

1983-93 YILLARI ARASINDA TÜRK SİYASAL HAYATINDA ANAVATAN PARTİSİ VE TURGUT ÖZAL'IN PARTİDEKİ ROLÜ

Sami ZARİÇ

**İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi
Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı**

DANIŞMAN: Doç. Dr. Hasan BURAN

Yüksek Lisans Tezi

Malatya, 2011

1983-93 YILLARI ARASINDA TÜRK SİYASAL HAYATINDA ANAVATAN PARTİSİ VE TURGUT ÖZAL'IN PARTİDEKİ ROLÜ

Sami ZARİÇ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iv
ONUR SÖZÜ	v
BİLDİRİM	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
KISALTMALAR DİZELGESİ	xi

BİRİNCİ KESİM ARAŞTIRMA HAKKINDA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, DENENCCELERİ VE YÖNTEMİ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Önemi	2
1.3. Araştırmanın Amacı	2
1.4. Araştırmanın Denenceleri	3
1.5. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Toplama ve İşleme Teknikleri	4
1.5.1. Araştırmanın Yöntemi	4
1.5.2. Araştırmanın Bilgi Toplama ve İşleme Teknikleri	4
1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası	5

İKİNCİ KESİM KURAMSAL ÇERÇEVE

2. TEMEL KAVRAMLARIN AÇIKLANMASI	6
2.1. Lider Kavramı	6
2.2. Siyasal Liderlik Kavramı	7
2.3. Siyasal Parti Kavramı	9
3. SİYASAL PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI, AMAÇLARI VE YASAL.....	10
STATÜLERİ	10
3.1. Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı	10
3.2. Siyasal Partilerin İşlevleri	11
3.3. Mevzuatta Siyasal Partiler	12
4. LİTERATÜRDE VE TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLERDE LİDER EGEMENLİĞİ	16

4.1. Siyasal Partilerde Lider Egemenliği	16
4.1.1. Michels ve "Oligarşinin Tunç Kanunu"	16
4.1.2. Duverger'in bakışı	17
4.2. Türkiye'de Siyasal Partilerde Liderin Durumu	18
4.2.1. Türkiye'de Partilerde Lider Egemenliği	19
4.2.2. Türkiye'de Siyasal Partilerde Lider Değişimi	23
4.2.3. Türkiye'de Lider Oligarşisinin Nedenleri	27

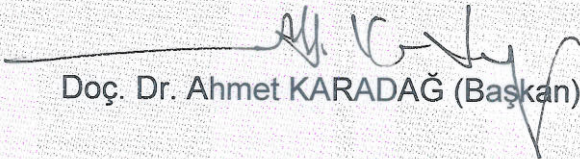
ÜÇÜNCÜ KESİM ANAVATAN PARTİSİ VE TURGUT ÖZAL

5. ÖZAL'IN 12 EYLÜL DARBESİNE KADAR HAYAT ÖYKÜSÜ	30
6. 1980-83: YENİDEN YAPILANMA VE ANAP'IN KURULUŞU	35
6.1. 12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Özal	36
6.2. 1982 Anayasası'nın Kabulü	38
6.3. 1982 Anayasası'nın kabulünden sonraki döneme Milli Güvenlik Konseyi'nin Vesayeti	40
6.4. Milli Güvenlik Konseyi'nin Kontrolünde Parti Kurma Çabaları	41
6.5. Anavatan Partisi'nin Kuruluşu	41
6.6. ANAP'ın Yapısı	45
7. SEÇİMLER	51
7.1. 1983 Seçimleri ve ANAP'ın İktidara Gelmesi	51
7.2. 1987 Referandumu ve 1987 Erken Seçimleri	60
7.2.1. Referandum	60
7.2.2. 1987 Erken Seçimleri	62
7.3. 1989: Yerel Seçim Şoku ve Özal'a Köşk Yolu	66
7.4. 1991 Seçimi: ANAP Muhalefette	70
8. ÖZAL'IN KİŞİLİĞİ	74
8.1. Yumuşak Huyluluğu	74
8.2. Cesareti ve Bilgili Olması	75
8.3. Şahsiyeti ve Çok Yönlü Olması	76
8.4. Hoşgörüsü ve Herkesle Önyargısız Çalışabilme Yeteneği	76
8.5. Rol Model Olması	77
8.6. Barışçıl Yönü	77
8.7. Hitabet Yeteneği	78
8.8. Kararlılığı ve Risk Alabilmesi	78
8.9. İnatçılığı	80
8.10. Kişiliği Üzerinde Annesinin ve Ailesinin Etkisi	81
9. ÖZAL'IN DÜŞÜNCE YAPISI	82
9.1. Siyasete Bakışı	82
9.2. Reformculuğu	84
9.3. Gerçekçiliği	84
9.4. Demokratlığı, Geniş Ufuklu Olması ve Sivil Yönü	85

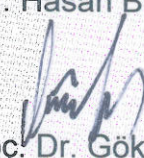
9.5. İnançlı Olması.....	88
9.6. Yeni Sağ Politikalar ve Devlete Bakış Açısı	89
9.7. Ekonomide Liberalleşme ve Serbest Piyasaya Bakışı	90
9.8. Özal Hakkında Yabancı Diplomatların Görüşleri.....	91
10. ÖZAL'IN ANAP'TAKİ ROLÜ	92
10.1. ANAP'ın Kuruluşundan Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesine Kadar Olan Dönem.....	93
10.1.1. Özal'ın ANAP'ın Kuruluşundaki Rolü.....	93
10.1.2. Özal'ın Bu Dönemde Parti Üzerindeki Ağırlığı	94
10.2. Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesinden Vefatına Kadar Olan Dönemde Parti Üzerindeki Etkisi	97
10.2.1. Yıldırım Akbulut Dönemi	98
10.2.2. Mesut Yılmaz Dönemi	101
10.3. Özal'ın ANAP'ta Liderliğine Genel Bakış	106
10.3.1. Özal'ın Çalışma Tarzı ve Liderlik Tipindeki Yenilikler	106
10.3.2. ANAP'ta Dört Akımın Etkinliği ve Karar Alma Süreci	108
10.3.3. Özal'ın ANAP'ta Liderliğinde Muhalif Hareketlere Karşı Tutumu	110
10.3.4. Özal'ın Kişiliği ile Liderlik Tarzı Arasındaki İlişki	111
10.3.5. Diğer Liderlerle ve Halefleriyle Arasındaki Farklar ve Benzerlikler	113
10.3.6. Özal'a Yönelik Eleştiriler.....	114
10.3.7. Özal'ın Günümüz Liderleri Üzerinde Etkisi	116
DÖRDÜNCÜ KESİM	
GENEL DEĞERLENDİRME	
11. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ	118
11.1. Bulgular.....	118
11.2. Öneriler.....	120
11.3. Sonuç	120
KAYNAKÇA	123

KABUL VE ONAY

Sami ZARİÇ tarafından hazırlanan “1983-93 Yılları Arasında Türk Siyasal Hayatında Anavatan Partisi ve Turgut Özal’ın Partideki Rolü” başlıklı bu çalışma, 06.07.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ (Başkan)

Doç. Dr. Hasan BURAN (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Gökhan TUNCEL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....
Prof. Çetin DOĞAN
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç.Dr. Hasan BURAN'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "1983-93 Yılları Arasında Türk Siyasal Hayatında Anavatan Partisi ve Turgut Özal'ın Partideki Rolü" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Sami ZARİÇ

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

☐

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒

Tezim/Raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐

Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Sami ZARİÇ

ÖNSÖZ

Anavatan Partisi ve Turgut Özal isimleri Türk siyasetinde çok önemli marka isimlerdir. Bu iki marka bir dönem ülkenin kaderi üzerinde önemli derecede rol oynamıştır. Öyle ki bu etkinin günümüzde de yansımaları halen görülmektedir.

Şüphesiz Turgut Özal ve ANAP üzerine yazılmış çok sayıda makale ve kitap bulunmaktadır. Ancak Turgut Özal'ın ANAP'ın kuruluşundan iktidar yıllarına değin parti içerisindeki rolü ve ağırlığı konusuna özel olarak yoğunlaşan bir çalışma bulunmamaktadır.

Dolayısıyla bu konu üzerinde yapılacak bir araştırmanın günümüz siyasal yaşamını daha iyi kavrama açısından anlamlı katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede, bu çalışmayla 1983-93 yılları arasında ANAP'ın tarihçesi eşliğinde Özal'ın ANAP'taki yeri ve parti için ne anlama geldiği partinin kuruluşundan itibaren incelenmeye ve Özal'ın parti içindeki etkisi ve liderliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Türk Kamu Yönetimine ve siyaset bilimine katkıda bulunması temenni edilen bu çalışmamda yaptığı fedakârlıklarla bana en fazla desteği veren değerli eşime ve üzerimde çok emeği olan annemle babama teşekkürü bir borç bilmekteyim.

Bu araştırmamda yol göstericiliğiyle yardımlarını benden esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Hasan BURAN'a ve yüksek lisans eğitimim sırasında bilgi, birikimlerinden faydalandığımız çok değerli hocalarıma en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tez taslağımı inceleyerek değerli görüş ve katkılarını esirgemeyen Sayın Prof.Dr. Feride ACAR, Sayın Prof.Dr. Sabri SAYARI,

Sayın Prof. Dr. İlter TURAN'a ve dar zamanda görüşme taleplerimi kırmayıp Özal'la ilgili değerli görüşlerini, tecrübelerini aktaran Sayın Oltan SUNGURLU, Sayın Mehmet KEÇECİLER ve Sayın S. Arıkan BEDÜK'e de katkılarından dolayı minnettarım. Bu çalışma, ismi geçenlerin katkısı ve yönlendirmesi olmasaydı bu halini alamazdı.

Sami ZARİÇ

1983-93 YILLARI ARASINDA TÜRK SİYASAL HAYATINDA ANAVATAN PARTİSİ VE TURGUT ÖZAL'IN PARTİDEKİ ROLÜ

Sami ZARİÇ

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2011

Danışman: Doç. Dr. Hasan BURAN

ÖZET

ZARİÇ, Sami. Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2011.

Türkiye’de siyasal partilerde liderler, gerek parti kuruluşunda karizmasıyla ilgi odağı olup kadroyu oluşturma aşamasında, gerek partinin ilerleyen süreçlerde siyasal etkinliğinde oldukça ön plana çıkmaktadır.

Aynı şekilde Anavatan Partisi’nin kuruluşunda, programının şekillenmesinde, farklı köken ve düşünceden insanların kurucu olarak bir araya getirilmesinde ve mevcut zorlukların aşılarda 1983 seçimlerine katılabilmesinde en büyük katkı ve emek hiç şüphesiz Turgut Özal’ın olmuştur. Özal partinin kuruluşunda bu kadar etkili olmasından dolayı sonraki yıllarda da parti üzerinde ağırlığını sürekli hissettirmiştir.

ANAP aslında güçlü bir koalisyondan oluşan yeni bir partiydi. Özal da partide kendi programını ve ekonomik konularda yeteneğini ortaya koyan tek etkin siyasi figürdü. Bu durum bir adam tarafından parti kurulmasının açık bir göstergesiydi ve bu nedenle ANAP başından itibaren “karizmatik lider partisi” olarak nitelendirilebilir.

Özal parti içerisinde son karar verici durumundaydı. Açıkçası son sözü hep Özal söylerdi. Ancak bu son karar aşamasına kadar Özal yoğun görüşmeler, araştırmalar ve temaslarda bulunurdu. Özal bakan ataması ve milletvekili aday belirlenmesinde tarzıyla ağırlığını ve otoritesini hissettirirdi.

ANAP’ta işlerin ters gitmeye başlaması 1989 yılından itibaren kurucu karizmatik lider Özal’ın artık mucizeler üretememesi ve itibarının düşmesinden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla ANAP’ın bir “karizmatik lider partisi” olmadığını iddia etmek mümkün değildir; zira bugün itibarıyla ANAP’ın tarih oluşu ve başına geçen hiçbir liderin de partiyi eski günlerine döndürememiş olması da bunun bariz bir göstergesidir.

Anahtar Sözcükler

Siyasal parti, liderlik, Anavatan Partisi, Turgut Özal, seçimler,

The Motherland Party (MP) in Turkish Political Life and the Role of Turgut Özal in MP between 1983-93

Sami ZARİÇ

İnönü University Institute of Social Sciences, July 2011

Advisor: Associate Professor Hasan BURAN

ABSTRACT

ZARİÇ, Sami. Master thesis, Malatya, 2011.

In Turkey, leaders of political parties have always loomed large both in the formation of the cadre while founding the party through their charisma and in the political impact of the party during political struggle.

Similarly the main contribution and efforts regarding the shaping of the party programme, assembling people from different backgrounds and thoughts and the success to qualify to attend the 1983 elections in Motherland Party (MP) no doubt stemmed from Turgut Özal. Since Özal was so effective during the founding of the MP, his impact continued also in the following years.

In fact, MP was a new party formed of a strong coalition. However, Özal was the only effective figure who applied his programme and exposed his capability over economic issues. This situation was the clear indication of the fact that the party was founded by a single man and therefore MP can be qualified as “a charismatic leader party” from the beginning.

Özal was the last decision maker in the party. Definitely, the last word has always belonged to him. However, until this moment Özal holds intensive meetings, investigations and contacts. Özal also was so effective in ministerial appointment and determination of the candidates for parliament.

The reason for the setback of MP since 1989 was the inability of the charismatic leader Özal anyhow to produce more miracles and his loss of credibility. Thus, it is hard to defend that MP was not “a charismatic leader party”, since the closing of MP in 2009 after integration with Democrat Party under same umbrella and the failure of the all leaders after Özal to turn back the party to its old splendid days is a clear verification of this thought.

Key Words

Political Party, leadership, Motherland Party, Turgut Özal, elections.

KISALTMALAR DİZELGESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
Bkz	: Bakınız
BTP	: Büyük Türkiye Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokrat Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
E.	: Emekli
HEP	: Halkın Emek Partisi
HP	: Halkçı Parti
IDP	: İslahatçı Demokrasi Partisi
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MSP	: Milli Selamet Partisi
Org.	: Orgeneral
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrat Parti
SPD	: Sosyal Demokrat Parti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri
v.b. : ve benzeri
yy :Yüzyıl

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, DENENCELERİ VE YÖNTEMİ

Bu bölümde hazırlanan araştırmanın konusu, önemi, amacı ve denencesi ile ilgili bilgiler verilerek araştırmanın hazırlanmasında kullanılan yöntem, bilgi toplama ve işleme tekniği açıklanmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Lider tüm demokratik kurumlarda özel ve önemli bir yere sahiptir. Liderin temsil etme yönüyle belirli yetkileri birlikte kullanma imkânı söz konusudur. Batı demokrasilerine bakılacak olursa, siyasal parti liderliğinin keyfi bir buyurganlıktan öteye demokratik imaj taşıdığı; liderin yönetimin başı olarak koordinasyon görevi üstlendiği görülmektedir.

Liderin tutum ve davranışları, doğal olarak liderin siyasal kültürüne, siyasal bilincine, eğitim ve ekonomik düzeyine ve demokrasi ilkelerine bağlılık ölçüsüne göre değişebilmektedir(Tuncay,1996:73). Dolayısıyla Türkiye’de liderin durumu da bu faktörlerle çok yakından ilgilidir.

Türkiye’de siyasal partilerde liderler, gerek parti kuruluşunda karizmasıyla ilgi odağı olup kadroyu oluşturma aşamasında, gerek partinin ilerleyen süreçlerde siyasal etkinliğinde oldukça ön plana çıkmaktadır. Bu durum Türkiye’de bahsi geçen dönemlerde hemen hemen tüm partiler için geçerli bir olgudur. Bu nedenle Türkiye’de liderler ve kişilikleri, siyasal partilerin başarısında ve yaşamlarını sürdürme açısından oldukça büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmayla ülkemiz siyasal hayatında önemli partilerden biri olan Anavatan Partisi, Özal'ın siyasal hayatı ve Cumhurbaşkanı olduğu yıllar (1983-1993) esas alınarak incelenecek ve bu çerçevede Özal'ın ANAP içerisinde ne derece etkin rol oynadığı analiz edilecektir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Turgut Özal, siyasete aktif şekilde Süleyman Demirel, Bülent Ecevit gibi liderlerden çok daha geç atılmıştır. Buna rağmen politikada aktif olduğu kısa dönemin neredeyse tamamında başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı gibi önemli makamlarda bulunmuştur. Bu çerçevede Turgut Özal Türk siyasal hayatına yön veren kilit isimlerden birisi olmuştur.

Özal'ın siyaseten etkin olduğu dönem ülkemiz açısından çok önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönem Türkiye'nin birçok alanda dönüşüm yaşadığı yıllar olmuştur. Dönüşüm Özal'la beraber toplumsallaşmış, yaygınlaşmış ve derinleşmiş; yaşamı etkileyici bir işlevsellik kazanmıştır. Bu nedenlerle bu dönemin günümüz toplumsal hayatında ve yapısında da derin etkisi görülebilmektedir (Sezal ve Dağı,2003:7). Dolayısıyla bu çalışmayla Özal'ın siyaset yıllarında ANAP'taki etkisi incelenecek ve günümüzdeki yansımalarına da değinilecektir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Siyasal liderlerin düşünsel altyapıları, dünya görüşleri, vizyonları, liderlik tarzları ve çalışma usulleri siyasal hayatımıza damgasını vurmuştur. Öyle ki liderlerin gündelik hayattaki söz ve davranışları siyasal rejimimizi bir krizin eşiğine getirebilmekte veya bazı olumlu davranışları ya da tavırları böyle bir krizin önlenmesini sağlayabilmektedir (Heper ve Sayarı, 2008:7,8).

Aslında siyasetçilerin kişisel tavrı ve liderlik üslubu, bütün dünyada siyaset kurumunun meşruiyetini, otoriter rejimlerden demokrasiye geçişleri ve demokrasinin istikrarını etkiler. Bu yüzden sosyal bilimlerde gelişmiş ülkelerde 'siyasal liderlik' çalışmaları siyaset biliminin alt disiplini olarak kurumsallaşmış ve konu üzerine geniş bir literatür üretilmiştir (Çınar, 2008).

Türkiye'de ise ne yazık ki konuyla ilgili basılan eserler daha çok siyasal portreler veya hatırat düzeyinde kalmış ve bu konu üzerine yeterli düzeyde ciddi akademik araştırmaya rastlanmamaktadır. Bu konular dönem dönem siyasal konjonktüre bağlı olarak veya yazarın siyasal görüşüne uygun şekilde gazete köşelerinde de kendisine yer bulabilmektedir.

Bu çerçevede bu çalışmayla Anavatan Partisi gibi Türk siyaset hayatı açısından önemli bir partinin kurucu lideri Özal'ın parti içindeki etkisi ve ağırlığı partinin 1983-93 yılları arasındaki siyaset macerası eşliğinde mercek altına alınacaktır. Böylece hem bu konuda literatüre katkı sağlanmaya çalışılacak hem de ülkemiz siyasetinde partilerde liderin ağırlığı ANAP örneğinde bir kere daha göz önüne serilecektir.

1.4. Araştırmanın Denenceleri

Araştırmanın denenceleri beş başlık altında toplanabilir. Bunlar:

Denence 1: Kadro partilerinde görüş veya ideolojiden ziyade lider ve yönetimi partinin konumunu, faaliyetlerini ve ömrünü büyük ölçüde belirlemektedir.

Denence 2: Olağanüstü dönemden sonraki normale geçme dönemini kontrol etme sonucu kurulan ve faaliyet gösteren siyasal partiler uzun ömürlü olamamaktadırlar.

Denence 3: Kurgulamaya daha az uyan ANAP'ın diğer partilerden daha uzun ömürlü olması beklenebilirdi.

Denence 4: Türkiye'deki çoğu partide liderler partileri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Aynı şekilde Turgut Özal da partisi üzerinde oldukça etkili olmuştur.

Denence 5: Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ve özellikle ölümünden sonra partisi ANAP sarsılmış, küçülmüş ve belirli bir süre sonra da siyasi hayatı sona ermiştir.

1.5. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Toplama ve İşleme Teknikleri

Bu alt bölümde araştırmanın yapılmasında kullanılan yöntem ile bilgi toplama ve işleme teknikleri hakkında bilgi verilmiştir.

1.5.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada yöntem olarak, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışmanın ilk bölümlerinde işin kavramsal altyapısına değinildikten sonra, Anavatan Partisi'nin kuruluş süreci ve ANAP'ın siyaset serüveni seçimler ışığında anlatılacaktır. Çalışmada Turgut Özal'ın kişiliği incelenecek, düşünce yapısı ortaya konulacak ve son olarak da Anavatan Partisi'nde Turgut Özal'ın rolü ve etkisi analiz edilecektir.

1.5.2. Araştırmanın Bilgi Toplama ve İşleme Teknikleri

Araştırmayı konu alan ulaşılabilen yayımlanmış her türlü kitap, makale, inceleme, çeviri, istatistiksel bilgi, rapor, gazete yazısı ile sanal ortamdaki her türlü veri incelenmiştir. Araştırma için basılı ve elektronik ortamdaki yazılı kaynaklar taranarak bilgi toplanmıştır.

Ayrıca Oltan Sungurlu, Mehmet Keçeciler ve Saffet Arıkan Bedük gibi Özal'ın çok yakınında bulunmuş ve yıllarca beraber çalışmış önemli eski devlet adamlarıyla yapılan görüşmeler yoluyla da veri toplamasına gidilmiştir. Bilgi işleme aracı ise niteliksel çözümlemedir.

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası

Dört kesim yaklaşımına göre hazırlanan bu araştırma, on bölümden oluşmaktadır. Birinci kesim; bir bölüm olarak hazırlanmış olup, araştırmanın konusu, önemi, amacı, denenceleri ve yöntemini içermektedir.

İkinci kesim üç bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde konuyla ilgili temel kavramlar açıklanmıştır. Üçüncü bölümde siyasal partilerin ortaya çıkışı, amaçları ve yasal statüleri ortaya konmuştur. Literatürde siyasal partilerde lider egemenliği konusu ve Türkiye'de siyasal partilerde durumun nasıl olduğu ise dördüncü bölümde irdelenmiştir.

Araştırmanın üçüncü kesiminde 1983-93 yılları arasında Türk siyaset tarihinde Anavatan Partisi ve ANAP'ta Turgut Özal'ın rolü ele alınmış olup beşinci bölümde 12 Eylül müdahalesine kadar Özal'ın hayat öyküsüne yer verilmiştir. Altıncı bölümde 1980-83 yılları arasında siyasetin yeniden yapılandırılması ve ANAP'ın kuruluşu konusu ele alınmıştır. Yedinci bölümde Özal'ın vefatına kadar ANAP'ın siyaset macerası seçimler ışığında anlatılmış, sekizinci bölümde Özal'ın kişiliği, dokuzuncu bölümde Özal'ın düşünce yapısı işlenmiştir. Bu kesimdeki onuncu bölümde ise Özal'ın ANAP'taki etkisi ve ağırlığı iki dönemde ele alındıktan sonra Özal'ın ANAP'taki liderliği genel bir bakışla incelenmiştir.

Dördüncü kesimde de genel değerlendirme başlığı altında araştırma sonucunda elde edilen bulgular, öneriler ortaya konulmuş ve sonuç kısmında da genel bir değerlendirme yapılmıştır.

İKİNCİ KESİM KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu kesimde araştırma konusunun kuramsal çerçevesi çizilerek temel kavramlar açıklanmaya çalışılmış; siyasal partilerin ortaya çıkışı, amaçları ve yasal statüleri incelenerek siyasal partilerde lider egemenliği konusu üzerinde durulmuş ve ülkemiz siyasal partilerinde liderin durumu irdelenmiştir.

2.TEMEL KAVRAMLARIN AÇIKLANMASI

Bu bölümde lider, siyasal liderlik, siyasal parti gibi araştırma içerisinde kullanılan kavramlar açıklanmıştır.

2.1. Lider Kavramı

TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğü'nde lider kelimesi "Bir partinin veya bir kuruluşun en üst düzeyde yönetimiyle görevli kimse, önder, şef." şeklinde açıklanmaktadır (Türk Dil Kurumu,2010) Bu açıklama liderlik ile ilgili genel bir tarif vermekle birlikte siyasal liderlik açısından daha kapsamlı tanımlara bakılabilir.

Bir başka kaynakta; liderlik "bireylerin ortak yaratılan vizyona dönük olarak bir araya gelmesini, istekli ve coşkulu olarak ortak hedefleri benimsemesini ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için güçlenerek bütün varlıkları ile katkıda bulunmasını sağlayan enerjik bir süreç" olarak açıklanmaktadır (Ergün).

İşte lider tam da bu bahsedilen enerjik sürecin yöneticisidir. Eğer lider kendisi de enerjik olabilirse diğer bireyleri veya kitleyi de harekete geçirebilecek potansiyele sahiptir. Bu açıdan bakılınca, günümüz siyasal

liderlerinin daha genç, dinamik, sportif görünmek için neden bu kadar çaba harcadıkları ve masraftan kaçınmadıkları anlaşılabilir.

2.2. Siyasal Liderlik Kavramı

Siyasal liderlik, toplumun gözü önünde olan, üzerinde çok konuşulan, fakat değerlendirilmesi zor, karmaşık bir olgu olup liderliğin daha çok göz önünde açık bir olgu haline gelmesi medya ve özellikle televizyon yolu ile gerçekleşmektedir (Söylemezoğlu).

Tabii artık günümüzde siyasetin -özellikle de liderler açısından- bir de sanal alem boyutu vardır. Artık hemen hemen her liderin ve partinin bir web sitesinin olması adeta bir zaruret halini almıştır. Bu web siteleri lidere ulaşmada veya lideri daha iyi tanımada önemli, stratejik bir araç halini almıştır.

Siyasal lider kavramı da “Siyaset ve siyasal partiler aracılığıyla ülkeyi yöneten veya yönetmeye aday olan liderler” için kullanılabilir. Siyasal liderlik siyasetin sanat yönünün çok daha ağır bastığı bir alandır. Siyasal liderlik, siyaset bilimi araştırmaları kapsamına dâhil olmakla birlikte, farklı özelliklerin de kendini gösterdiği bir olgudur (Söylemezoğlu).

Sayarı (2008:12) ise siyaset biliminde yeni çalışmalarda, siyasal liderliğin değişik biçimlerde tanımlandığına işaret eder. Sayarı, bu çalışmalarda, siyasal liderliğin asgari düzeyde iki kritik unsuru gerektirdiği konusunda genel kabul gören bir görüş bulunduğunu ifade eder: İktidar gücünün kullanılması ve liderle taraftarları arasındaki özel bir ilişki. Sayarı, iktidarın çoğu liderlik tanımında son derece önemli bir rol oynadığını ve siyasal liderlere genellikle başkalarını etkileme ve/veya onları denetleme vasıtalarına sahip güç kullanıcıları olarak bakıldığını söyler.

Günümüzde liderlik artık sadece partilerde değil, bütün modern örgütlenmelerde hayati işlevlere sahip bir fonksiyondur. Doğal olarak kurumsal yapı içinde liderlik, kurumsallaşmanın getirdiği sınırlamalarla bağlıdır. Ancak aslında kurumsal yapı, liderin başarısının da en önemli güvencelerinden biridir. Modern toplumda liderin başarısı artık mutlak egemenliğinden değil, verimli ve iyi işleyen bir kurumsal yapıyı iyi yönetebilmesinden kaynaklanmaktadır (Özdalga, 2005:63).

Dolayısıyla siyasal liderlik sadece siyaset biliminin ilgi alanına giren bir konu olmayıp, siyasal liderliğin neredeyse bütün sosyal bilimlerin veya alt disiplinlerin ilgilenmesi gereken boyutları bulunmaktadır. Açıkçası, liderlerin ve kararlarının tüm ülkeyi ilgilendirip etkilemeleriyle lider seçilene kadar yaşanan süreçler bu ilgiyi adeta zorunlu kılmaktadır.

Örneğin 2010 yılında Türkiye’de ana muhalefet partisi konumunda olan Cumhuriyet Halk Partisi’nde yaşanan hızlı ve çarpıcı lider değişim¹ sürecinin çok çeşitli boyutları bulunmaktadır. Bu sıra dışı ve ani gelişen lider değişim sürecinin ileride ortaya çıkacak daha fazla somut bilgi ışığında daha detaylı araştırmalara ve kapsamlı analizlere konu olması beklenmektedir.

Tuncay(1996:184) ise siyasal parti liderliğinin diğer örgütlerdeki *liderlikten* daha büyük önem taşıdığını ifade etmektedir. Bu nedenle siyasal liderin özel nitelikleri, örgütün büyümesinde ve başarısında son derece etkilidir. Tuncay’a göre, liderin hitabet yeteneği, ideolojik yönü ve propaganda usullerine bağlılığı, liderlerin uyum ya da uzlaşma kapasitesi ve kriz anlarında veya sorun çözmedeki cesaretiyle tecrübesi, onun karizmatik lider olabilme vasfına etki etmektedir.

¹ Mayıs 2010’da Deniz Baykal’ın yerini bir kaset operasyonu sonucu Kemal Kılıçdaroğlu’nun alması

2.3. Siyasal Parti Kavramı

Siyasal partilerin mevcut faaliyetleri zaten kuruluş amaçlarını ve varlık sebeplerini açık bir şekilde göstermektedir. TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğü'nde siyasal parti kelimesi "politik hayatın en önemli ögesi olan ve belli bir siyasal görüşü temsil eden" oluşum şeklinde açıklanmaktadır (Türk Dil Kurumu,2010).

Kışlalı'ya (2000:261) göre ise, siyasal partiler bir program çerçevesinde siyasal kararları etkilemek ve bu amaçla siyasal iktidarı ele geçirmek üzere örgütlenmiş kuruluşlardır. Siyasal partilerin yapısal farklılıkları, aynı zamanda toplumsal tabanlarının, dolayısıyla da ideolojilerinin farklılığını yansıtır. Kışlalı'ya göre siyasal parti sistemleri ise, rejimlerin gerçek yüzlerinin anlaşılmasında, çoğu kez anayasalar kadar önem taşır ve siyasal partiler, demokratik olsun olmasın, tüm çağdaş siyasal rejimlerin işleminde çok önemli görevler üstlenir.

Bir diğer tanıma göre siyasal parti; demokratik bir yönetimde, iktidar yetkilerini kullanan ya da iktidarı serbest seçimle ele geçirebilmek için özgür bir ortamda yarışan ve belli bir programa bağlı olarak bir araya gelen kişilerin oluşturduğu siyasal bir örgüttür (Aliefendioğlu,96). Daha toparlayıcı ve kapsamlı bir tanım için ise şu toplu özellikler sayılabilir:

"Siyasal partilerin siyasal iktidarı ele geçirmek veya iktidarın kullanımına ortak olmak amacıyla örgütlenmesi; iktidarı ancak ve sadece halkın desteğiyle ele geçirme yöntemlerini uygulaması; amaçlarını gerçekleştirmek için sürekli ve ülke geneline yayılmış bir örgüt yapısına sahip olması; belirledikleri hedeflerini gerçekleştirmek için mutlaka kamuoyuna sunulmuş bir programa sahip olması gerekir." (Çetin,2007:51).

3. SİYASAL PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI, AMAÇLARI VE YASAL STATÜLERİ

Bu bölümde siyasal partilerin nasıl ortaya çıktığı, işlevlerinin ne olduğu ve yasal statülerinin ne olduğu konusu incelenmiştir.

3.1. Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı

Siyasal iktidarı ele geçirme hedefiyle veya iktidarı ele geçirdikten sonra sürdürmek amacıyla tarih boyunca kurulmuş birçok grup olmuştur. Ancak, bu grupların siyasal parti şeklinde örgütlenmeye gitmeleri modern dönemin getirdiği bir olgudur (Çetin,2007:51). Bu nedenle ilk bakışta siyasal partilerin kuruluşunun çok eski tarihlere gittiği düşünülebilir. Aslında çağdaş siyasal partiler yaklaşık yüzyıllık bir geçmişe sahiptir. Çağdaş anlamda ilk siyasal partiler Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İngiltere'de ortaya çıkmıştır (Yanık, 2002:1).

Siyasal partilerin ortaya çıkışı, Batı sistemi içinde demokratikleşme olayının önemli bir merhalesi olarak kabul edilmektedir. Nitekim sosyal grupların çıkarlarına bağlı siyasal partiler, toplum yapısındaki sınıfsal güç dengesini sağlamak bakımından da en önemli müesseseseleşme olarak karşımıza çıkmaktadır (Turgut, 1986:461,462).

Duverger (1974:16) de aynı paralelde partilerin gelişiminin, demokrasinin gelişimine, yani oy hakkının ve parlamentonun yetkilerinin genişletilmesine bağlı görüldüğünü dile getirmektedir. Siyasal meclislerin fonksiyonlarının ve bağımsızlıklarının genişlediğini gördükçe bu meclis üyeleri, eylemlerinde ahenk sağlayabilmek için ortak niteliklerine göre gruplaşma gereği duymuştur. Ayrıca oy hakkı genişletilip yaygınlaştıkça, adayları tanıtabilecek ve oyları bunlara çekebilecek komiteler yoluyla

seçmenlerin örgütlenmesi zorunluluğu artmıştır. Dolayısıyla Duverger, partilerin doğuşunu parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşuna bağlamıştır.

Kahraman (1995:203) ise Batı'da burjuvanın oluşumu ve partilerin ortaya çıkışı arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir. Kahraman'a göre, Batı'da burjuvazi ilkin bir sınıf olarak doğmuştur. Gelişip kendisini ifade etmeye ve ortaya koymaya başlayan burjuvazi, arayışlarını somutlaştırabilmek ve güvence altına alabilmek için siyasallaşmış, bu doğrultuda da partileşmiştir.

3.2. Siyasal Partilerin İşlevleri

Siyasal partilerin en önemli işlevi, toplum içindeki dağınık siyasal görüşlere ve eğilimlere açıklık getirerek onlara yön vermeleri, ülke sorunlarını belirginleştirmeleri ve bu sorunların çözümünü, çalışma esaslarını gösterir tüzük ve programları ile halktan iktidar olabilmek için oy istemeleridir. Siyasal partiler, toplumdaki ayrı ya da çatışan görüşleri temsil ederek demokrasinin çoğulculuk ve katılımcılık ilkelerinin yaşama geçirilmesini ve ulusal istencin oluşmasını sağlar (Aliefendioğlu,106).

Şener (1995:1) de siyasal partilerin, halkın siyasete katılımını sağlayan araçlar olduğunu ve halkın siyasal hayata katılmadığı bir zeminde ise demokrasiden söz edilemeyeceğine vurgu yapar. Dolayısıyla Şener'e göre siyasal parti denildiğinde, doğrudan doğruya demokrasinin ürünü olan bir örgüt hatırlanmaktadır, ancak aynı zamanda demokrasiyi de var kılan siyasal partilerdir.

Yanık (2002:9) ise tarihsel olarak siyasal partilerin çağdaş demokrasiler içinde seçimler yoluyla iktidarı ele geçirmek isteyen örgütler şeklinde ortaya

çıkıldığını ifade etmekte ve bu açıdan partilerin temelini demokratik çoğulculuk olduğunu dile getirmektedir. Görüldüğü üzere bu noktaya kadar yapılan tanımların çoğunda partiler açısından iktidarı ele geçirme hususu ön plana çıkarılmaktadır.

Aslında Türkiye’de parti sayısı gereğinden fazla olup gerçek anlamda iktidara talip olan veya meclise girip temsil iddiası olan parti sayısı 3-4’ü geçmemektedir. Bu durum da iktidarı ele geçirme konusunda ümitleri kalmasa bile partilerin Türkiye’de varlıklarını sürdürebildiklerini göstermektedir. Bu durum da aslında partilerin bu hedef dışında başka amaçlarla da kurulabileceği veya yaşayabileceğini göstermektedir. Bu özel durum da başlı başına ayrı bir bilimsel çalışmaya konu olabilir.

Ayrıca, Türkiye’nin Avrupa Birliği(AB) adaylığı siyasal partilerin önemini bir kez daha gündeme getirmiştir. Her halükarda Türkiye’yi birliğe ortak olacak şekilde iktisadi, siyasal ve sosyal reformlara hazırlayacak olan siyasal partilerdir. Bilindiği üzere Türkiye’nin halen üyelik müzakereleri yürüttüğü AB ülkelerinde siyasal partiler demokrasinin merkezini oluşturmaktadır (Çaha).

3.3. Mevzuatta Siyasal Partiler

Siyasal partilerin hukukun düzenleme alanına alınmaları çok eski tarihlere dayanmaz. Ancak, Almanya ve İtalya’da yaşanan acı siyasal tecrübelerden sonra partilerin yasal bir çerçeveye oturtulmasının gerekliliği anlaşılmış ve bu nedenle II. Dünya Savaşı’ndan sonra İtalya ve Almanya’dan başlanarak siyasal partiler hukuksal düzenlemelere konu olmuştur.

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de partiler siyasal olarak önemlerinin yanında anayasal bir konuma da sahiptir. Zaten kazuistik² bir Anayasa olduğu bilinen ’82 Anayasası’nın siyasal partiler için de düzenleme getirmemesi düşünülemezdi. Bu bağlamda partiler, Anayasanın özel koruması altına alınmış ve diğer benzeri kuruluşlardan farklı olarak ancak Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılabilmektedir.

Her ne kadar son dönemde AB Uyum Süreci çerçevesinde siyasal partiler için de kapatılma konusunda bazı olumlu gelişmeler yaşanmışsa da bu konuda Avrupa’da demokratik standartları gösteren Venedik Kriterleri³’nin tam olarak karşılanmadığı da bir gerçektir. Dolayısıyla ilerleyen yıllarda AB İlerleme Raporlarında bu konuyla ilgili olarak Türkiye’de yaşanan sıkıntıların sık sık gündeme gelmesi kimseyi şaşırtmamalıdır.

Türkiye’de parti kavramı ülke mevzuatına ’61 Anayasası ile girmiş, daha sonra bu kavrama 13 Temmuz 1965 tarihli 648 sayılı Siyasal Partiler Kanunu’nda yer verilmiştir. Aynı şekilde bu kavrama yukarıda belirtildiği gibi 1982 Anayasası’nda ve 24 Nisan 1983 tarihli 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu’nda da yer verilmiştir. 1982 Anayasası’nın 68. ve 69. maddeleri, esas olarak partilerin yasal boyutunu düzenler ve siyasal partilerin demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olduklarını vurgulamaktadır.

1982 Anayasası’ndan sonra çıkan 24 Nisan 1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu, 1965 yılında çıkarılan 648 sayılı Siyasal Partiler Kanunu gibi partileri özel olarak düzenlemiştir. Bu kanunun 3. maddesi siyasal partiyi;

² Kanunlarda düzenlenmesi gereken hususlar anayasada ayrıntılı olarak düzenlenirse o anayasa kazuistik bir anayasadır. (bkz: <http://www.itusozluk.com/goster.php/kazuistik+anayasa>) (06.06.2011)

³ 1990’da Avrupa Konseyi’ne hukuki mütalaa vermek üzere kurulan Venedik Komisyonu, partilerin kapatılmasının ilke ve kriterlerini de belirledi. (detaylı bilgi için bkz: <http://www.timeturk.com/tr/makale/nazli-ilicak/venedik-kriterleri.html>) (06.06.2011)

“Anayasa ve kanunlara uygun olarak, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yolu ile tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık programları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplumun içinde çağdaş medeniyet seviyesine ulaşılması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar”

şeklinde tanımlamaktadır (Yanık, 2002:5-13).

Siyasal Partiler Kanunu'na göre, partiler merkez ve taşra teşkilatı olarak örgütlenmeye gitmekte ve Merkez teşkilatında en üst organ olarak Büyük Kongre bulunmaktadır. Ayrıca Genel Başkan, Merkez Karar, Yönetim ve İcra Organlarıyla Merkez Disiplin Kurulu da parti organizasyonunda yer almaktadır. Taşra örgütü ise il teşkilatı, ilçe teşkilatları ve belde teşkilatlarından oluşmaktadır (Şener,1995:1).

Hemen bütün ülkelerde Dernekler Kanunu çerçevesinde faaliyet gösteren siyasal partiler, Dünya’da ilk defa Türkiye’de 1965 yılında çıkarılan bir Siyasal Partiler Kanunu düzenlemesine konu olmuştur. Dünya’da Türkiye’den sonra bu konuda özel bir yasa hazırlayan ülke ise Federal Almanya olmuştur (1967). Daha sonraki yıllarda Avusturya (1974), Portekiz (1977), Çek Cumhuriyeti (1991) ve İsrail (1992) özel bir siyasal partiler yasasına sahip olmuştur (Demir, 2009a).

Erdem (2001:86) 24 Nisan 1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu’nu eleştirirken siyasal partilerin örgütlenme modelinin tek tip olarak çizildiğini ve bu modelin içindeki unsurların tek tip tanımlanıp düzenlendiğini belirtir. Erdem’e göre demokratik düzende devleti siyasal partilerin idare etmesi gerekirken, Türkiye’de tam tersine devletin siyasal partileri idare etme durumu söz konusu olmaktadır.

Erdem, bu kanunun partilerin yönetim kurullarının sayısından kongrelerin sayısına, yönetim kurullarının hangi kararı verip veremeyeceğine

kadar her şeyi düzenlediğini ifade etmektedir. Hatta partiye üye nasıl kaydolur, kim kimi tayin eder, kim kimi görevden alır, itirazlar, kongreler nasıl olur; bütün bunlar tek tip parti anlayışıyla düzenlenmiştir.

Bu konuda ülkemizin öncülük ettiği görülmekte olsa da bunun demokratikleşme boyutu tartışmalıdır. Bir başka ifadeyle, aslında bu konuda öncülüğün arkasında yatan saikin devlet olarak her şeyi kontrol etme ve özellikle o dönemde Soğuk Savaş dönemi konjonktürünün ve korkularının yattığı söylenebilir.

4. LİTERATÜRDE VE TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLERDE LİDER EGEMENLİĞİ

Bu bölümde ilk olarak siyasal partilerde lider konusu literatür taranarak anlatılmış ve ikinci kısımda da Türkiye’de siyasal partilerde liderin konumu incelenmeye çalışılmıştır.

4.1. Siyasal Partilerde Lider Egemenliği

Bu kısımda literatürde siyasal partilerde lider egemenliği konusu Michels ve Duverger’in görüşleri ışığında incelenmiştir.

4.1.1. Michels ve “Oligarşinin Tunç Kanunu”

1911 yılında Robert Michels yaşadığı dönemin koşullarından yola çıkarak siyasî partilerin daima oligarşik eğilimler sergilediklerini inandırıcı şekilde savunmuştur. Michels’in adeta bir sosyolojik kanun kesinliğinde ifade ettiği bu önerme, siyaset bilimi literatüründe “**oligarşinin demir (veya tunç) kanunu**” olarak adlandırılmıştır (Özbudun, 2010).

Michels çalışmasında Alman Sosyal Demokrat Parti (SPD)’yi incelemiştir. Bu çalışmada adıgeçen yazar, işçi sınıfının iktidarı amacıyla kurulmuş olan SPD’nin zaman içinde kurumsallaşan ve katılaştan yönetim yapısı nedeniyle bu amaca hizmet etmekten saptığını belirtir. Michels’e göre, SPD aracılığıyla iktidara işçi sınıfı değil, ancak parti içinde az sayıda kişiden oluşan bir “oligarşi” gelebilirdi (Özdalga, 2005:57).

Michels analizinde kitlelerin genellikle hareketsiz ve edilgen olduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle de işlerin yürüyebilmesi için örgütte bazı kişilerin ipleri eline alması kaçınılmazdır. Başlangıçta kendiliğinden ortaya çıkan ve geçici gibi görünen bu “şefler” giderek kalıcı ve hatta “yerlerinden

oynatılamaz” konuma gelir. Bu görüşe göre her örgütlenme, eninde sonunda mutlaka bir oligarşi çıkaracaktır (Kışlalı, 2000:268).

Ayrıca Michels’e göre, oligarşi eğilimi parti örgütünün büyümesi ile doğru orantılıdır. Örgüt büyüdükçe çoğunluğun siyasal karar alma sürecine doğrudan katılması, yani kendi kendini yönetmesi teknik bakımdan imkânsız hale gelir. Üstelik örgütün genişlemesi ile ortaya çıkan yönetim sorunları, uzmanlık, özel eğitim ve bilgi gerektirir. Ancak, üyelerin çoğunluğu bu yeteneklere sahip olmadığından örgüt büyüdükçe teknik bakımdan çok daha etkili ve verimli olan hiyerarşik bir idari yapıya bürünür (Bektaş, 1993:16).

Bu eğilimin en iyi şekilde gözlemlenebileceği partiler ise şaşılacak şekilde demokratik partiler, özellikle sosyalist partiler ve devrimci işçi partileridir. Çünkü muhafazakâr partilerin oligarşik niteliği zaten tartışma gerektirmeyecek derecede açıktır. Oysa söz konusu oligarşik olguların, bunlara karşı mücadele amacıyla ortaya çıkmış sol partilerde de görülmesi bu eğilimin evrenselliğinin kanıtıdır (Özbudun, 2010).

4.1.2. Duverger’in bakışı

Duverger olaya biraz daha farklı bir açıdan yaklaşır. O’na göre demokrasi çağımızın hâkim doktrini olmaya devam etmekte ve iktidarın meşruluğunu tayin etmektedir. Bu nedenle partiler, doğrudan doğruya demokratik doktrinlerin daima söz konusu olduğu siyaset alanında faaliyet gösterdikleri için bu hususu daha da çok dikkate almak zorundadır.

Bu nedenle Duverger’e göre partiler, kendilerine demokratik görünüşte bir liderlik sağlama konusunda son derece dikkatli olmak zorundadır. Ancak işin bir de pratik boyutu vardır: Pratik etkinlik, partileri karşıt yöne doğru kuvvetle iter. Doğal olarak demokratik ilkeler, liderliğin bütün kademelerde

seçimle belirlenmesi, sık sık yenilenmesi, kolektif nitelik taşıması ve zayıf bir otoriteye sahip bulunmasını gerektirmektedir. Ancak bu şekilde örgütlenen bir parti siyaset mücadelesi için gerekli silahlara sahip olamayacaktır.

Aslında eğer bütün partilerin aynı yapıyı kabul etmeleri durumunda mücadele koşulları hepsi için aynı olacağından bunun hiçbir partiye bir zararı dokunmazdı. Ancak içlerinden biri, otoriter ve otokratik biçimde örgütlenmiş olursa bu durumda diğerleri ondan aşağı kalacaktır (Duverger,1974:189-190).

Dolayısıyla parti yönetici kadrolarının, parti tabanından bağımsız hareket edebilme olanakları ve özellikle seyrek, zor değişir olmaları önemlidir. Parti yönetici kadrolarının yenilenmesindeki bu zorluk, bir yandan kitlelerdeki söz konusu tutucu eğilimlerden, öte yandan yöneticilerin sahip oldukları olanaklardan kaynaklanır (Kışlalı, 2000:269).

Demokrasilerde rekabet olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Bu açıdan bakılınca, tek kişi egemenliğine dayalı ve kişilerden bağımsız kuralların işlemediği bir parti modelinin en menfi yönü de gerçek anlamda rekabetin ortadan kalkmasıdır. Bu da demokrasiden söz etme imkânı bırakmamaktadır. Doğal olarak gerçek anlamda bir rekabet önceden belirlenmiş makul kuralların varlığını gerektirir (Özdalga, 2005:59).

4.2. Türkiye’de Siyasal Partilerde Liderin Durumu

Bu kısımda Türkiye’de partilerde lider egemenliği, siyasal partilerde lider değişimi, lider oligarşisinin nedenleri başlıkları altında Türkiye siyasal partilerinde liderin konumu incelenmeye çalışılmıştır.

4.2.1. Türkiye’de Partilerde Lider Egemenliği

Parti içi demokrasiyle ilgili olarak Türkiye’de sıkça sözü edilen problemlerden biri, liderlerin partilere egemen olmalarıdır. Partilerin alt birimlerinin st birimler üzerindeki etkileri beklenen düzeyde olmayıp parti içi alışkanlıklar da bu eğilimin devamını sağlamaktadır. Gerçekten de Türkiye’de liderler neredeyse başında bulundukları partilerden daha fazla tanınmaktadır. Hatta yle ki zaman zaman bu partilerin isimleri bile tam olarak doğru şekilde hatırlanamaz, ama liderlerin isimleri çok daha kolay hatırlanmaktadır (Şener, 1995:2).

Yanık’a (2002:186) göre; günümüzde ülkemiz siyasal partilerinin tamamında çok ciddi olarak lider sultanı mevcuttur. Bunun yanında, parti merkez yönetimlerinin oligarşik tutum ve yaklaşımları da sorunun boyutunu bytmektedir. Bu durumun esas nedeni ise, demokratik siyasal kurumsallaşmanın sağlanamamasıdır. Yanık’a göre bu bağlamda lider sultanı ve oligarşik örgütlenmenin olgusal bazı dayanakları olsa bile, bu bir kader değildir. Zira oğulcu demokratik rejim, bazılarının iddia ettikleri gibi gerçekleştiremeyecek ütopik bir ideal değildir.

1980 askeri müdahalesi sonrasında getirilen siyasal yasaktan yaklaşık on yıl sonra eski liderlerin yeniden siyaset arenasında aktif rol alabilmeleri Türkiye’de “liderlik” pozisyonunun ne kadar önemli olduğunu; liderlerin neredeyse partilerin varlığını bile etkileyebildiğini bir kez daha ortaya koymuştur. 1980 öncesi önde gelen siyasal liderlerin ve yakınlarındaki siyasal elitin çoğunluğunun yeniden siyasal yaşıama dönmesi ve önemli mevkilere gelebilmesi gerçekten de araştırmaları gereken önemli bir olgudur (Bektaş, 1993:8).

Aliefendioğlu(107-108) da parti başkanlığı sultanına dayalı bir yapılanma ve yönetime yansıyan oligarşik eğilimin Anayasa’ya aykırı

düşmesi gibi, siyasal partilerin halka verdikleri demokratik temsil sözüne ve siyasal ahlaka uymayacağını ifade etmektedir. Bu noktada Duverger'in önceki kısımlarda aktarılan demokrasi ve partiler konusundaki görüşlerini hatırlamak faydalı olacaktır. Yine Aliefendioğlu, siyasal partilerde lider sultanlığı ve oligarşik yönetim eğiliminin sürekli gözlemlendiğini ve milletvekili adaylarının merkezden belirlenmesi yönündeki eğilimin lider hegemonyasını artırıcı bir etken olduğunu ifade etmektedir.

Aliefendioğlu'na göre; parti başkanlarının isteklerine ya da görüşlerine karşı çıkanların milletvekili adayı olabilme ya da yeniden seçilebilme şansları bulunmamaktadır. Zaten 12 Haziran 2011 genel seçimleri öncesinde iktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi'nde milletvekili adaylarının belirlenmesinde temayül yoklamalarının çok kayda alınmaması da bu görüşü teyid etmiştir.

Özdalga(2005:8) ise Türkiye'deki partilerde oligarşik eğilimler bulunduğu yaklaşımını geçerli kabul etmemektedir. Özdalga'ya göre, oligarşi, kurumsal yapının ve modern bürokrasiye dayanan yönetim tarzının bir sonucudur ve Avrupa'daki partilerde de tamamen o koşullara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Özdalga, halbuki Türkiye'deki partilerde kurumsal bir işleyişin bulunmadığını ve modern bürokrasiye dayanan bir yönetime de rastlanmadığını ifade etmektedir. Bu nedenlerle ülkemiz partilerinde oligarşi veya oligarşik eğilimler bulunmamakta olup bu durum aslında partilerimiz açısından üzücü bir tespittir.

Özdalga'ya (2005:58) göre oligarşinin yerine liderin etrafında genellikle az sayıda kişiden oluşan bir "yakın çevre" bulunmaktadır. Lider ve yakın çevre arasında, tamamen lider tarafından belirlenen tek yönlü bir ilişki vardır. Bu çevre liderin keyfine göre kolayca değiştirilebilir ve bazı aşırı durumlarda tek kişiye kadar bile inebilmektedir.

Türkiye'deki partiler kendine özgü nitelikler taşımaktadır. Özdalga (2005:49) dördüncü denencedeki görüşe paralel olarak Türkiye'de siyasal partilerin en belirleyici özelliğinin tek kişinin mutlak egemenliği üzerine kurulan kişi partisi olmaları olduğunu ve büyük ölçüde bu nedenle partilerin kurumsal bir yapıya sahip olamadıklarını dile getirmektedir. Özdalga'ya göre lider partinin gerçek sahibidir, parti içi iktidarı tek başına elinde tutar ve bu gücün parti içi işleyişinde sınır bulunmamaktadır. Liderin sahip olduğu gücün kaynağı ise, önceden belirlenmiş kurallar veya tüzük gibi hukuki metinler değil, fiili durumlardır.

Özdalga bu düşüncesini çeşitli örneklerle pekiştirmeye çalışır:

"Kongrelerde partililerin oylarıyla işbaşına gelen yerel örgütler, genellikle tüzüklerde bulunan oldukça demokratik hükümlere rağmen, eğer lider uygun bulmazsa asla görevde kalamaz. Tüzük ve yasalardaki hükümlere rağmen, fiiliyatta yapabilecekleri fazla bir şey yoktur..."

Yine parti siyasetinin oluşturulması da tek başına lidere ait bir yetkidir. Lider partiyi ilgilendiren en hayati konular dahil her alanda, isterse hiç kimseye danışmadan tek başına karar alır ve partiyi bağlayıcı politika açıklamaları yapar..."

Lider parti üyesi olsun veya olmasın, uygun gördüğü herhangi bir kişiyi parti içinde uygun gördüğü herhangi bir göreve getirebilir, onu istediği yetkilerle donatabilir..." (Özdalga, 2005:50).

Sayarı (2008:11) ise liderlerin Türkiye'deki siyasal gelişmelerin seyrindeki ağırlığının, tek faktör olmasa da büyük ölçüde liderlerin parti örgütleri üzerindeki neredeyse mutlak denetiminden kaynaklandığına vurgu yapmaktadır. Sayarı, seçimlerde milletvekili adaylarının kim olacağını belirleyen, siyasal patronajın nasıl dağıtılacağı konusunda baş seçici olan, son derece geniş bir otorite (mahalli birimleri feshetme ve muhalif üyeleri örgütten atmaya yarayan yasal araçlar gibi) kullanan parti liderlerinin, örgütsel otonomiye kısıtlayarak ellerine muazzam bir güç geçirmiş olduklarını dile getirmektedir.

Sayarı'ya göre; Batıdaki benzerleriyle karşılaştırıldığında, Türkiye'deki siyasal liderlerin, parti örgütleri üzerinde çok daha fazla kontrolleri vardır ve buna bağlı olarak kritik iç ve dış siyaset meselelerde kişisel olarak karar verme olanakları çok daha fazladır. Sayarı, Türkiye'de liderlerin bir kez parti başkanlığına geldikten sonra çoğu zaman üst üste gelen seçim yenilgilerine rağmen partilerin başında çok uzun süre kalabilmelerinin, liderlerin kişisel güçleriyle örgütlerin güçsüzlüğü arasındaki uçurumun önemli bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir.

Özbudun (2010) ise olaya biraz farklı bir açıdan yaklaşır. Son on yıllarda belli başlı bütün partiler, milletvekili adaylarının tümünü veya büyük çoğunluğunu, "önseçim" veya "aday yoklaması" yöntemleri ile değil, merkez yoklaması yoluyla yapmışlardır. Özbudun adayların parti merkez karar ve yönetim organlarınca belirlenmesi anlamına gelen bu yöntemde parti liderlerinin tercihlerinin büyük ağırlık taşıdığının da bilinen bir gerçek olduğunu kabul etmektedir.

Yine de, Özbudun'a göre parti liderlerinin milletvekili adaylarının belirlenmesinde adeta bir "tek seçici" gibi davrandıkları algılaması abartılıdır. Zira Özbudun, "merkez yoklaması" adı verilen yöntemde partinin merkez karar ve yönetim organında müzakereler ve tartışmaların cereyan ettiğine, partinin yerel örgütleriyle gayri resmi nitelikte de olsa bazı nabız yoklamaları gerçekleştirildiğine vurgu yapmaktadır. Özbudun ayrıca aday belirlemedeki yanlış tercihlerin seçimlerde ağır bir maliyetinin olabileceğinin de açık olduğuna işaret eder. Bu nedenle başta parti lideri olmak üzere yetkili organlar, bu yetkilerini özenle ve dikkatle kullanmak zorundadır.

Buran (2005a:131), parti disiplininin yaygın olduğu ve parlamenterlerin objektif ve tutarlı olarak karar verebilme alışkanlıklarının düşük düzeyde olduğu siyasal sistemlerde, parlamentoların hükümeti denetlemelerinin güçleştiğine işaret etmektedir. Buran, parti başkanlarının hükümetin içinde

önemli görev veya görevlerde bulunmalarının hükümetin parlamento tarafından denetlenmesini engelleyen en önemli etkenlerin başında geldiğini belirtir. Bu durum da özellikle iktidardayken liderlerin aşırı güçlenmesinin ne gibi diğer etkilerinin olabileceğini göstermektedir.

Kocabaş (2007) ise “emanetçi partiler” veya “emanetçi parti liderleri”nin ortaya çıkma sebebinin “liderler sultanı”ndan kaynaklandığını belirtmektedir. Kocabaş gerçek demokrasilerde bunun olamayacağını ve liderlerin ancak birkaç dönem partilerinin başlarında kalabildiklerini dile getirmekte ve şöyle devam etmektedir:

“Hele başarısızlıkları ve en ufak bir suiistimalleri halinde partilerinin başını hemen terk ederler ki, bu erdemli hal bizim demokrasimizde yoktur. Bizde, bir parti lideri başarılı da başarısız da olsa, adı suiistimallere de karışsa partinin başını terk etmez.

Türkiye’de parti liderlerinde genelde “ölene kadar iş başında kalmak” sendromu yaşanır ki, buna “liderler sultanı” denilmiş, bir nevi padişahlığı aratamayacak hal almıştır.”

Özdalga(2005:54) Türkiye’deki partilerde güdük kalmış kurumsal yapıya da dikkat çekmektedir. Özdalga’ya göre Türkiye’deki partilere egemen olan kişi yönetimi doğal olarak kurumsallaşmaya ve rasyonel işleyişe karşı en katı biçimde direnmektedir. Çünkü kişisel hedeflere bağlı olmayan kurumsal yönetim liderin mutlak egemenliğinin son bulması sonucunu doğurabilmektedir.

4.2.2. Türkiye’de Siyasal Partilerde Lider Değişimi

Türkiye’de çok partili demokrasiye geçişten bu yana geçen elli küsur yıllık dönemde kurulan 180 civarında partide bir-iki istisna dışında genel başkanların parti içi seçimler yoluyla değişmediği bir gerçektir (Demir,2009b). Türkiye’de yeni siyasal liderlerin ortaya çıkışı genellikle tepeden inme ci yöntemlerle -parti içi darbe denilebilir- ve sınırlı bir rekabet ortamı içinde söz

konusu olmuştur. Bu durumda Osmanlı'dan miras kalan siyasal kültürün de etkili bir rol oynadığı söylenebilir.

Aslında sadece parti delegelerinin parti genel başkanını seçmesinde hukuken herhangi bir sakınca olmayabilir. Ancak liderliğin parti içinde açık, adil ve eşit şartlarda yapılan delege seçimleri sonucu rekabet ortamı oluşturularak bir yarışma ve politik uzlaşma geleneğine uygun belirlenmesi, gerek liderin gerekse temsil ettiği partinin demokratikliğini ve gücünü ortaya koyabilmesi açısından önemlidir(Tuncay,1996:185).

Bazı batı ülkelerinde görüldüğü gibi, başarısız olduğu için parti liderliğinden ayrılmak veya yönetimi daha dinamik ve genç kadrolara bırakmak gibi durumlar Türkiye'de pek görülmemektedir. Bu durum yetenekli ve dinamik yeni lider adaylarının ortaya çıkmasını engellemenin yanı sıra, partilerin uzlaşmaz tutumlar sergilemesine de neden olmaktadır. Böylece ülkede demokrasinin yerleşmesinde en önemli etken olan siyasal sistemin işleyişi daha da zorlaşmakta ve tıkanmalar görülebilmektedir.⁴

Gerçekten de ülkede birçok siyasal parti gelip geçmekte, ama her ne hikmetse liderler aynı kalmaktadır. Zira, siyasal parti tüzükleriyle liderlere oldukça geniş yetkiler tanınmaktadır. Böylece partide hemen bütün sorunların çözümünde veya kararların alınmasında genel başkanlara "son söz" söyleme yetkisi verilmektedir. Bu nedenle, bugün herhangi bir "siyasal parti" adı anılınca akla hemen siyasal "lider" gelmektedir.

Siyasal partilerimizde bugüne kadar lideri tartışmak veya değiştirmek yolu daima kapalı olmuştur. Seçimlerin kazanılması veya kaybedilmesi liderin

⁴ Daha detaylı bilgi için bkz. Atar,1990:79'dan aktaran YANIK, Murat (2002), **Parti İçi Demokrasi**, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

konumunu o kadar da etkilememekte; çağdaş yönetim tekniklerinin gereği olarak başarılı olsunlar veya olmasınlar bir performans değerlendirmesi sonucu liderler kendiliğinden çekilmemektedir (Demir, 2009b). Hatta, son yıllarda örnekleri görüldüğü üzere bazı liderler çekilmiş gibi yapıp daha güçlü geri dönebilmekte ve koltuğa daha da sıkı bir şekilde yapışmaktadır.

Milletvekilleri için de partilerinde kısıtlamalar vardır. Lider istediği zaman partinin kurucuları dahil seçilmiş milletvekillerini bile derhal ihraç ettirebilmekte; istediği il veya ilçe yönetimini hemen feshederek üye kayıt defterlerine el koyabilmekte veya defterleri tamamen ortadan kaldırabilmekte, yeniden topladığı ve yazdığı üyeler ile yeni bir il kongresi yapabilmektedir (Demir, 2009b).

Ayrıca, hemen hemen bütün parti tüzüklerinde Genel Başkanın genel kurulları "seçimli olağanüstü toplantıya" çağırma yetkisi vardır. Partilerin "oligarşik" yapılanmasının bir diğer olumsuz sonucu da, siyasetten soğuma ve siyasal yelpazedeki bölünmüşlüğü körüklenmesi, dolayısıyla siyasal istikrarın olumsuz etkilenmesidir. Zira, başta liderleri olmak üzere kendisini değiştirmekte zorlanan, değişime ayak uyduramayan siyasal partiler, toplumdaki gelişmelere de ayak uyduramamakta ve gelişimden uzak kalmaktadır (Demir, 2009b).

Bir başka görüşe göre; siyasal partilerde yukarıda belirtilen sıkıntıların ortaya çıkmasının nedenlerinden biri 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu'nun düzenlenmesinde siyasal partilerle ilgili birçok hususun parti tüzüklerinin düzenlemesine bırakılmış olmasıdır (Önel, 2009). Yasanın tanıdığı olduğu bu imkân nedeni ile özellikle parti yönetim kadrosu, parti tüzüğünü istedikleri gibi hazırlamakta ve kendi istemedikleri şekilde gelişebilecek etkenleri veya yeni lider adaylarını saf dışı bırakmaktadır.

Özellikle yukarıda da ifade edildiği üzere; parti genel başkanına çok geniş yetkiler tanınmakta, genel anlamda başkanlar da bu yetkileri kendilerine rakip olarak gördükleri kişileri yıldırma ve saf dışı bırakmak için kullanabilmektedir. Bu durum Türkiye’de yeterli siyasal bilinç ve kültürün oluşmamış olmasından kaynaklanmaktadır (Demir, 2009b).

Çaha, partilerin lider sultasına dayalı hiyerarşik ve oligarşik yapısının, başta milletvekilleri olmak üzere parti mensuplarının bireysel inisiyatifini ve tercihini adeta yok eden parti disiplininin, partiyi adeta "modern cemaat" haline getiren parti tüzüklerinin Türk siyasal partilerinin demokrasiyle ilgili yaşadıkları ana sıkıntılarının biri olarak gözüktüğünü dile getirmektedir.

Ayrıca gerek siyasette, gerek iş dünyasında veya STK’larda liderlik değişimi sürecini iyi yöneten bir toplum olduğumuz söylenemez. Liderlik değişimi süreci, sadece liderlerin görevde kalma sürelerini kısıtlamak olmayıp bu sürecin iyi yönetilmesi ciddi bir hazırlık gerektirmektedir. Bunun bizzat liderlerin kendilerinin en önemli görevleri arasında yer alması gerekmektedir.

Sadece Türkiye’de değil, dünyada da kurumsallaşma sürecinin belki de en kötü yönetilen adımlarından birisi liderlik değişimi adımıdır. Bu sürecin en önemli sorumlularından biri olan liderler, değişimi kendileri için bir tehdit unsuru olarak görme eğilimleri nedeniyle değişim sürecini yönetmek yerine ertelemeyi tercih etmektedir (Argüden,2002). Partiler için de aynı durum geçerlidir. Liderler nöbet değişimini vakti gelince kabullenmeli ve parti menfaati için yeni adayları tehdit olarak algılamamalıdır.

Doğrusu liderliğini üstlendiği kurumla kendini özdeşleştiren ve hayatının başka boyutlarını kısıtlayanlar hem kendilerine, hem de kuruma zarar verdiklerinin farkına bile varmakta güçlük çekmektedir (Argüden,2002). Siyasal partilerde liderlerin de bunu çok iyi algılaması gerekmektedir.

Demir (2009c) lider değiştirememenin ya da yenileyememenin sonucu olarak demokrasimizin kalitesinin bozulduğu görüşünü dile getirmektedir. Demir'e göre; bunun sebebi parti içi demokrasi ve demokrasi içinde rekabet olmadığı için "nitelikli kadrolar"ın yetişmesi ve "sorunlara somut gözüm nerileri içeren programlar"ın hazırlanmasının mümkün olamamasıdır. Parti rgtne hakim olan gruplar, başarsızlıklarına rağmen parti yönetiminde kalabilmekte, kadro ve düşünce değişimini önlemeye devam edebilmektedir.

4.2.3. Türkiye'de Lider Oligarşisinin Nedenleri

Siyasal partilerin aday belirleme süreçlerinde lider odaklı tavır almaları lider sultanının varlığına işaret etmekte olup bu duruma neden olan etmenlerden bir diğeri de toplumsal siyasal kültürdür. Bunun ana nedeni ise Türkiye'de lider eksenli bir siyasal ve toplumsal kültürün egemenliğidir. Bu kültüre göre karizmatik ve kitleleri peşinden sürükleyecek bir lider, etrafına topladığı ekibi ile birlikte siyaset alanına çıkacak, ülke sorunları için siyaset üretecek ve bunu toplumun gündemine taşıyacaktır.

Hiçbir lider veya yönetici, kitlenin meşrulaştırımı olmadan "sulta" kuramaz ve liderleri bu zihniyete sürükleyen de neticede kitleler ve bu kitlelerin beklentileridir. Lider sultanının oluşmasında sebep olarak gösterilebilecek bir diğer etken de, Türk demokrasi hayatında siyasal partilerin kişilere bağımlı olmaları, partilerin kurumsallaşamamasıdır. Doğal olarak kişiler üzerinden işleyen siyasal partiler, bu kişiler siyaset sahnesinden çekildiğinde etkinliğini yitirmektedir (arkı, 2010).

Demir (2009a) de Türkiye'de, Türk siyasal partiler sisteminin başlıca sorunlarından biri olan "liderler oligarşisinin" aşılamaması ve dolayısıyla "parti içi demokrasinin" kurulamamasının nedenleri arasında, partilerin henüz kurumlaşmış bir yapıya sahip olamamalarının gösterildiğini dile getirmektedir. Demir'e göre; Batı'da 19. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan siyasal

partiler, ister istemez 150 k    r yıllık bir süreç içinde birtakım geleneklere, belirli bir siyasal etiğe sahip kuruluşlar olarak toplumda yerlerini almış ve siyasal hayatın “vazgeçilmez unsurları” (mütemmim cüzleri) olmuşlardır.

Yukarıda Michels’in görüşleriyle açıklanan evrensel nitelikteki bu eğilim, Türkiye’nin kendisine özgü siyasal, sosyolojik ve tarihsel şartları nedeniyle ülkemiz partilerinde özellikle güçlüdür. Doğası gereği kişisel bir yönetim tarzı olan altı yüz yıllık bir monarşi döneminden sonra, Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından sonra yine doğası gereği kişisel liderliği ön plana çıkaran bir tek-parti dönemi yaşanmıştır.

Çok-partili döneme geçişle de çok büyük değişiklik meydana gelmemiş, bu dönemde de istisnasız bütün belli başlı partiler güçlü kişisel liderlik özellikleri sergilemiştir. Bu eğilimin bazı kanun   tedbirlerle ortadan kaldırılabileceğini ummak hayli naif bir beklenti olmaktan öteye geçememektedir (  zbudun, 2010).

  ener’e(1995:3) göre mevcut hukuk düzeni içerisinde, ister istemez ortaya bir karizmatik lider, hegemonik lider kavramı çıkmaktadır.   ener, Siyasal Partiler Kanunu’nun belli bazı kurumlarıyla, verdiği yetki ve sorumluluklarla bu yapıya destek verse de bu sonucu yalnızca hukuk düzenine ba  lamanın sağlıklı olmadığını ifade etmektedir.   ener bunun çok değişik nedenleri bulunduğunu söylemekte ve şöyle devam etmektedir:

“Ortalama on yılda bir askeri darbelerin yapıldığı, siyasal partilerin tasfiyeye uğradığı bir ülkede, partiler tasfiye sonrası yeniden   rg  tlenebilmek i  in böylesine karizmatik kişiliklere ihtiyaç duymaktadırlar.

Karizmatik lider, normal dönemde birleştirici bir unsur işlevi görürken, askeri darbelerin ardından da, yeniden kuruluşu gerçekleştiren toparlayıcı bir isim olmaktadır. Dolayısıyla demokrasi geleneğinin askıya alınmadan, kesintiye uğramadan sürdürülmesi, bu ele  ştirilen noktanın a  ılmasına katkı sağlayabilecektir.”

Demir (2009b)'e göre; Türkiye'de siyaset yapmak aslında dar anlamda "örgütçülük", siyasetin amacı ise parti örgütünü ele geçirmek haline gelmiş ve örgütte etkili olmak ise temel olarak delegelikleri ele geçirmek anlamına gelmektedir. Aslında partilerde çözüm üretme ve ekip yetiştirme gibi kaygılar bulunmamaktadır. Böyle bir durumda demokratik sistemin çözüm üretmekte yetersiz kalma ve tıkanma olasılığı artmaktadır. Demir, ülkemizin içinde bulunduğu sorunların demokratik sistem içinde çözülmemesinin ve kangren haline gelinceye kadar beklenmesinin temel nedeninin de bu olduğunu öne sürmektedir.

Tuncay (1996:165) mesleki anlamda siyaset yapmaya getirilen hukuki sınırlamalar boyutuna da dikkat çekmektedir. Örneğin; yetişmiş bürokratların, kamu görevlilerinin önlerindeki siyaset yasağı nedeniyle siyasal faaliyet yürütemediklerini ifade etmektedir. Böylece Tuncay'a göre, çok sınırlı kişinin bu işe girebilmesiyle politika adeta profesyonel bir meslek haline gelmekte ve bu profesyonelce kuralları aşmak ise mümkün olamamaktadır.

Tuncay (1996:166) ayrıca işin ekonomik boyutuna da değinmekte ve ekonomik yapının da hukuki ve siyasal yapı kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Tuncay'a göre, ekonomik dengenin kurulabildiği, sosyal güvenliğin ve daha adil bir gelir dağılımının sağlanabildiği batı demokrasilerinde katılımın boyutlarının arttığı görülmektedir. Tuncay'ın düşüncesine göre Türkiye'de büyük ekonomik güç farklılıkları nedeniyle oluşan psikolojik olumsuz etkiyle katmanlara ayrılan üyeler arasında kendiliğinden geri çekilme ve merkezi yapı içinde buyruklara itaat etme söz konusu olmaktadır. Bu düşünceyle oligarşik anlayışın ekonomik boyutu gündeme gelmektedir.

ÜÇÜNCÜ KESİM

ANAVATAN PARTİSİ VE TURGUT ÖZAL

Bu kesimde öncelikle Turgut Özal'ın siyasete atılması anlamında yaşamında dönüm noktası olan 12 Eylül müdahalesine kadar olan dönemi kapsayan yaşam öyküsü ele alınmıştır. Altıncı bölümde 12 Eylül müdahalesi sonrası siyasetin yeniden yapılandırılması ve ANAP'ın kuruluşu konusu işlenmiştir. Yedinci bölümde Özal'ın vefatına kadar ANAP'ın girdiği seçimler ışığında ANAP'ın siyaset macerası incelenmiştir.

Sekizinci bölümde ise Özal'ın liderlik tarzı üzerinde oldukça etkili olan kişilik özellikleri mercek altına alınmıştır. Kişilik özelliklerinin yanı sıra liderliği üzerinde etkili bir diğer husus da Özal'ın düşünce yapısı ve dünya görüşüdür. Bu nedenle dokuzuncu bölümde bu konuya yer verilmiştir. Bu kesimdeki son bölüm olan onuncu bölümde ise ANAP'ta Özal'ın rolü ve etkisi konusu detaylı şekilde incelenmiştir.

5. ÖZAL'IN 12 EYLÜL DARBESİNE KADAR HAYAT ÖYKÜSÜ

Özal'ın yaşam hikâyesi, banka memuru Sıddık Bey ile ilkökul öğretmeni Hafize Hanım'ın oğlu olarak 13 Ekim 1927'de Malatya'da dünyaya gelişiyle başlamıştır. İyi derecede Osmanlıca ve matematik bilen babası içine kapanık biri olmakla birlikte ailesine düşkünlüğüyle tanınmaktadır. Mesleğinin gereği sosyal olan annesi ise etrafındaki dünyayla hatta siyasetle ilgili, yetiştirdiği öğrencilerini takip edip kollayan bir Anadolu kadınıydı (Uğur, 2007).

Aile Mehmed Sıddık Bey'in memuriyeti nedeniyle sık sık il değiştirmek zorunda kalmıştır. Nitekim Özal bu arada ortaokulu da Mardin'de bitirmişti,

ama Mardin'de lise bulunmamaktaydı. Bunun üzerine annesi, oğlunun ya Konya Lisesi'nde ya da Kabataş Lisesi'ni okumasını arzu etmişti, ancak her iki okul da paralıydı.

Özal'ın paralı yatılı okuması gerekmekteydi. Böylece Özal, daha ucuz olduğu için, Konya Lisesi'ne verildi. Fakat bu arada ortanca oğul Korkut da ortaokulu bitirdi. Ailenin her iki çocuğu da paralı yatılı okutmaya gücü yetmemekteydi. Aile buna bir çözüm yolu olarak iki kardeşin de dayıları Süleyman Doğan'ın Malatya'daki evlerine belli bir kira karşılığında yerleştirilmesini bulur. Bu evde yeğenleri Hüsnü de yanlarında kalacaktı (www.malatya.gov.tr). Sanki ANAP'ın iktidar yıllarındaki önde gelen siyaset ekibinin temelleri atılmaktaydı.

Aile sonunda Kayseri'de tekrar buluştu. Özal liseyi Kayseri'de bitirdikten sonra girdiği üç fakültenin de imtihanlarında başarılı oldu. Fakat bunların arasından İTÜ'nün Elektrik Mühendisliği'ni seçen Özal burs almaya da başlayınca ailesine yük olmaktan kurtulur (www.malatya.gov.tr).

Özal'ın İTÜ'deki yılları ve başta Demirel'in kardeşi olmak üzere arkadaşları da bürokrasi kariyeri ve siyasi yaşamında önemli olacaktır. Hatta yıllar sonra İTÜ'nün amblemindeki arı logosu kendisine kuracağı parti logosu için ilham kaynağı olmuştur. Özal, 1950 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Elektrik Mühendisi olarak mezun oldu. 1952 yılında ise ABD'ye giderek ekonomi tahsili gördü.

Özal Türkiye'ye döndükten sonra Elektrik İşleri Etüd İdaresi Genel Müdür Yardımcısı oldu ve Türkiye'nin elektrifikasyonu ile ilgili projelerde çalıştı. Özal, 1960'ların başında, Demirel ve Adalet Partisi yandaşı muhafazakâr bir bürokrat ve siyasetçi grubuna katıldı. Özal ve arkadaşları, Cumhurbaşkanlığı yarışında da 1960 darbesinin lideri ve darbecilerin adayı

olan Cemal Gürsel'in karşısında, muhafazakâr görüşe mensup, senatör Ali Fuad Başgil'in adaylığını destekledi, ancak Başgil başarılı olamamıştır (Acar, 2008:186).

Özal, 1961-62 yılları arasında askerlik hizmetini Milli Savunma Bakanlığı Bilimsel Danışma Kurulu üyesi olarak ifa etti ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasına katkıda bulundu. Bu sırada, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde ders de vermiştir. Bir süre Başbakanlık Teknik Uzmanlar Kurulu üyesi olarak çalıştı ve 1967-71 yılları arasında da Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevini yürüttü (www.biyografi.net). DPT yılları Özal'ın yıldızının parladığı ve başbakanlık müsteşarlığına kadar yükseleceği kariyerinin başlangıcı olmuştur (Kavak,2010:34).

Özal, atandığı tarihe kadar solun müstahkem mevkii olmuş olan DPT'nin başına geçtikten sonra, bu kuruma çok sayıda muhafazakâr görüşlü kişiyi atamaya başladı. Özal, o sırada Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) genel müdürü olan kardeşi Korkut Özal'la birlikte, "takunyalı biraderler" diye anılmaya başladı (Acar,2008:187). DPT'de sol planlamacılar ağırlıkta olmasına rağmen, Özal ısrarla planlamada özel girişime ağırlık verilmesi gerektiğini savunmuştur. 12 Mart 1971 muhtırasından sonra da DPT'deki görevinden ayrılmış ve ABD'ye gitmiştir.

ABD'de 1973 yılına kadar kalan Özal, Dünya Bankası Sanayi Dairesi'nde sanayi ve maden konularında özel danışmanlık görevi yaptı. Özal, Dünya Bankası tecrübesinden sonra yurda dönüşünde ise özel sektörde bankacılık, demir-çelik, otomotiv sanayi, tekstil, gıda, döğme ve döküm alanlarında yönetici olarak çalıştı (www.malatya.gov.tr).

Aslında siyasette önünün açıldığı kader anının kaybettiği ilk seçimler olduğu söylenebilir. "Abi" dediği Süleyman Demirel'den beklediği

milletvekilliği aday teklifi gelmeyince 1977'de Millî Selamet Partisi'nin İzmir milletvekili adayı olan Özal, seçimi az bir farkla kaybetmiştir. Eğer bu süreçte vekil olarak parlamentoda yer alsaydı, 12 Eylül ihtilaliyle birlikte "içeri" alınan siyasi kadronun belki de en önemli isimleri arasında yer alacaktı. Kader sanki O'na bu seçimde kaybettirerek adeta O'nu 12 Eylül sonrası için hazırlamıştır.

12 Eylül 1980 İhtilali'nin hemen öncesinde Başbakanlık Müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilatı Başkanı olarak kritik kararlara imza attı. Bunlardan en önemlisi 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomi alanında alınan tarihî kararlardı. Özal, Ağustos 1970'te uygulamak istediği ama 12 Mart Muhtırası ile yarım bırakmak zorunda kaldığı ekonomik tedbirleri bu kez bu kararlarla hayata geçirme fırsatı bulmuştur.

12 Eylül sabahı Özal da Genelkurmay'dan gelen bir telefonla tıpkı diğer siyasiler gibi gözaltına alındı. Akşam saatlerinde ise ihtilalin başı Kenan Evren, kendisine Başbakan Yardımcılığı teklifinde bulunmuştur. Özal, 24 Ocak Kararları'nın kesintiye uğramadan uygulanabilmesi için bu görevi kabul etmiştir (Uğur, 2007).

24 Ocak Kararları ile ekonomide liberalizasyon dönemi başlamıştır. Bu sayede Türk ekonomisi yurt dışında üretilen tüketim mallarına açık hale gelmiş ve Türk sanayicisinin korunmasını amaçlayan ithal ikameci politika rafa kaldırılmıştır. Aslında bu kararlar alınırken orduda da darbenin son hazırlıkları yapılmaktaydı. 12 Eylül ve sonrası ise, Özal'ın yıldızının iyice parladığı yıllar olmuştur (Örmeci, 2010).

Bu noktadan hareketle 12 Eylül'ün aslında Özal'ın hayatında dönüm noktası olduğu söylenebilir. Özal'ın siyaset sahnesine esas çıkışı 12 Eylül'den sonra olmuştur. Doğrusu, daha çok bürokratik kimliğiyle bilinen Özal'ın bürokrat olarak başarısı O'nunla aynı veya karşıt siyasi geleneklerde

yer alan hemen hemen herkes tarafından kabul ve takdir edilmektedir. Ancak siyasetçi Turgut Özal hakkında buna benzer bir uzlaşmanın olduğunu söylenemez (Yayla,2003:428).

Engin Güner, Özal'ın 12 Eylül sonrasındaki yükselişi konusunda Özal'ın basamak basamak iktidara geldiğini, yani paraşütle "pat" diye bu mevkilere gelmediğini belirtmektedir. Güner, Özal'ın çeşitli devlet kademelerinden geçtiğini, özel teşebbüs deneyiminin bulunduğunu, işverenler sendikasında görevde bulunup işçi-işveren meselelerini kaptığını, Dünya Bankası'nda çalışıp dış dünyayı görüp kavradığını ve tüm bunların birikimiyle o makamlara geldiğini ifade etmektedir (Güzel, 2008:216).

6. 1980-83: YENİDEN YAPILANMA VE ANAP'IN KURULUŞU

12 Eylül 1980 sabahı cunta adına okunan bildiriyle Silahlı Kuvvetler ülke yönetimine el koydu. Yayınlanan bildiride parlamentonun dağıtıldığı, kabinenin görevine son verildiği ve Millet Meclisi üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığı duyurulmuştur (Zurcher,2002:405). Beş generalden oluşan "Milli Güvenlik Konseyi (MGK)" yönetimi, tüm temel insan haklarının, demokratik kazanımların askıya alınması ile işe başlamıştır. Ayrıca, Meclis kapatılmış, siyasal liderler, milletvekilleri, önde gelen sendikacılar, meslek örgütü başkanları gözaltına alınmıştır. Kısacası, darbenin ilk günlerinde ülkede tam bir gözaltına alma, toplama kampanyası yaşanmıştır (Çavdar,2000:280).

12 Eylül yönetimi, Meclis'i derhal feshetmek, parti liderlerini bir süre mecburî ikamete(Hamzaköy ve İzmir Uzunada'da) tabi tutmak ve basına resmî yasaklar getirmekle yetinmemiştir. Cunta, tüm bunların yanı sıra yürütme yetkilerinin yasa koyuculuğunu da tekeline aldı. Doğal olarak yargının da bu olağanüstü baskıcı ortamda ve şartlarda bağımsızlığı söz konusu değildi.

Darbeden bir yıl sonra MGK, siyasî faaliyet yasağının yetmediği sonucuna varıp 16 Ekim 1981'de mevcut bütün siyasî partileri feshetme yoluna gitti. 1982 Anayasası'nın halk oylamasıyla kabulünden ve siyasî partilerin yeniden kurulmasına izin verilmesinden sonra dahi, aralarında Süleyman Demirel, Deniz Baykal ve Hüsamettin Cindoruk'un da bulunduğu on altı politikacı, 31 Mayıs 1983 tarihli bir MGK kararıyla Çanakkale'deki Zincirbozan askerî üssüne gönderilip dört ay orada zorla tutulmuştur (Berktaş,2008).

Ülke 1859 yılından beri iç içe yaşadığı siyasal partilerden, Milli Güvenlik Konseyi'nin kararı ile 16 Ekim 1981'den itibaren tamamen mahrum kalacaktı. Askeri yönetim, ülkedeki mevcut bütün siyasal partileri feshetmiştir. Böylece, Osmanlı'nın son dönemlerinden bu yana süregelen 122 yıllık partili hayata ara verilmişti (Turgut, 1986:17).

Aslında Türk siyasal yaşamının diğer askeri-sivil yönetim arasında gidip gelen orta gelir düzeyindeki diğer ülkelerle kıyaslandığında ayırt edici özelliklerinden biri de, TSK'nın Batı tarzı demokratik sisteme olan bağlılığıdır. TSK'nın uygulamada bu düşünceden saptığı dönemler olmuş olsa da bu bağlılık her müdahaleden sonra TSK'nın kışlarına geri dönmesini sağlamıştır (Ergüder, 1988:115).

12 Eylül askeri müdahalesi ülke siyasal hayatında önemli etkide bulunmuştur. Bu müdahale siyaset sahnesine izinli yeni siyasal liderlerin çıkmasına imkân verdiği gibi eski önde gelen liderleri de uzunca bir süre siyasi yasaklı ilan edip yarış dışı bırakmıştır. Bu nedenle, 1980 sonrası siyasal partileriyle ilgili herhangi bir çalışmada 12 Eylül müdahalesinin etkisinin göz ardı edilmesi mümkün değildir. Darbeyi yapanlar siyaset vitrininin de yeni isimlerle, yeni yüzlerle yenilenmesini ve kavgadan arınmasını istemiş gibiydi.

6.1. 12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Özal

Turgut Özal 12 Eylül 1980 darbesinden sonra kurulan Bülent Ulusu Hükümeti'nde ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevine getirildi (www.malatya.gov.tr). Aslında 12 Eylül yönetiminin 24 Ocak kararlarıyla birlikte Turgut Özal'a da sahip çıkması, hem Batı dünyasındaki karar vericileri, hem de İstanbul'daki büyük iş çevrelerini ferahlattı. Örneğin; Amerikalı bir diplomat, Özal'ın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına

getirildiğinin öğrenilmesi üzerine, Ankara'daki Amerikan makamlarının derin bir "Ohh!" çektiğini anlatmıştır.

12 Eylül'ün Turgut Özal tercihi, İstanbul'daki büyük iş çevrelerini de rahatlatmıştı. Hatta bu çerçevede ünlü işadamı Vehbi Koç askeri yönetimin lideri Kenan Evren'e mektup yazmış ve mektubunda Özal'a sahip çıkılmasını istemiştir (Cemal,2004:37). Ancak Özal, 22 ay sürdürdüğü başbakan yardımcılığı görevinden 14 Temmuz 1982 tarihinde istifa etmiştir (www.malatya.gov.tr).

Özal anılarında askerlerin dış yardım ve desteğe ihtiyaç duyacakları düşüncesinden dolayı kendisine yaklaştığını anlatmıştır:

"Askerlerde ekonomik durumun hep kritik çizgide kalacağı endişesi vardı. Onlar da, durumun tam olarak düzeleceğine inanmadıkları için, hep dış yardım ve dış desteğe ihtiyaç olacağını hesaplıyorlar.

Bu işi de ben iyi biliyorum. Zaten başta da, dış ekonomik ilişkileri teklif ettiler ya... Ama ben orada, "Bütün ekonomik yetkileri vereceksiniz." dediğim zaman mecburen kabul ettiler...

Yalnız hissettiğim bir şey vardı. Devamlı bir gözüktüydim. Çünkü ben, eski iktidarın sağ kolu durumundaydım. Onun için askerler bana, devamlı şüpheli gözle baktılar." (Barlas,2000:22).

Görüldüğü üzere, Özal'ın askerlerle ilişkileri aslında çok da mükemmel sayılmazdı. Askeri yönetim daha çok geçiş sürecinde Özal'ın bilgi birikiminden faydalanıp böylece bu dönemi kazasız atlarmayı istemekteydi.

Askeri müdahalelerle, Menderes ve Demirel hükümetlerine son verilmişti. Ancak ironik olarak 12 Eylül darbesi, Demirel ve Menderes gibi sağ kulvardan olsa da Özal'a dışişleri, ekonomi ve iç politikaları için uygun bir politik zemin hazırlamıştır. Her şeyden önce, askeri müdahale Demirel, Ecevit, Türkeş ve Erbakan gibi liderlere siyaset yasağı getirerek bunları devre dışı bıraktı. İkinci olarak da Özal'ın resmi ideoloji ile işbirliği içinde gözükmesi de kendisini sistem gözünde meşru hale getirmiştir.

Ayrıca Özal'ın Orduyla işbirliği yapması ve askeri yönetiminin otoriter yapısı da ekonomik reformların uygulanmasına katkı sağlamıştır. Ancak aslında Ordunun kendisi de Özal için bir siyasi rakip konumundaydı. Askeri unsurların siyasette etkisi sonraki yıllarda Özal hükümetleri tarafından aşamalı bir şekilde azaltılmıştır.

Üçüncü olarak, ciddi siyasi rakiplerin eksikliği Özal'a ülke meselelerine daha fazla yoğunlaşma fırsatı vermiştir. Böylece Özal Türk siyasetinde en üretken ve iz bırakan politik figürlerden biri olabilmıştır. 1990'lı yılların başına kadar Özal seçimleri projeleriyle kazanmıştır. Son olarak, 1980'lerin kendine özgü ortamı Özal hükümetlerine büyük çaplı halk desteği de sağlamıştır (Laçiner, 2009).

6.2. 1982 Anayasası'nın Kabulü

27 Mayıs'ta olduğu gibi 12 Eylül darbesi sonrasında da çeşitli meslek gruplarından 160 kişilik bir Danışma Meclisi oluşturulmuştur. Danışma Meclisi, Milli Güvenlik Konseyi ile birlikte Kurucu Meclisi meydana getirmekteydi. Prof. Orhan Aldıkaçtı başkanlığında bir komisyon Anayasayı hazırlamakla görevlendirilmiştir. Bu komisyonca hazırlanan taslak Konsey'de gözden geçirilmiştir. Bu taslak temel haklara önemli sınırlamalar getirmekte; bireyin özgürlüğünü değil, daha çok devletin kutsallığını ön plana çıkartmaktaydı.

Yeni Anayasa 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunuldu ve % 91,5 gibi ezici bir çoğunlukla kabul edildi. Bu sonuç üzerinde oylama öncesi ve sırasında yapılan yönlendirme, kontrol ve gizli baskıların etkisinin olduğu hakkında pek çok sav ileri sürülmüştür. Aleyhte propagandaya izin verilmemesi, oy pusulalarının konulduğu zarfların şeffaf olması gibi hususlar nedeniyle

referandumun demokratikliği konusunda ciddi eleştiriler olmuştur (Özçelik, 2007:169,170).

1982 Anayasası devlet otoritesinin güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, hızlı karar alma mekanizmalarının getirilmesi, yürütmenin güçlendirilmesi gibi kaygı ve düşüncelere dayalı olarak hazırlanmıştır 1982 Anayasası'nın kurucu gücü olan MGK'nın felsefesi sadece Anayasa'ya değil Siyasal Partiler ve seçim yasaları gibi önemli konumda olan diğer temel yasalara da yansımıştır (Buran, 2005b:119).

Anayasa'nın kabulü ve Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasından sonra, generaller hemen siyaseti yeniden yapılandırma programının ikinci aşamasına geçti. Mart 1983'te yeni bir Siyasal Partiler Yasası ilan edildi ve Eylül 1980'den önce faal olan siyasetçiler on yıl süreyle siyasetten men edildi (Zurcher, 2000:410).

1982 Anayasası'yla 1961 Anayasal dönemine göre bazı değişiklikler söz konusu olmuştur. Örneğin; çift meclis sistemine son verilmiş, TBMM'nin üye sayısı yaklaşık 635-640'tan 400'e ve seçim dönemi de dört yıldan beş yıla çıkartılmıştır. Ayrıca siyasal partilerin kadın kolları ve gençlik kolları gibi yan kuruluşlar kuramayacakları, sendika ve derneklerle işbirliği yapamayacakları gibi hükümler de getirilmiştir (Buran, 2005b:119).

Anayasa'nın kabulü ve yeni Siyasal Partiler Yasası'nın ilan edilmesinden sonra artık yeni partiler kurulabilirdi, ancak bunun bir ön şartı bulunmaktaydı: Kurucularının Milli Güvenlik Konseyi tarafından onaylanması gerekmekteydi. 1983 ilkbaharında siyasal parti kurma izni veren Milli Güvenlik Konseyi'nin Başkanı ve artık yeni Cumhurbaşkanı Kenan Evren bir konuda hassasiyetlerini şöyle açıklamıştır: "Çok parti kurulmamalı ve seçim sonuçlarından koalisyon doğmamalı."

1983'te izin verildikten hemen sonra onbeş parti kurulmuştur. Zaten 12 Eylül'den önce de onbeş parti faaliyet göstermekteydi (Turgut, 1986:47). On beş parti kurulmasına rağmen bunların on ikisi kurucular listesinde yapılan bazı değişikliklerden sonra bile Ordu tarafından kabul edilemez bulunmuştur (Zurcher, 2000:410).

Yeni parti kurulmasına yönelik konulan bu engeller doğal olarak 12 Eylül'e götüren sürecin olumsuz etkisi ve askeri yönetimin siyaseti dünya görüşlerine göre tanzim etme anlayışından kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla bu dönemde askeri yönetimdekilerin hemen hemen hepsinin yaklaşımının bu yönde olduğu anlaşılmaktaydı.

6.3. 1982 Anayasası'nın kabulünden sonraki döneme Milli Güvenlik Konseyi'nin Vesayeti

Olağanüstü yönetimler, genellikle sivil döneme geçildikten sonraki dönemde de etkilerini sürdürmek ister. Nitekim bu duruma örnek olarak; 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra Milli Birlik Komitesi(MBK) Başkanı Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi, diğer 23 MBK üyesinin de ömür boyu tabii senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'nun üyesi olmaları ve 27 Mayıs'ın bayram olarak kabul edilmesi sayılabilir.

12 Eylül'ü gerçekleştiren Milli Güvenlik Konseyi (MGK) de normal döneme geçişte belirli bir süre vesayetini(kendilerinden sonraki dönemi etkileme) sürdürecektir. Bu durumla ilgili birkaç örnek vermek gerekirse; MGK başkanı Org. Kenan EVREN'in yedi yıllık bir süre için Cumhurbaşkanı seçilmesi, diğer dört Konsey üyesinin altı yıl için Cumhuriyet Konseyi Üyesi seçilmeleri, Anayasa değişiklikleri üzerindeki değişiklik yasalarını mevcut Cumhurbaşkanı veto ettiğinde bu vetonun $\frac{3}{4}$ TBMM çoğunluğu ile aşılabilecek olması ile 12 Eylül öncesi faaliyet göstermiş siyasal parti liderlerine on, yöneticilerine ise beş yıllık siyaset yasağı

getirilmesi ve yeni kurulacak siyasal parti lider ve kurucularını MGK'nin veto edebilme yetkisi sayılabilir (Özbudun,2003:59-60).

6.4. Milli Güvenlik Konseyi'nin Kontrolünde Parti Kurma Çabaları

MGK parti kurma faaliyetlerini serbest bıraktıktan sonra çok sayıda partinin kurulmaya başlandığına tanık olunmuştur. Bunlardan 20 Mayıs 1983'te kurulan Büyük Türkiye Partisi, eski AP'nin uzantısı olduğu ileri sürülerek 31 Mayıs'ta kapatılmış ve bu olay Zincirbozan sürgünlerini tetiklemiş; Demirel ve çevresinin BTP'den sonraki denemesi olan Doğru Yol Partisi, Erdal İnönü etrafında örgütlenen Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ve Refah Partisi ise defalarca listelerinin veto edilmesiyle tanınan süreler içinde listelerini yenilemeleri imkânsız kılındığından seçimlere katılamaz duruma getirilmiştir (Berktaş, 2008).

Özal'ın anılarında da bahsettiği üzere Konsey'in gönlünden geçen model şu şekildeydi: MDP'nin iktidar, HP'nin ana muhalefet olduğu ve Meclis'te bir de küçük denge partisi olarak ANAP. Doğrusu, Özal'ın Batıdan esinlenerek ortaya attığı liberal görüşler, uzun yıllar dışı kapalı devletçi bir ekonomide yaşamış insanlara tuhaf gelmişti.

6.5. Anavatan Partisi'nin Kuruluşu

Turgut Özal 12 Eylül'den önceki son Demirel hükümetinde Başbakanlık müsteşarlığı ile DPT müsteşar vekilliği görevlerini üstlenmiş ve 24 Ocak 1980 kararlarının da mimarıydı. Özal, daha sonra Bülent Ulusu hükümetinde ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirildi. 14 Temmuz 1982'de ise istifa edip ABD'ye gitti ve son bir buçuk yılda 12 Eylül rejimi ile arasına belirli bir mesafe koymayı başardı. Özal bu noktada kısmen bir bilinmeyen,

kısmen de taze bir şahsiyet olarak kendi adına siyaset sahnesine çıkmaktaydı (Berktaş,2008).

Özal anılarında parti kurma sürecinde Kenan Evren'den müsaade alma sürecini ise şöyle anlatır:

"Evren Paşa'dan randevu istedim: Parti kurmak istiyorum... Bana müsaade edecek misiniz? Önce bu sorunun cevabını almam şart... Çünkü kolay iş değil parti kurmak... Evren bana şöyle dedi: 'Tabii senin parti kurmana hayır diyemeyiz. Ama işin içinde MSP'lileri, MHP'lileri alma...'Yani böyle demeye getirdi. Solcuları almayacağımızı varsaydığı için 'Bunları da alma.' demeye getirdi." (Barlas,2000:37).

Aslında Özal, Evren'den ve Konsey'den güvence almış olmasına rağmen, seçime sokulacağından pek emin değildi. Emekli orgeneral Turgut Sunalp askerlerin isteğiyle sağda bir parti kurmaya soyunmuş, solda ise İsmet Paşa'nın eski özel kalem müdürü Necdet Calp parti kurma çalışmalarına başlamıştır.

Darbeciler ABD'de olduğu gibi iki partili sistemden yanaydı ve onlara göre, biri sağda diğeri solda olmak üzere iki parti yeterliydi. Askerlerin bu niyetini bilen Özal, veto barajını aşıp aşamayacağını, partisinin seçime sokulup sokulmayacağını düşünürken; bir yandan da Batı'yla olan iyi ilişkileri ve 12 Eylül sonrası dönem başbakan yardımcılığı tecrübesini önemli bir avantaj gibi görmekteydi (www.cagdasozal.net).

Özal'ın kafasından geçen herkesi birleştirecek bir partiydi. Ama doğrusu Kenan Evren bile müsaade ederken Özal'ın yeni kuracağı partinin bu kadar oy alabileceğini ve ülke siyasetinde bu denli etkili olabileceğine ihtimal vermemişti. Özal anılarında bu konuda şunları anlatır:

"Ben herkesi birleştirecek bir parti kurmayı düşündüğümü anlattım... Hiçbir siyasi kanat ve düşünceye, önceden karşı bakmadığımızı söyledim. Ama bunlar veya benim görüşlerim, o sırada önemli değil... Askerler benim yüzde 10 bile oy alamayacağını düşünüyor o sırada.

Buna göre benim kuracağım minyatür parti, Türkiye'deki demokrasinin ispatı olacak...İki parti kurdurmuşlar sağda ve solda.. Biri MDP, biri de Calp'in Partisi.... Benimki de yemeğin üstündeki bir nevi garnitür olacak. Evren Paşa da zaten böyle anlattı bana: Biz iki parti düşünüyoruz... İktidar partisi sağda olacak... Solda da muhalefet olacak. Bizim parti de, bu demokrasi oyununun ciddi oynandığının ispatı olabilirdi yani..." (Barlas, 2000:38).

Evren'den müsaadeyi aldıktan sonra Özal'ın liderliğinde başlatılan parti kurma çalışmaları giderek hızlanmıştı. Siyasal Partiler Kanunu ise Milli Güvenlik Konseyi'nce kabul edildikten sonra 24 Nisan 1983 günü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Konsey'in kararıyla konulan siyasi faaliyette bulunma yasağı da 76 sayılı kararla kaldırıldı. O tarihe kadar perde arkasında sürdürülen parti kurma çalışmaları artık aleni bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. ANAP'ı kurarken kurucu bulmakta çok zorlanan Özal bu konuya anılarında şöyle değinmektedir:

"Kim geldiyse kurucu oldu... İşte bu 37 kişi böyle oldu. Belki bugün yeni bir parti kursaydım, bazı kurucuları asla almazdım... Ama o zaman, alternatifimiz yoktu... Gittiğimiz bazı kimseler, kurucu olmaktan korkuyorlardı." (Barlas, 2000:43).

Doğal olarak 12 Eylül sonrasında böyle bir partiye katılmak kolay olmamıştı. Mehmet Keçeciler de Özal'ın anlattıklarına yakın görüşler ifade etmiştir:

"Yoğun şartlar altında kurucularımızı Turgut Bey'i seven, Turgut Bey'i tanıyan, Turgut Bey'le Türkiye'ye faydalı olacağına inanan insanlarla kurduk. İdeolojik ayrımları yapacak durumumuz yoktu. Geleni alacaktık, biraz da onun için dört eğilim oldu, yani niyetten çok netice öyle oldu."(Güzel,2008:502).

Özal, 20 Mayıs 1983 günü, yanında Leyla Yeniyay Köseoğlu, Hüsnü Doğan, Necat Eldem, Kamil Coşkunoglu ve Cahit Aral'la beraber, İçişleri Bakanı Selahattin Çetiner'i ziyaret edip partisinin kuruluş dilekçesini verdi. Parti adı olarak "Anavatan Partisi", amblem olarak ise "bal petekleriyle donanmış Türkiye haritası üzerinde bal arısı" seçilmişti (www.cagdasozal.net).

Bu isim ve amblem siyasi strateji açısından yerinde tercih olarak gösterilebilir. “Anavatan” isminin ve arının çalışkanlığının olumlu çağrışımı bu tercihin doğru olduğunu göstermekteydi. Parti 1983 yılında çok güç şartlar altında kurulabilmişti. Özal da zaten bir konuşmasında o günleri şöyle anlatmıştı:

“Biz yeni bir partiyiz. Türkiye çok büyük bir bunalım devresinden geçtikten sonra kurulmuş bir partiyiz. Hiçbir eski partinin devamı olmadığımızı da açık seçik ifade ettik ve kurulduğumuz zaman hiç kimse bizim doğru dürüst rey alacağımızı tahmin ve tasavvur etmemişti.

Siyaset bir risk meselesidir. Ticarette de risk vardır. Kazanmak için risk almadığınız zaman hiç büyüyemezsiniz. Ama kaybedebilirsiniz de... Önemli olan, siyasette olsun veya ticarette olsun, hesap edilmiş, çok iyi hesap edilmiş risklerin üzerine atılmaktır.

O tarihlerde eski siyasal partilerin mensuplarından önde gelen kimselerin hiçbirisini biz bu teşkilatımıza alamadık. Çünkü kimse bizden herhangi bir şey beklemiyordu. Bana söylenen, “İşte filanca parti esas itibarı ile iktidar olacaktır, niçin onunla birleşmiyorsun?” Devamlı söylenen de buydu.” (Taşar,1996).

Siyasi gözlemciler Anavatan’a bir şans tanımadığı gibi basın da ANAP’a pek ilgi göstermemişti. Özal’ın partisinin peşi sıra Halkçı Parti(HP) ve Büyük Türkiye Partisi(BTP) kurulmuş olup özellikle BTP büyük gürültü koparmıştı. ANAP teknokrat ve işadamlarından oluşan bir kurucular listesi ile kamuoyunun önüne çıktı, fakat bir süre sonra Milli Güvenlik Konseyi 7 kurucu üyeyi veto etti. Erol Aksoy, Cemil Çiçek, Cavit Kavak, Muzaffer Atılğan, Hüsnü Doğan, Adnan Kahveci ve Şadi Pehlivanoğlu gibi isimler veto edildikleri halde 30 kişilik kurucu üye sayısı korunduğu için ANAP’ın kuruluşu tamamlanabilmişti (Turgut,1986:141,142).

1983 seçimlerine katılım için siyasal partilerin 30 kurucu üyesinin 24 Ağustos’a kadar MGK tarafından onaylanması gerekmekteydi. DYP, bu şartı yerine getirememiş ve 6 Kasım 1983 genel seçimlerine katılamamıştır. MGK sadece ANAP, MDP ve HP’nin 6 Kasım 1983 seçimlerine gireceğine karar vermiştir (Çavuşoğlu,2010:28).

Seçime iki gün kala, televizyonlara çıkan Kenan Evren, zal'ı hedef alan bir konuşma yaptı. Böylece halk için artık saflar apaçık belli olmuştu (Akz, 2007). Bu konuşmanın ANAP'ın oylarının %45'leri bulmasında en büyük etken olduğu söylenbilir.

Siyasal partilerin kurulmasına izin verildikten sonra başlayan süreçte Turgut zal'ın liderliğinde Anavatan Partisi, merkez sağda yerini almıştı. ANAP lideri zal, bu imkanı iyi kullanmış ve merkez sağ çizgide Menderes ve Demirel'den sonra lider boşluğunu doldurmuştu (avuşoğlu, 2010:20).

6.6. ANAP'ın Yapısı

Türkiye'nin askeri yönetimden yeni bir döneme hızlı geçiş yapmasında zal'ın keskin ve değişimci politikalarının büyük katkısı olmuştur. ANAP, her ne kadar ideolojik olarak Adalet Partisi(AP) misyonunun devamı gibi gözükse de uygulamada ve politik yaklaşımlarında AP misyonundan daha farklı konumda olmuştur. zal, AP'den farklı olarak partisine ağdaş, kentli ve bilim yanlısı bir sağ oluşum çizgisi çizmeyi istemişti (Kuş, 2010:82).

ANAP bazı özellikleriyle 12 Eylül ncesi siyasi yapımızda yer almayan bir parti hviyetindedi. ANAP, hiçbir partinin devamı olmadığını, ancak 12 Eylül'den önceki hiçbir partiyi karşısına almadığını da açıkça ifade eden bir siyasi teşekkld. ANAP bu özellikler sebebiyle kendisinden önceki siyasi eğilimler münakaşasına girmemiş, bu eğilimlerden herhangi birisini de tercih etmemiştir. Böylece, bu eğilimlerin şu veya bu şekilde temsilcisi olmuş insanlara partisinin kapılarını aabilmiştir.

Bu erevede ANAP değişik düşünce ve görüşteki insanları bir program ve çatı altında bir araya getirebildi. 12 Eylül'den sonra, partilerin kapatılmasıyla geçmişte bu partilere oy vermek suretiyle veya sempati

duymak suretiyle veya bizatihi içinde çalışmak suretiyle hizmet etmiş olanlar hiçbir ayırım yapılmadan ANAP'a kabul edildi (Taşar,1996).

MDP'nin sağın, HP'nin solun oylarına talip olarak kurulduğu bilinmekteydi. Peki ama ANAP hangi kesimin oylarına talip olacaktı? Doğal olarak ilk akla gelen Özal'ın "sağcı kişiliği" sebebiyle sağ kesimden oylar olmuştur. Gerçekten de ANAP da bu doğal zemine oturmuştur.

Buna rağmen Özal, yelpazesini geniş tutarak "Biz dört kesimden de oy almak için yola çıktık." şeklinde mesajlar vermiştir. Özal bu düşüncesini de kenetlenmiş iki elini başının üstüne kaldırarak sembolize etmiştir. Ayrıca, parti amblemi de üzeri arılı, petek şeklinde Türkiye haritası olmasıyla bunun bir değişik sembolizesi olmuştur (Kocabaş, 2007:84).

ANAP'ın önde gelen isimlerinden Vehbi Dinçerler ANAP'ın Özal zamanında bir "merkez sağ" parti mi yoksa "merkez" partisi mi olduğu sorusuna şu yanıtı vermiştir:

"Pratisyen Özal bu soruya şu cevabı verirdi: 'Eski sağ-sol çatışmalarını ve kavramlarını bırakınız. Biz ilerici-muhafazakâr, serbest ekonomiye, milletin-bireyin üstünlüğüne inanan bir partiyiz.' derdi. ANAP Grubunda bu tartışmaya izin verdi, uzun münakaşalardan sonra milletvekilleri Özal'ın tarifine bağlı kaldılar." (Dinçerler,2008:26).

Açıkçası ANAP'ın kurucuları, genelde kamuoyunun pek bilmediği isimlerden oluşmuştu. Turgut Özal'ın bu isimleri tercih etmiş olmasının birkaç nedeni şöyle sıralanabilir: Birincisi, Özal'ın ANAP'ın herhangi eski bir partinin devamı olmadığını kamuoyuna göstermek istemesi; ikinci olarak, Özal'ın yeni simalar, yıpranmamış isimler ve genç beyinlerden oluşan bir ekiple kamuoyunun karşısına çıkma isteği (Yücel, 2006:57).

Zurcher (2000:412) ANAP'ı ideolojik akımların ve çıkar gruplarının garip bir koalisyonu olarak nitelendirir ve bunların partiye kısmen ordunun kısıtlayıcı uygulamaları altında gidecek başka yerleri olmadığı için katılmış bulunduklarını iddia eder. Zurcher'e göre ANAP, eski Adalet Partisi'nin, Milli Selamet Partisi'nin ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin de desteğini almıştır.

Dağı (2010) ise Özal'ın çok farklı siyasi geçmişlerden kişilikleri bir araya getirerek yeni bir politik ittifak oluşturmayı başardığını ifade eder. Böylece karşıt siyasi görüşler arasındaki geleneksel çizgilerin keskinliği azaltılmıştır. Askeri bir rejimin gölgesi altında hükümeti kuran Özal yönetimi sivil bir hükümete geçirmiş ve siyasi süreçlerde ordunun etkisi önemli ölçüde azalmıştır. Bunlar ülkenin sivilleşmesi açısından olumlu katkılar olmuştur.

Çavdar'a(2000:289) göre ANAP'ın programı siyasal açıdan tutucu, ekonomik açıdan da liberal ilkelerden oluşmaktaydı ve Özal'ın o günlerde yaygınlaşan tanımına göre, bu parti Türkiye'de dört eğilimi birleştiren bir oluşumdur. Tabii burada Çavdar tarafından kullanılan tutucu ifadesini muhafazakârlık olarak algılamak gerekir. Yoksa ANAP'la Özal'ın aslında vesayet yönetimine ve statükoya karşı olumlu çalışmaları ve siyaset alanının genişletilmesi yönünde yaptıkları inkar edilemez.

Özal, doğrusu 1983 Türkiye'sinin şartlarını ve toplumsal özelemlerini çok iyi analiz etmişti. Siyasal ve ideolojik ayrılıklardan kaynaklanan acıların verdiği tecrübeden ilham alarak, "denge unsuru" olarak nitelendirdiği Anavatan Partisi için, "dört eğilimi bir araya getirme"yi temel sloganlardan biri yapmıştı.

Özal'ın amacı, Türk insanını bir araya getirip uzlaştırmaktı. Dolayısıyla, Özal aslında üstün ve tarihsel bir misyon yüklenmişti. Her konuşmasında,

daha önceki siyasal eğilimleri ANAP'ta birleştireceğini söylemiş ve dört ayrı eğilimdekileri partisine davet etmiştir (Doğan, 1994:84).

Zaten ANAP'ın programındaki "Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest Pazar ekonomisini esas alan bir siyasî partiyiz. Bunun için daha önceki siyasî eğilimleri ne olursa olsun programımıza inananları birliğe ve beraberliğe davet ediyoruz." (ANAP Programı) şeklindeki ifadeler de bu görüşe en açık destek niteliğinde olmuştur.

12 Eylül'den önce çok acılar çekmiş, neredeyse iç savaş eşiğine gelmiş bir topluma 1983 Türkiye'sinde bundan daha çarpıcı, daha etkili bir mesaj düşünülemezdi. Dört eğilimi birleştirmenin siyaset sosyolojisine ve eşyanın doğasına aykırı olduğunu öne sürenlerin yoğun eleştirilerine rağmen Özal, bu amacını dönemsel olsa da gerçekleştirmiştir (Doğan,1994:84).

Acar'a göre ise Özal projesinde büyük ölçüde başarılı olmuştur:

"ANAP merkez sağ, aşırı milliyetçi ve İslamcı dünya görüşlerinin erime potası haline geldi. Önce aralarında tam olarak anlaşamayan bu farklı dünya görüşlerine mensup hizipler giderek daha düzenli bir ilişki kurmayı ve liberalizm, milliyetçilik, dini muhafazakârlık temel boyutları üzerine oturan eklektik bir felsefe oluşturmayı başardılar... Özal, Türkiye'nin siyaset sahnesindeki karşıt kampları, işbirliği geleneğiyle tanıştıran kişidir." (Acar,2008:203).

Özal'ı farklı yapan kendisinden önce ülkeye ağır ekonomik, siyasi ve insani bedellerin ödenmesine sebep olan siyasi akım ve fikirleri birleştirerek hepsini iktidara taşıma büyüklüğü göstermiş olmasıydı. Daha da önemlisi Özal, bunu yaparken kimseden kendilerini değiştirmeleri yönünde hiçbir talepte bulunmamıştır. Doğrusu eğer zıt fikirler çatışan fikirler haline getirilememişse ve böylece ülke bir daha siyasi fikirler üzerinden kavga ortamlarına çekilememişse bunda Özal'ın liderliğinin payı büyüktü (Yalçın,2010:44). Burada fikirlerin birleştirilmesinden kastedilenin ANAP'ın kuruluşundaki "her kesimden insana kapıların açılması" düşüncesinden

hareketle değişik fikirleri parti çatısı altında biraraya getirmek olduğu düşünülmektedir.

Parla (2009:160) ise ANAP'ın programını "dört eğilimi" uzlaştırma zorunluluğunun da katkısıyla, ama mensup olduğu "ideolojik olmama iddiasındaki" ideolojiler kategorisinin doğası gereği, kavramsal netlik ve mantıksal tutarlılık açısından gevşek bir program olarak nitelendirir.

ANAP, Özal'ın çevresinde toplanmış, büyük ölçüde kişiselleşmiş bir parti olarak nitelendirilebilirdi. Siyasi kadrosu önemli ölçüde, devlet ve özel sektör deneyimi sırasında Özal'la birlikte çalışmış teknokratlarla, MSP, MHP, AP ve hatta CHP'den gelme, 1980 öncesi dönemde fazla tanınmayan isimlerden oluşmaktaydı (Anavatan Partisi Tarihçesi, 2008).

Mert (2007:30) de ANAP'ın aslında milliyetçilik, dindar muhafazakârlık ve ekonomik liberalizm koalisyonundan oluştuğunu belirterek kadrosunun da sadece eski AP değil, MHP ve MSP çizgisinden gelenlerden de oluşturulduğunu dile getirir.

Bu noktada, ANAP'a ilişkin eleştirel bazı yaklaşımlara da göz atmak yararlı olacaktır. Örneğin Kahraman (1995:179) eleştirel bir tutumla, ANAP'ı toplumun depolitizasyon sürecinde ortaya çıkan ve toplumun politik birikimini ve bilincini yok etmeyi kendisine amaç olarak seçen bir parti olarak ifade eder. Kahraman, ANAP'ın bunu yaparken seçmenin o tarihlerde aşağı yukarı otuz beş yıldır yaşadığı, geliştirdiği demokratik, liberal bilinçten de yararlandığını öne sürer ve 1983 seçimlerinde MDP'yi aşmasını da seçmenin daha sivil bir toplum arayışından kaynaklandığını öne sürer.

Kahraman (1995:180) ANAP'ın bunu yaparken Türkiye'de politik kitlenin 'sağ' oylar üstüne oturduğunu net bir biçimde gördüğünü belirtir. Kahraman'a

göre hem toplumu depolitize etmek, hem de sağ tabanı elinde tutmak özlemiyle ANAP daha kuruluş aşamasında “dört eğilimi birleştiren”, neredeyse “partiler üstü” (veya “siyaset üstü”) bir siyasal kimlik kazanmaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur.

7. SEÇİMLER

Bu bölümde ANAP'ın siyaset macerası Özal'ın 1993 yılında vefatına kadar girilen seçimler ışığında incelenmiştir. Bu bölüm ANAP'ın zirveye çıkışında başlangıç noktası olan ve parladığı ilk seçimler olan 1983 genel seçimleri ile başlamaktadır.

7.1. 1983 Seçimleri ve ANAP'ın İktidara Gelmesi

Siyasal partilerin 1983 seçimlerine katılabilmeleri için önlerinde önemli bir veto tehdidi bulunmaktaydı: 30 kurucu üyenin MGK tarafından onaylanması gerekmektedir. Bazı partiler bu konuda ciddi sıkıntılar yaşadı. Örneğin; DYP, bu şartı yerine getiremediğinden dolayı 6 Kasım 1983 genel seçimlerine katılamamıştır (Çavuşoğlu, 2010:28).

Anavatan Partisi de bu konuda sorunlarla karşılaştı. ANAP, MGK vetosu yüzünden aday listelerini güçlükle tamamlamış, bazı yerlerde yedek bulamadığı için eksik adayla seçime katılmıştır. Örneğin, ANAP üç milletvekili seçilecek Bingöl'de vetolar yüzünden üçüncü adayını gösterememiş ve bu ilde seçimlere iki adayla katılmıştır. ANAP birçok ilde de kamuoyunun tanımadığı adaylarla seçime girmek zorunda kalmıştır (Yücel, 2006: 58).

Yine de Anavatan Partisi, Özal'ın belirlediği doğrultuda renkli ve coşkulu bir kampanya yürüttü. Özellikle Özal'ın televizyonda yaptığı konuşmalar çarpıcı ve etkileyiciydi. Özal konuşmalarında tabuları yıkmaktan, statükoculuğa son vermekten, kabuk değiştirmekten ve yeni bir yapılanmadan söz etmekteydi. Özal bu konuşmalarında birçoklarının telaffuz etmekten bile çekindiği konulara cesaretle dokunmaktaydı (www.cagdasozal.net).

Netice itibariyle, 6 Kasım 1983 seçimleri için üç parti katılma izni alabilmiştir. Bunlar; E. Org. Turgut Sunalp liderliğinde Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Necdet Calp liderliğinde Halkçı Parti (HP) ve Turgut Özal liderliğinde Anavatan Partisi (ANAP)'ydi.

Bu üç lider de görüntü olarak askeri yönetime yakın sayılırdı. Özal MGK'nın Bülent Ulusu hükümetinde Bakanlık ve Başbakan Yardımcılığı yapmıştı. Necdet Calp ise Başbakanlıkta üst düzeyde bürokratik makamlarda görev almış biriydi. Turgut Sunalp ise zaten emekli bir orgeneral.

1983 seçimlerini önceki seçimlerden ayıran ilginç bir özellik vardı: Seçmenler bu seçimde kendileri için tamamen yeni olan siyasal partiler ve liderler arasında seçim yapmak durumundaydı. 1961'de yaşandığı gibi Ordu tarafından daha önce Türk parti sistemini yeniden yapılandırmaya yönelik çeşitli girişimler olmuştu. Ancak hiçbirisi 1983'te olduğu boyutta olmamıştı. Örneğin; 1961'de sadece Demokrat Parti(DP) için yasak söz konusu olmuş ve Adalet Partisi'nin DP'nin yerini almasına da engel olunmamıştı (Ergüder, 1988:126).

Kocabaş'a (2007:84,85) göre Türk halkının çoğunluğu askere "vatan savunması" gibi neredeyse kutsal görülen görevi sebebiyle zaten muhabbet beslemekte, ancak askerin uzun süre iktidarda kalmasına da taraftar değildi. Bu çerçevede, MDP ve HP'nin dış kamuoyu yanında içeride de askerce kurdurulan "icazetli ve muvazaalı" partiler olarak görülmesi, bu partilere soğuk bakılmasına yol açmıştı. MDP ve HP'ye nazaran her ne kadar "icazetli ve muvazaalı" da olsa ANAP ve lideri Özal'a daha sıcak bakıldığından seçmen kitlesinin büyük kısmı ANAP kurulur kurulmaz bu partiye yönelmiştir.

Askeri liderler çok açık biçimde öncelikle Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni ve sonra da Halkçı Parti'yi desteklediklerini göstermiştir. Hedeflenen amacın

tersine, bu tutum ANAP'ın işine yaradı ve bu durum Özal'ın ordunun siyasetten elini çekmesini isteyenlerin oyunu daha kolay almasını sağladı (Zurcher, 2000:411).

Seçimden üç gün önce Kenan Evren'in, ANAP ve Özal aleyhine radyo ve televizyonlarda yaptığı konuşma da ANAP lehine olmuştur (Çavdar, 2000:293). Ayrıca, tüm bunlara ilaveten Turgut Özal'ın özellikle ekonomik konulara olan hâkimiyeti ve askeri yönetimden dönemden bir an önce sivil yönetime geçilmesini arzu eden seçmen tercihleri de ANAP'ı seçimlerde birinci parti yaptı (Yücel, 2006: 58).

Bu seçimlerde tıpkı 1982 Anayasası'nın halk oylamasında uygulandığı şekilde seçimlere katılmayanlar için para cezası öngörülmüştür. Bu anlayış ve uygulama daha sonraki seçimlerden günümüze uygulanmaya devam edilmektedir. Bu cezanın seçimlere katılım oranını artırdığı öne sürülebilse de uygulamanın seçimlerin serbestliği ilkesi ile çeliştiği ve oy hakkının nitelik değiştirerek bir nevi hak ve göreve dönüştüğü söylenebilir (Buran,2005b:120). Tabii her ne kadar para cezası yasalarda öngörülmüş olsa bile uygulamada bu cezanın pek takipçisi olunmadığı görülmektedir.

Seçimlerde ANAP %45'in üstünde oy alarak ezici bir zafer kazandı. Halkçı Parti oyların %30'nu alarak ikinci olurken "generallerin partisi" diye görülen MDP ise %23'ün biraz üstünde bir oy oranıyla ancak üçüncü olabildi. Yeni seçim sisteminin de katkısıyla bu oy oranı ANAP'a yeni mecliste salt çoğunluk sağlamıştır.

Açık biçimde seçimlerin esas kaybedeni MDP olmuştur. Bu sonuç, MDP'nin askeri yönetimin uzantısı veya bir nevi "devlet partisi" gibi görülmesi faktörüne bağlanabilir. MDP'nin aksine ANAP en doğal veya en az yapay parti olarak görülmekteydi. Bu anlamda, seçim sonucunun seçmenin

çoğunluğunun hızlı bir normalleşme ve sivilleşme talebini yansıttığı söylenebilir (Özbudun, 1988:29).

Özal'ın seçimleri kazanması özellikle askeri yönetim için sürpriz olmuştur. Sonucu basın ve diğer partiler de sürpriz olarak değerlendirmiştir. Halkın nabzını iyi tutan Özal için ise bu başarı kesinlikle sürpriz olmayıp zaten kazanacağını beklemekteydi.

Tablo-1: 1983 GENEL SEÇİM SONUÇLARI

Parti	Oy Oranı (%)	Toplam Oy	Milletvekili Sayısı
ANAP	45,1	7.833.148	211*
HP	30,5	5.285.804	117
MDP	23,3	4.036.970	71
BAĞ.	1,1	195.588	0
TOPLAM	100	17.351.510	399

*ANAP 212 milletvekilliği kazanmasına rağmen Bingöl'de aday listesini eksik gösterdiği için 1 milletvekili eksik çıkarmıştır. (Kaynak: <http://www.tesav.org.tr/1983.htm>)

12 Eylül müdahalesi kimilerine göre ülkeyi bölünmekten kurtaran ve yapılması gereken bir hareket iken, kimilerine göre ise faşizmin ilanıdır. Ancak darbenin nasıl algılandığından ziyade daha önemli olan, sonraki ilk genel seçimde halkın demokrasiye olan inancını ve tercihini yansıtmış olmasıdır.

Milletin demokrasiye geçiş sürecini hızlandırma isteği ve vetolara oluşan tepki, yeni parti ve liderlere desteğin cuntaya yakınlıklarına göre belirlenmesi, Özal'ın değişik duruşu geçmişin kalıp ve kutuplaşmalarını aşma vaadiyle birleşince bu sonucun ortaya çıkması normaldi. Bu nedenlerle sonuç "sürpriz" olarak nitelendirilemez. Zaten 27 Mayıs darbesi sonrasında da görüldüğü üzere sessiz çoğunluk seçimlerde genelde darbecilerin desteklemediği partilere oy vermiştir.

Özal'ın 12 Eylül darbesi sonrası dönemin olağanüstü koşullarında siyasal bir hareket başlatması, O'nun 12 Eylül askeri yönetimi tarafından sahneye sürülen, hatta bu sayede seçimi kazanan ve söz konusu yönetimi örtülü olarak sürdürmeyi amaçlayan biri olduğu yolunda temelsiz yorumların dile getirilmesine yol açmıştır. Ancak günümüzde artık bu görüşün inandırıcılık boyutu kalmamışsa da Özal'ın bir siyasetçi olarak olağandışı bir dönemde ortaya çıktığı, iradesi dışında gelişen olaylar ve şartların iktidara gelmesine şu veya bu ölçüde katkı sunduğu bir gerçektir.

1983 seçimlerinde partilerin askeri yönetimin gölgesi altında çalışması, iktidar şansı olan bazı siyasal partilerin kapatılması veya seçime sokulmaması ve bu partilerin önemli isimlerine getirilen vetolar, Özal'ın hareket alanını genişletmiş, seçmenlerin tercih yelpazesinde ANAP'ın dikkate alınması gereken bir alternatif haline gelmesine yardımcı olmuştur. Ancak, hiç şüphesiz bu hususlar 1983 seçimleri öncesinde Özal'ın askeri yönetimle gizli veya açık işbirliği içinde olduğunu göstermemektedir (Yayla, 2003:428,429).

Seçim zaferinden sonra ANAP'ın üst düzey yöneticileri birkaç günlük tereddüt devresi geçirmiştir. Acaba Kenan Evren Özal'a başbakanlık görevini verecek miydi, Ordu'nun tavrı nasıl olacaktı, neden Çankaya'dan Özal'a halen davet gelmemişti vb. sorular kafalarda belirmeye başlamıştı. Bu sıkıntılı dönem Özal'ın Köşkü arayıp randevu almasıyla atlatıldı. Özal, Cumhurbaşkanı Evren'e sarılıp iki yanağından öpünce ANAP'lılar iyice rahatladı (Donat, 1987:21).

Aslında Özal, 12 Eylül yönetiminin kendisini Başbakan olarak görmek istemediğinin gayet iyi farkındaydı. Ayrıca Başbakan yardımcısıyken askeri yönetimin bir kanadınca zaman zaman nasıl istiskal⁵ edildiğini de henüz

⁵ **istiskal:** Soğuk davranışlarla hoşlanmadığını belli etme (bkz. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>)

unutmamıştı. Tüm bunlara ilaveten Evren'in 4 Kasım 1983'te yaptığı radyo ve televizyon konuşmasını da unutmamak gerekir. Evren, seçimlere tam iki gün kala Özal'ı "sözüne güvenilmez kişi" olarak ilan etmiş ve yalan beyanla suçlamıştı.

Ancak tüm bu aleyhte çabalara karşın ANAP seçimleri tek başına kazanmayı başarmıştır. Bu yüzden Özal'a göre tüm bu yaşananlar artık geçmişte kalmalıydı (Cemal,2004:22). Evren'e sarılıp öpmesindeki gerekçeler de bu düşünceden kaynaklanmıştır. Özal'ın pragmatik yönü bir kez daha ortaya çıkmıştı.

Özal aslında siyasete hızlı bir giriş yapmış ve seçim kampanyası döneminde yaşananları resmen unutturmak istemişti. Özal seçim sonrasında adeta yeni bir beyaz sayfa açmak istediğini herkese göstermiştir. Zaten günümüzde de hararetli seçim dönemlerinden sonra böyle olmamakta mıdır?

Seçim kampanyalarında birbirleri hakkında demedik şey bırakmayan siyasetçiler seçimlerden sonra da hiçbir şey olmamış gibi –istisnaları olabilse de- tokalaşabilmektedir. Belki de olması gereken budur, ancak seçim kampanyalarında hakarete varan rahatsız edici üslubun kullanılmaması daha iyi olacaktır. Cumhurbaşkanı Evren hükümeti ancak 13 Aralık 1983'te onayladı ve birinci Özal Hükümeti 24 Aralık 1983'te güvenoyu aldı.

Evren, belki de askeri cenahtan gelebilecek askerî rejimin sürmesi taleplerinin önünü alabilmek amacıyla başbakanlık görevini teslim etmiştir. Darbecilerin siyasî inisiyatifinin tükenişi bununla da kalmamıştır. Veto engeliyle karşılaşan DYP ve SODEP de, bir kısım milletvekillerinin parti değiştirmeleri sonucu Meclise girmeyi başarmıştır.

Bu şekilde 1983 seçimlerinden sonra on yıl sürecek olan Özal dönemi başlamış ve Türkiye büyük bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Ancak ilk yedi yılda askeri yönetimce Cumhurbaşkanına sağlanan özel yetkiler sayesinde kurulan sistemi koruma çabaları devam etmiş ve bu nedenle Özal'ın tüm fikirlerini hayata geçirmesi mümkün olamamıştır. Tüm bunlara rağmen Ordu hükümet üzerindeki etkisini aşamalı olarak kaybetmeye başlayınca Özal devrimci fikirlerini kısmen de olsa hayata geçirme fırsatı bulmuştur.

1983 seçimleri her ne kadar ANAP için başarılı geçmiş olsa da bu seçimlere diğer partilerin katılamamış olması Anavatan Partisi'nin başarısına bir miktar gölge düşürmüştür. 25 Mart 1984 tarihindeki yerel seçimlere yasaklar kaldırılarak gidilmiştir. Bu seçimlerde ANAP %41 oy alarak yine büyük bir başarı gösterdi ve böylece sözkonusu meşruiyet şüphesi de aşılmış oldu.

MDP'nin seçimlerdeki başarısızlığı, parti yönetimine karşı yoğun bir muhalefetin doğmasına yol açtı. 13 Temmuz 1985'te yapılan birinci olağan kongrede Turgut Sunalp'ın yerine parti genel başkanlığına Ülkü Söylemezoğlu seçilmiştir. Yönetimdeki bu değişikliğin de canlılık getirmemesi üzerine 4 Mayıs 1986'da yapılan olağanüstü kongrede partinin feshedilmesi kararlaştırılmıştır. Parti milletvekillerinden bir bölümü, o sırada kurulan Hür Demokrat Parti'ye (HDP), bazı milletvekilleri de Anavatan Partisi'ne ve Doğru Yol Partisi'ne katılmıştır. Eski genel başkan Turgut Sunalp ve birkaç milletvekili ise bağımsız kaldı (Milliyetçi Demokrasi Partisi).

25 Mart 1984 mahallî seçimlerinde HP, toplam oyların 8,87'sini almış, fakat hiçbir yerde belediye başkanlığı kazanamamıştır. Partinin bu şekilde oy kaybına, aynı paralelde bulunan SODEP'in de seçimlere katılması yol açmıştır. Daha sonra HP ile SODEP 21 Eylül 1985'te birleşme kararı almıştır.

2 Kasım 1985'te HP ve 3 Kasım 1985'te SODEP kendilerini feshederek Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) olarak birleşti (Halkçı Parti).

Böylece 1983 seçimlerine girebilmiş diğer iki parti olan MDP ve HP siyaset sahnesinden silinmiş oluyor ve böylece olağanüstü dönemden sonraki normale geçme dönemini kontrol etme sonucu kurulan ve faaliyet gösteren siyasal partilerin uzun ömürlü olamadığı bir kez daha teyid edilmiş oluyordu. Ayrıca kurgulamaya daha az uyan ANAP'ın da doğal olarak diğer partilerden daha uzun ömürlü olması beklentisi de gerçekleşmiş oluyordu.

1984 seçim sonucuyla ANAP'ın halk nezdindeki popülerliği bir kez daha teyid edilmiştir. Böylece tam olarak sivil otorite tesis edilmiş ve Türk siyasetinde yeni bir dönem başlamıştır(Özbudun,1988:30). Özal, başbakanlık koltuğuna oturur oturmaz büyük bir hızla bürokratken savunduğu görüşlerini daha rahat uygulama imkânı bulmuştur. Bunda doğal olarak darbe sonrası oluşan siyasi boşluğun kendisine sağladığı hareket kabiliyetini kabul etmek gerekir.

Özal daha henüz güvenoyu bile almadan ilk Bakanlar Kurulu toplantısına önemli kanun tasarılarıyla gelmiştir. Yeni bakanlar ilk toplantıda neyi imzaladığını çok kavrayamadan bu önemli tasarıları imzalamıştır. Bozkurt'a (2001:185) göre bu ilk Bakanlar Kurulu toplantısı, Özal'ın kafasına koyduğu dönüşüm sürecini gerçekleştirmek için ne derece "tutkulu" ve "kararlı" olduğunun da bir göstergesiydi.

1986 yılındaki ara seçimlerden de ANAP yine birinci parti olarak çıkmayı başarmıştır. Yücel (2006:59,60) ANAP'ın bu seçimlerden sonra değişmeye başladığını ve DYP'nin yükselişini engellemek için popülist politikalar izlemeye başladığını ifade eder:

“Türkiye’nin kalıplarını yıktığı 1983-1986 döneminde serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, KDV gibi birçok yeni kavram literatüre girmişti. Öte yandan yurdun dört yanı şantiye haline dönüşmüş, girişimcilik ruhu doğmuştu. Ancak 1986 sonrası ANAP, oy kaygısıyla hareket etmeye başladı ve ilk yıllarındaki cesur kararlarının tersine “statükocu” bir yola girdi.”

Cemal (2004:374) de Özal’ın siyasi varlığını ve 1983’te sandıktan birincilikle çıkışını tek bir faktöre bağlar: 12 Eylül askeri yönetimine. Cemal’e göre, 12 Eylül’ün öncelikli tercihinin Sunalp ve MDP olması bu gerçeği değiştirmez. Çünkü belirleyici olan askeri yönetimin bu tercihi değil, Büyük Türkiye Partisi’nin (BTP) kapatması, DYP ile SODEP’in de seçime sokulmayıp ANAP’a izin verilmesidir.

Özal’a iktidar kapısını açan, askeri yönetimin bu kararının yol açtığı “haksız rekabet” koşullarıydı. Cemal’e göre “Sunalp, Calp rap rap...” ortamında, Özal’ın askere daha uzak gözükmesi, “iktisatçı” imajı ve sergilediği yumuşak üslup vb. etkenler seçimleri kazanmasına yol açan ikincil nedenlerdir.

Cemal’in görüşlerinde doğruluk payı olsa bile tüm başarıyı 12 Eylül yönetimine bağlamak Özal’ın ülke siyasetine kazandırdıkları ve yetenekleri düşünüldüğünde biraz haksızlık olmaktadır. Özal’ın siyasi yasakların kalkmasından sonra 1987 seçimlerinde elde edeceği sonuçlar da bu düşüncenin teyidi mahiyetindedir.

Özal anılarında ANAP’ın kurulup iktidar olmasını kadere bağlar ve bu konudaki düşüncelerini şöyle anlatır:

“Anavatan’ın kuruluşu aslında, eşyanın tabiatına tam uygun değil... Mesela benim, devrilen bir siyasi iktidarın adamı olmama rağmen, darbeyi yapan askerler tarafından tutulmam, eşyanın tabiatına aykırı...”

Bu adamlarla işbirliği yapıp, ihanet içinde olsam, böyle bir şey yok... Demek ki Allah isterse bunları da yapıyor. Yani kaderin çizgisi, insanı bu noktaya getiriyor.”(Barlas, 2000:51).

Özal burada kadere vurgu yapsa da kendisinin kişilik olarak elinden geleni yapan ve gerektiğinde mücadeleden kaçınmayan biri olduğunu da özellikle belirtmek gerekir. Burada Özal doğal olarak kendisi ve iradeşi dışından gelişen olaylardan ve bu çerçevede ortaya çıkan koşullardan bahsetmektedir.

7.2. 1987 Referandumu ve 1987 Erken Seçimleri

7.2.1. Referandum

Her ne kadar eski siyasal liderlere siyaset yasağı getirilmiş olsa da bu liderlerin etkisi halen devam etmekteydi. Zürcher'e (2000:414) göre; yasaklı liderler perde arkasından birtakım partileri yönetmekle kalmamakta, bir de siyasal beyanatlar vererek siyasal yaşamın üstüne bir kâbus gibi çökmekteydi. Özal bu liderlerin mücadele davetini kabul etmeye karar vermiş ve Anayasa'da yasaklı siyasetçilerin yeniden siyasete katılmalarına imkân verecek bir değişikliği halkoylamasına sunmuştur. Özal bu konuyu anılarında şöyle anlatır:

"Aslında biz siyasi aften yanaydık... Bunun için "hayır" mücadelesine girmezdik... Normal olarak bu iş geçerdi... Ama Süleyman Bey (Demirel), işi "Bunlar 7 Eylül sabahı yok"a getirdi... Sanki onları 1992'ye kadar biz yasaklamışız gibi..."

Öyle bir hava oluşturdular ki... Sanki referandumla, Anavatan'ın hesabını dönecekleri gibi... Bunun üzerine biz de "hayır" kampanyasına başladık. O mücadeleyi vermezsek ilerdeki ilk seçimi kaybedeceğimiz kesin olurdu." (Barlas, 2000:104).

Özal'ın burada "hayır" kampanyasına yönelmesinde Süleyman Demirel'in etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Açıkçası Turgut Özal'ın siyaset mücadelesinde Demirel kadar tecrübeli ve iyi bir taktisyen olmadığı zaten bilinen bir gerçektir. Bu çerçevede Özal'ın Demirel'in bu tavrına tepki olarak belki normal şartlarda ilkeleri nedeniyle yürütmeyeceği şekilde ANAP olarak "hayır" oyları için kampanya yürütmesi taktiksel hata olarak değerlendirilebilir.

Dolayısıyla Özal ve ANAP eski liderlerin bu tür bir geri dönüşüne karşı etkin şekilde mücadele vermiştir. Bu konuda Yücel (2006:60) de ANAP'ı eleştirir ve ANAP'ın ilk ciddi hatasını siyasi yasaklar konusunda yaptığını dile getirir ve ANAP'ın yasakları TBMM'de kaldırarak eline büyük bir koz geçirmek yerine siyasi yasakları referandum konusu yaptığını belirtir. Yücel'e göre bu yaklaşım tarzı ANAP'ın kuruluş felsefesindeki çağdaş, liberal ve özgürlükçü anlayışa çok aykırıydı.

Referandum sonuçları uzun vadede ANAP yönetiminin temel siyasi haklar konusunda ılımlı ve uzlaşmacı siyaset tarzından uzaklaşmasını gösteren önemli bir olay olarak değerlendirilebilirdi. Referandum ANAP'ı uzun vadede temel demokratik haklara olan bağlılığı konusunda zor ve tutarsız bir konuma sokmuştur (Ergüder,1991:158).

Referandumun gerçekleştiği 6 Eylül 1987 gecesi Özal bazı gözlemcilere çok keyifli görünmüştür. Özal'ı bu kadar neşelendiren, sonucun neredeyse başa baş çıkmış olmasıydı. Özal "evet" oylarının kılpayı önde çıkmış olmasından çok rahatsız olmamıştır. Hatta halkoylamasının bu sonuçla noktalanmasından yana olduğu bile söylenebilirdi.

Böylece hem siyasal yasaklar kalkmış, hem de %50 civarındaki "hayır" oyları yalnızca ANAP'ın hanesine yazılmıştır. Zira, "hayır" kampanyasını bir tek ANAP yürütmüştür. Özal da bu çerçevede ister istemez seçimlerde bu sonucun bir inandırıcılığı ve etkisinin olacağını düşünmüştür (Cemal, 2004:261).

Netice itibariyle, ANAP her ne kadar referandum çalışmalarında etkin mücadele vermişse de Özal, 6 Eylül 1987'deki halkoylamasını % 49.76 "hayır"a karşı % 50.24 "evet"le kılpayı kaybetmiştir. Bu halkoylamasının sonucu Özal'ı erken seçimleri Kasım 1987'de yapmaya yöneltmiştir (Zurcher,

2000:414). Doğrusu bu referandum sonuçları ülkenin demokrasiye doğru yönelişinde çok önemli bir dönüm noktasıdır.

Referandum sonucunda çok az farkla eski siyasilerin yasakları kalktı. Erken seçim tarihinin de belli olmasıyla beraber kamuoyu, bu sonuçla birlikte erken seçim haberlerini de tartışmaya başladı. Anlaşıldığı kadarıyla, Özal güçlü rakipleri henüz tam toparlanıp güçlenmeden bir baskın seçim yapmak istemişti.

7.2.2. 1987 Erken Seçimleri

6 Eylül 1987 Pazar günü ANAP Merkez Karar ve Yürütme Kurulu toplanıp erken seçim kararını alkışlarla kabul etmiştir. Referandum ertesi kendinden emin olan Özal'ın beklentisi, seçim yasasında yaptıkları ve yapacakları değişikliklerin de katkısıyla Kasım ayındaki erken seçimi açık farkla aldıkları zaman, Demirel'in kesin olarak tükendiğini herkesin görmesiydi (Cemal, 2004:262,263).

29 Kasım 1987 seçimleri Türk siyasi sistemi açısından normale dönüş sayılabilir, zira 1983 seçimlerinde geçerli olan bütün sınırlamalar ortadan kalkmış durumdaydı. Özal'ın referandum sonuçlarının açıklandığı gece seçim kararını açıklamasıyla seçimler beş yılda bir yapılması öngörülen normal takvime göre bir yıl erken yapılmış olacaktı (Ergüder, 1988:133).

Aslında bu erken seçim kararı, Özal'ın bir tür meydan okuması ve taktiksel hamlesi olarak değerlendirilebilir. Böylece Özal, bütün yasakların kalktığı bir ortamda eski liderlere gerçek bir meydan okuma gerçekleştirmiş ve özgüvenini açıkça sergilemiştir.

Tabii Özal'ın baskın seçim yapma isteğinin de erken seçim kararında önemli etkenlerden biri olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Açıkçası

Özal her ne kadar demokrat bir kişiliğe ve düşünceye sahip olsa da, bazen siyasette alınan kararlarda liderlerin tek karar verici olabilmesi ve bazen liderlerin istişare kurullarının kararlarını pek kaale almadıkları durumların olabildiğinden hareketle Özal'ın da bazen bu tür kararlar alabildiği görülmüştür.

1987 seçimlerinin bir ilginç özelliği de, bu seçimin bir yönüyle 1983-sonrası kurulan partiler ile kökleri 1980 öncesine dayanan partiler arasında bir yarış hüviyeti taşımasıydı. Bu durumun tek istisnası Bülent Ecevit'in liderliğindeki kendisini geçmişten ayrı tutmaya çalışan Demokratik Sol Parti'ydı. Öte yandan, SHP her ne kadar CHP seçmenine göz kırpsa da partinin başındaki Erdal İnönü sakin kişiliği ve ılımlı tavrıyla 1970'lerin kavgacı politikacılarına ters bir portre çizmekteydi (Ergüder, 1988:134).

Bu seçimlerin bir diğer özelliği de 1983 yılından 1987 yılına kadar Anayasa ve seçim yasalarında bir dizi değişikliklere gidilmiş olmasıdır. Örneğin; seçmen yaşı 21'den 20'ye indirilmiş, seçim çevre büyüklükleri daha da daraltılmış, illerin seçim çevre sayıları yediden altıya indirilmiştir. Ayrıca dörtten fazla (beş ve altı) temsilci çıkaracak seçim çevrelerinde kontenjan milletvekilliği getirilmiş, TBMM'nin üye sayısı 400'den 450'ye çıkarılmıştır.

Getirilen değişikliklerden biri olan "tercihli oy yöntemi"ne göre ise seçmenler seçim çevrelerinde çıkarılacak temsilci sayısının yarısı kadar tercihte bulunabilecekti. Ancak 1961'de de zaman zaman denenilen tercihli oy yöntemi beklenen yararı sağlayamamış; seçmenlerin çok azı tercihli oy kullanmıştır (Buran,2005b:121)

ANAP 29 Kasım 1987 seçimlerinde yüzde 36.3 oy ile yine birinci parti oldu. Her ne kadar 1983 seçimlerine göre ANAP'ın oy oranında düşüş olmuş olsa da, ANAP Millet Meclisi'ndeki salt çoğunluğunu muhafaza etmeyi

başarmıştır. Seçim sistemi bu seçimde ANAP lehine çalışmıştır. ANAP kurmaylarının beklentilerine uygun şekilde, DSP'nin SHP oylarını bölmesi, yani soldaki bölünme ve seçim sistemi, yeni bir Özal zaferine yol açmıştır. Daha açık bir ifadeyle; yüksek barajlarla değiştirilen seçim çevreleri ANAP'ın işine yaramıştır (Cemal, 2004:275). ANAP bu seçim sistemiyle seçimde elde ettiği % 36 oy oranı ile Meclis'te % 65'lik bir çoğunluğa sahip olmayı başarmıştır.

Ayrıca 1987 seçim sonuçları ANAP'ın artık Türk siyasetinde yeni bir güç olduğu düşüncesini iyice pekiştirmiştir. Yine de ANAP'ın oy oranının 1983'te elde ettiği %45'ten %36'ya düşmüş olması ANAP açısından önemli zemin kaybı olarak değerlendirilmiştir. Ancak iki seçim ortamı arasındaki çok önemli bir fark vardı. 1983'e göre 1987 seçimlerindeki daha özgürlükçü ortam özellikle sağ kulvarda olmak üzere oldukça sıkı rekabeti getirmişti (Ergüder,1988:136). Dolayısıyla böyle bir rekabet sonrası elde edilen sonuç, seçim zaferini daha anlamlı ve meşru hale getirmiştir.

Tablo-2: 1987 seçimleri Sonuçları

Parti	Oy Oranı (%)	Toplam Oy	Milletvekili Sayısı
ANAP	36,31	8.704.335	292
SHP	24,74	5.931.000	99
DYP	19,14	4.587.062	59
DSP	8,53	2.044.576	-
RP	7,16	1.717.425	-
MÇP	2,93	701.538	-
IDP	0,8	196.272	-
TOPLAM	100	23.971.629	450

(Kaynaklar: www.belgenet.net, <http://www.tesav.org.tr/1987.htm>)

Bu seçimlerin diğer bir parlayan ismi partisi ikinci gelmesine rağmen Erdal İnönü olmuştur. “Sıkılmış bir limon” simgesi çevresinde kurulmuş akıllı ve sıkı bir seçim kampanyası SHP’ye % 24.8 oy kazandırdı. Demirel’in liderliğindeki DYP %19.2 ile üçüncü olmuştur.

Bülent Ecevit liderliğindeki DSP ise % 8.53 oy almasına karşılık %10 ülke barajını geçemediğinden Mecliste temsilcilik kazanamamıştır. Aynı şekilde Refah Partisi %7.16, Milliyetçi Çalışma Partisi %2.93, İslahatçı Demokrasi Partisi %0.82 oy almalarına karşılık %10 ülke barajı nedeniyle temsilcilik kazanamamıştır. Seçim sonuçlarına göre sağdaki ve soldaki yeni siyasetçiler (Özal ve İnönü) eskilerin (Demirel ve Ecevit) meydan okumasını başarıyla geri püskürtmekle beraber bu sonuçta siyaset yasağının kaldırılma tarihiyle erken seçim tarihi arasındaki dönemin kısa olması etkili olmuştur.

Demirel, siyasi yasakların referanduma götürülmüş olmasının ve Özal’ın referandumda yasakların devamını savunmasının kendilerinin çok işine yaradığını itiraf etmiştir. Demirel Özal’ın bu aleyhte tutumunun kendilerini incittiğini ancak siyasette de işlerine çok yaradığını açıklamıştır. Demirel’e göre bu sayede 1987 genel seçimlerinde ANAP’ın oylarını düşürmeyi başarmışlardır (Birand ve Yalçın,2004:301). Zaten ANAP’ın oy oranlarındaki düşüş trendinin de bu seçim sonrası başlaması da ilginç olmuş ve bu düşüş Demirel’in dediklerini adeta teyit etmiştir.

Özal iktidara gelebilmede ve devam etmede ülke siyasetindeki etkili isimlerin yasaklı olmasından ve halkın demokrasiye geçme yönündeki isteğinden istifadeyle seçimlerde başarılı olabilmıştır. Tabii bu durum ancak Demirel ve eski kurtların siyaset sahnesine çıkmasına kadar sürmüştür. Eski iki dost artık siyasal alanda iki sıkı rakip olmuş ve amansız bir mücadeleye girişmiştir.

Bozkurt'a göre (2001:189) 1987-1989 arasında Özal'ın başbakanlığının ikinci dönemi şaşkınlık yılları olmuştur. Bu dönemde eski kurt politikacılar siyaset sahnesine yeniden çıkınca onlarla birlikte eski politika yapma alışkanlıkları da siyaset sahnesinde yerini almıştır.

Bozkurt'a göre, daha önce "uzun vadeli düşünen" ve "geleceğe yönelik" dönüşüm projelerine ağırlık veren Özal, "Onlar ne veriyorsa ben beş fazlasını vereceğim." diyen eskiler karşısında ayakta durabilmek için büyük ölçüde Onlar'ın yöntemini kullanmaya başlamıştır. Bu da bilinen "dönüşümcü" ve "çağ atlama" tutkulu Özal'ın yerine popülist politikacı Özal'ın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

7.3. 1989: Yerel Seçim Şoku ve Özal'a Köşk Yolu

ANAP için tehlike çanları 1989 yerel seçimleriyle çalmaya başlamıştır. ANAP için 26 Mart 1989 yerel seçimleri kötü sonuçlanmış ve ANAP yerel seçimlerden üçüncü parti olarak çıkabilmiştir. Bu sonuç ANAP için çöküşün ilk işaretleri şeklindedir. Ayrıca bu seçim hüsranı Özal için Cumhurbaşkanlığı kapısını da bir şekilde zorunlu istikamet olarak göstermiştir. Bu sonuçlar ANAP'a olan desteğin ciddi şekilde aşınmış olduğunun göstergesiydi.

Zurcher (2000:417) Özal'a ve ANAP'a desteğin azalmasının ana nedeni olarak, yüksek enflasyon ve bunun satın alma gücünde sebep olduğu aşınmayı göstermiştir. Bir diğer neden de yönetimi saran, hısım ve akraba kayırcılığı ve yolsuzluklar olmuştur. Cemal'e (2004:371) göre enflasyon, hayat pahalılığı, gelir dağılımının gitgide kötüleşmesi, toplumun vicdanında "sosyal adalet" duygusunun darbe üstüne darbe yemesi gibi olumsuz etkenlerin tümü 26 Mart'ta ANAP'ın seçim sandığındaki çöküşünde belirleyici rol oynamıştır.

Tablo-3: 1989 Yılı Yerel (İl Genel Meclisi) Seçimlerde Partilerin Oy Dağılımı

Parti	Oy oranı(%)
ANAP	21.80
DSP	9.03
DYP	25.13
IDP	0.94
MÇP	4.14
RP	9.80
SHP	28.69
BAĞIMSIZ	0.47
Toplam	100

(Kaynak: <http://www.kultur.samsun.bel.tr/samsem2006/doc/041.pdf>)

Kalaycıoğlu(2002:49) da 1989 seçimlerinin ANAP'ın seçimlerdeki düşüş trendini daha da güçlendirdiğini ifade eder. Hem solda hem sağda ortaya çıkan yeni partiler ANAP'a başarılı şekilde meydan okumaktaydı. ANAP artık ılımlı soldan ılımlı sağa merkeze hükmeden tek parti olduğu iddiasında bulunmamaktaydı. Ayrıca Kalaycıoğlu'na göre, partide azalan ulusal desteğin gösterdiği gibi bir kimlik krizi giderek derinleşmeye başlamıştır.

Yücel'e (2006:61) göre ise bu seçim sonuçları pek anlamlı olmamıştır. Zira ANAP yerel yönetimlere aktardığı kaynaklar sayesinde 1984-1989 döneminde Türkiye'de belediyeciliğin altın dönem yaşamasını sağlamış ve şehirlerde (özellikle altyapılarında) önemli gelişmeler görülmüştür.

Parla (2009:152) seçim sonuçlarına biraz farklı bir açıdan yaklaşır. Parla'ya göre, seçmenler "icazetli" siyasal kuruluşların "daha çok icazetli"lerini seçenekleri varsa dışlamışlardır. Parla'ya göre tam olarak şu olmuştur: MDP'nin ve HP'nin "daha az icazetli" seçenekleri DYP ve SODEP olarak ortaya çıkmış, ANAP'ın seçeneği hiç değilse henüz ortaya çıkmamış

ya da çıkmamış gibi algılanmıştır. Zaten Parla, 6 Kasım 1983 seçim sonuçlarına göre seçmeni de eleştirir ve seçmenin MDP, HP de dahil olmak üzere 6 Kasım seçimlerinde “icazetli” kuruluşlara oy verme pragmatizmini ya da çaresizliğini pekala sindirdiklerini dile getirir.

1984’te yerel seçimle başlayan bir süreç, beş yıl sonra bu kez 1989’daki yerel seçimle bir “düş” gibi noktalanmıştır. Beş yıl önce “Beş parti bir araya geldiler, bir ANAP etmediler.” diyerek seçim zaferini ilan eden Özal, beş yıl sonra, SHP ve DYP’nin arkasından partisi üçüncü sıraya gerilediğinde ise şöyle konuşmuştur:

“Kibir ve gurur bizi bu raddeye getirdi. Çoğu kez ben diye konuştuk. Ben de dahil ANAP kadrosundaki herkes biraz fazla şımardı.” (Cemal,2004:96).

Özal yerel seçimlerdeki ağır yenilgiye rağmen muhalefete aldırmamış ve Evren’in Kasım 1989’da Cumhurbaşkanlığı süresi dolduğunda aday olmaya niyetlendiğini açıklamıştır. Muhalefet yeni Cumhurbaşkanının seçildiği meclis oturumunu boykot etmiş olmasına rağmen, yine de ANAP çoğunluğu Özal’ın istediği Çankaya yolunu açmaya yetmiştir. Böylece, Özal bu makama çıkan ikinci sivil olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin sekizinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Özal cumhurbaşkanı adaylığı konusundaki kararını ve o dönemi anılarında şöyle anlatır:

“Cumhurbaşkanı seçme zamanı geldiğinde, benim ismimden başka bir isim de olabilirdi... Ama Anavatan içinden kimler olabilir diye, arkadaşlarla müzakere de ettik... Ama neticede, benim olmamın en doğrusu olacağına karar verdik... Ama buna en fazla ‘cumhuriyet muhafızları’ reaksiyon gösterdi... Çünkü hep askerlerin cumhurbaşkanı olmasına alışmışlar...”

Seçilmiş politikacılar için, cumhurbaşkanı olmayı düşünmek, bir nevi tabu olmuş... Öyle yapmışlar... Bu tarihi bir iddia meselesiydi...Sivillerin ve seçilmişlerin iddiasıydı bu.... Kaderde de varmış, seçilip cumhurbaşkanı olduk...”(Barlas, 2000:142).

Sivilleşme ve demokratik hayata geçiş anlamında Anavatan Partisi'nin iktidara gelmesi kadar değerli bir başka gelişme, Özal'ın Reis-i Cumhur seçilmesiyle 12 Eylül darbesinden sonra Kenan Evren'in 1989'a kadar oturduğu bu makama halkın iradesinin taşınmış olmasıydı. Halka verilen önemin somut bir ifadesi olarak Özal'ın Çankaya Köşkü'nü halka açması, 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül döneminde de devam eden "Çankaya'da Halk Günleri" uygulamasına önyak olmuştur (Yalçın,2010:43).

Tablo-4: ANAP'ta Genel Başkanlık yapmış kişiler

Adı	Seçilme Tarihi	Görevden Ayrılış Tarihi
Turgut Özal	20 Mayıs 1983	31 Ekim 1989
Yıldırım Akbulut	31 Ekim 1989	15 Haziran 1991
Mesut Yılmaz	15 Haziran 1991	27 Kasım 2002
Ekrem Pakdemirli *	27 Kasım 2002	11 Ocak 2003
Ali Talip Özdemir	11 Ocak 2003	13 Aralık 2003
Nesrin Nas	13 Aralık 2003	25 Kasım 2004
Halil İbrahim Özsoy *	25 Kasım 2004	2 Nisan 2005
Erkan Mumcu	2 Nisan 2005	25 Ekim 2008
Salih Uzun	25 Ekim 2008	31 Ekim 2009

* Vekâleten görevi sürdürmüşlerdir. (Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Anavatan_Partisi)

Mehmet Keçeciler'e göre Özal, Cumhurbaşkanı seçildikten kısa bir süre sonra pişman olmuştur. Keçeciler, ANAP'ın seçimleri kaybedip ana muhalefete düşünce Demirel ile İnönü'nün Özal'a kök söktürdüğünü ve hatta kendisinin kurulmasına öncülük ettiği KEİ Teşkilatı'nın anlaşma törenine bile çağırmadıklarını ifade etmiştir (Uğur, 2007).

Bozkurt (2001:189) ise cumhurbaşkanlığı koltuğunda eskilerin dönüşü ve daha da kötüleşen sağlık durumunun "tonton Özal"ı unutturduğunu, yerine çok daha agresif bir Özal'ın ortaya çıkmış olduğunu belirtir. Bozkurt'a göre

aslında Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı, Özal kişiliğindeki dönüşümcü bir lider için hiç uygun bir makam değildi ve nitekim, Özal Cumhurbaşkanlığı döneminde bu makamın yetkilerini aşan bir tarzda çalışmıştır.

7.4. 1991 Seçimi: ANAP Muhalefette

Özal Cumhurbaşkanlığı koltuğundayken ve Mesut Yılmaz ANAP’ın başındayken 1991 seçimleri yapılmıştır. Seçimlerden önce seçim yasalarında demokratik sayılabilecek bazı değişikliklere gidilmiştir. İlk olarak çevre barajları iki, üç, dört ve beş temsilci çıkaracak seçim çevrelerinde %25, beş ve altı temsilcilik çıkaracak seçim çevrelerinde %20’ye düşürülmüştür.

İkinci olarak; seçim çevrelerinden seçmenlerin yapacakları tercih sayısı %50’den tek tercihe düşürülmüştür. Burada tercih oylarının hesaplamaya alınabilmesi için adayların ait oldukları siyasal parti listesinin aldığı oyların %15’i kadar sayıda tercih edilmeleri kuralı getirilmiştir. Böylece %15’in üzerinde oy alan adaylar; parti listelerindeki sıralamaya göre değil de oy oranlarına göre sıralamaya girmektedir (Buran, 2005b:123).

Bu seçimin diğer bir ayırt edici özelliği de seçim barajını aşmak amacıyla bazı partilerin ittifak kurarak seçimlere katılmış olmasıydı. Örneğin; SHP ile HEP seçimlerden önce ittifak yapmışlar ve HEP seçmeni SHP’ye oy vermiştir. Bir diğer ittifak da RP, MÇP ve IDP arasında yapılmış; MÇP’li ve IDP’li seçmen de RP’ye oy vermiştir.

20 Ekim 1991’de yapılan Genel Seçimlerini beklenildiği gibi ANAP’ın esas rakibi olarak görülen Doğru Yol Partisi(DYP) %27 oyla kazanmıştır. Ancak DYP milletvekili sayısı açısından yeterli çoğunluğu elde edememiştir. DYP bu oy oranı ile 450 milletvekilinden oluşan Parlamentoda ancak 178 milletvekili sandalyesi elde edebildi.

Ancak tahminlerin aksine ANAP'ın oy oranı %24 ile çok da düşük çıkmamıştır. Doğrusu ANAP için bu sonuç 1990-91'deki çok kötümser olan çoğu kamuoyu yoklaması tahminlerinden en az iki kat daha iyiydi. 1991 Genel Seçimleri sonucunda ANAP, 1983'ten bu yana ilk kez ikinci parti konumuna düşmüştü.

Özal bu seçim sonucunu "Partinin başında ben olsaydım sonuç bu olmazdı." diye yorumlamıştır. Beklenildiği gibi bu seçimden sonra Özal için zor ve yalnız günler başladı. Özal'ı Çankaya'dan indirmek için iktidar ortakları E.İnönü ve S.Demirel'in birlikte tırmandırdıkları bir gerginlik ortamı yaşanmıştır (Barlas, 2000:48).

Bu seçimlerde SHP ise %20 gibi bir oy oranıyla hayal kırıklığına neden olan bir sonuç aldı. Hatta bu orana Halkın Emek Partisi(HEP)'nin oyları da dahildi. Bu seçimdeki bir diğer ittifak grubu olan RP-MÇP-IDP ittifakı ise aldığı %16.9 oy oranına karşılık Meclis'te 62 sandalye ile temsil hakkını kazanmıştır.

Seçimlerde ittifak yapan siyasi partiler seçim öncesi yapılan ittifak anlaşmalarına göre seçimden sonra ittifaktan ayrılmıştır. Böylece ortaya çıkan tabloya göre seçimlerde beş siyasal parti barajı aşmış olmasına rağmen seçim sonrasında sekiz parti TBMM'de temsil edilmeye başlamıştır. Bu durum da ülke barajı uygulamasının ittifaklar kurulması halinde beklenen sonucu veremeyebileceğini göstermiştir.

Hatta ittifaklarda yer alan siyasi partilerden MÇP ve HEP, seçimlere tek başına girmiş ve barajı geçebilmiş partilerden olan DSP'den daha fazla temsilcilik elde etmiştir. Hatta MÇP 18 milletvekili koltuğu elde ederek neredeyse grup kurma sayısı olan 20'ye yaklaşmıştır (Buran,2005b:124).

Seçimler sonucunda herhangi bir siyasal parti çoğunluk sağlayamamış ve 1982 sonrası dönemde ilk kez koalisyon hükümetleri kurulması söz konusu olmuştur. Her ne kadar programları açısından ANAP ve DYP birbirine yakın gözükse de, Demirel ile Özal arasındaki kişisel husumet bu iki partinin bir koalisyon oluşturmalarına engel olmuştur. Böylece bunun yerine bir DYP-SHP koalisyonu ortaya çıkmıştır.

Tablo-5: 1991 Genel Seçim Sonuçları

Parti	Oy Oranı (%)	Toplam Oy	Milletvekili Sayısı
DYP	27,03	6.600.726	178
ANAP	24,01	5.862.623	115
SHP	20,75	5.066.571	88
RP	16,88	4.121.355	62
DSP	10,75	2.624.301	7
SP	0,44	108.369	-
BAĞ.	0,13	32.721	-
TOPLAM	100	24.416.666	450

(Kaynak: www.belgenet.net)

Bu koalisyon aslında çok çarpıcı bir durumu da ortaya koymaktaydı, zira 1970'lerde Milliyetçi Cephe hükümetleriyle ideolojik kutuplaşmanın başını çekmiş olan Demirel şimdi ortak olarak kendisine ideolojik anlamda daha yakın olan ANAP'ı değil de soldan SHP'yle koalisyon kurmayı tercih etmişti. Ama işin bir diğer boyutu daha vardı: SHP ideolojik olarak DYP'ye uzaktı belki ama aslında CHP'nin ardılı olarak 12 Eylül mağduriyetini DYP ile birlikte yaşamışlardı (Akşin, 2007:291).

1991 seçimlerinden sonra ANAP'taki çoğulcu koalisyon görüntüsü kaybolmaya başlamıştır. Mesut Yılmaz'ın liderliğiyle beraber artık partide yalnızca liberaller ve milliyetçiler öne çıkmış ve hâkim koalisyonun çoğulcu

yapısı kalmamıştır. Özal'ın aksine Yılmaz tüm gruplara eşit mesafede durmamış ve daha çok liberalizm ile milliyetçilik karışımı akıma yakın gözükmiştir. Yılmaz'ın bu duruşu ve yaklaşımı, ANAP'ın kuruluşunda ağırlığı olan diğer grupların partiden ayrılmasına veya yabancılaşmasına neden olmuştur (Kalaycıoğlu, 2002:51).

Tablo-6: 1983-99 arası ANAP'ın Genel Seçimlerde ve Meclis'te durumu

Yıl	1983	1987	1991	1995	1999
Oy Oranı (%)	45.1	36.3	24.0	19.6	13.2
Sandalye oranı (%)	52.8	64.9	25.7	24.0	15.6

(Kaynak: Kalaycıoğlu, 2002:48)

Özal'dan sonra, Yıldırım Akbulut (9 Kasım 1989 - 15 Haziran 1991), Mesut Yılmaz (15 Haziran 1991- 4 Kasım 2002), Ali Talip Özdemir (11 Ocak 2003-13 Aralık 2003), Nesrin Nas ve Erkan Mumcu gibi isimler ANAP'a liderlik yapmıştır. Ne var ki, parti Özal'dan sonra bir türlü toparlanamamış ve eski popüler dönemine hiç dönememiştir. Böyle olunca da ANAP 31 Ekim 2009 tarihinde Demokrat Parti ile birleşme kararı almış ve ülke siyaset tarihindeki yerini almıştır (Anavatan tarih oldu, 2009).

8. ÖZAL'IN KİŞİLİĞİ

Özal'ı ve liderlik tarzını yorumlayabilmek için her şeyden önce Özal'ı anlamak ve tanımak gerekir. Bu çerçevede Özal'ın liderlik tarzının anlaşılması açısından bu bölümde Özal'ın kişilik özellikleri ve düşünce yapısı ele alınmıştır.

8.1. Yumuşak Huyluluğu

Özden Sanberk, Özal'ı çok samimi, sevgi dolu kişiliği olan bir insan olarak tarif eder ve Özal'ı sesini yükseltirken hiç görmediğini belirtir (Birand ve Yalçın, 2004:246,247). Aslında Özal'daki bu özellik yakınında bulunmuş hemen hemen herkesin paylaştığı bir yönüydü. Özal'ın bu yönünün 12 Eylül sonrası dönemde çeşitli kesimden insanı aynı çatı altında toplayabilmesine imkân sağladığı söylenebilir.

Hatta Özal'ın bu olumlu üslubunun partisini bir arada tutmayı başardığı da söylenebilir. Özal'ın ani sinirlenmeyen yapısı, sabredip ikna etmeyi tercih eden kişiliği hemen hemen çoğu anılarda veya kaynaklarda yer almıştır. Kardeşi Yusuf Bozkurt Özal da verdiği bir röportajda;

“O’nu birine sinirlenirken hiç görmedim, O’nu hep iyi davranışları ile anıyorum. Emir verecek bir konumda olmasına rağmen kimseye emir vermez, aksine onları ikna etmeye çalışırdı. İnsanları ikna etme yeteneği ve söylev kabiliyeti çok gelişmişti.”

şeklindeki ifadeleriyle Özal'ın bu özelliğini teyit etmiştir (www.cagdasozal.net).

Oltan Sungurlu ise Özal'ın gerek yaşamında gerek ölümünden sonra yakınında bulunanlar ve bazı partililer tarafından zaman zaman gösterdiği aşırı hoşgörüsü ve müsamahası nedeniyle eleştirildiğini aktarır. Bu

eleştirilerde, Özal'ın sadece parti içinde değil, basına, işadamlarına vb.ne karşı gösterdiği hoşgörünün aleyhinde bir yığın kampanyaya neden olduğu gerekçe gösterilmektedir.

Bu eleştirenlere göre, Özal kendini koruyup devletin verdiği imkanı kullansaydı ANAP'ın ömrü daha uzun olabilecekti. Ancak Sungurlu, bu eleştirilere pek katılmadığını, aksine Özal'ı büyük yapan esas özelliğinin sevgiyle, insanları iknaya liderlik yapmış olması olduğunu dile getirir (Oltan Sungurlu ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011).

8.2. Cesareti ve Bilgili Olması

Adnan Yüksel'e göre Özal'ın en iyi bildiği özelliği cesaretiydi ve Türkiye'ye bu yönüyle birçok ilk kazandırmıştı. Yüksel, ayrıca Özal'ın insanlara çok değer verdiğini ve demokratik olduğunu da söyler (www.cagdasozal.net).

Yine Özal'ın karakterinin önemli bir özelliğinin de cesareti olduğunu söyleyen Sanberk, bu cesaretin kaynağını da Özal'ın samimi ve inançlı bir insan olmasına bağlar. Ama Sanberk'e göre ondan daha da önemli olan husus Özal'ın bilgili bir insan olmasıydı (Birand ve Yalçın, 2004:246,247).

Açıkçası Özal'ın cesareti olağanüstü bir dönemde kendisinin ANAP'ı kurabilmesine ve önderlik etmesine imkân vermişti. Ne olursa olsun, Özal ülkenin bu dönemde ihtiyaç duyduğu bilgi, birikime sahip olmasaydı askeri yönetim nezdinde itibar görmesi ve onaylanması mümkün olmayacaktı.

8.3. Şahsiyeti ve Çok Yönlü Olması

Turgut Özal'ın şahsiyeti parti için son derece önemliydi. Zaten Özal olmayınca ANAP'ı kuran koalisyon Mesut Yılmaz döneminde görüldüğü üzere uzun süre bir arada kalamamıştır.

Özal ayrıca çok yönlü bir kişiliğe de sahipti. Örneğin, Zurcher'e (2000) göre Özal'ın iki kampta da ayağı bulunmaktaydı: Özal 1970'lerde özel sektörde başarılı bir yöneticilik yapmış ve ekonomik liberalleştirmeyi benimseyen büyük sermaye çevreleriyle iyi ilişkiler içerisindeydi.

Öte yandan, Nakşibendî tarikatıyla da bağlantıları olduğu bilinmekteydi ve kardeşi Korkut Özal da MSP'nin önde gelen bir üyesiydi. Ayrıca Özal, ANAP içerisindeki hizipleri birbirine düşürerek çıkar sağlamada usta olduğunu da kanıtlamıştır. Hiç şüphesiz, değişik kesimlerden oluşan ANAP'ı Özal'ın bu kadar süre bile ayakta tutabilmiş olması kayda değer bir başarıydı.

8.4. Hoşgörüsü ve Herkesle Önyargısız Çalışabilme Yeteneği

Tüm özelliklerinin yanı sıra Özal kişilerin sosyal ve ideolojik geçmişlerine bakmadan herkesle iş yapabilecek ılımlı bir kişiydi. Örneğin Özal, hem 1970'lerde MSP'den milletvekili adayı olabilmekte, hem de askeri idare altında ekonominin sorumluluğunu üstlenebilmekteydi. Bu başarı veya kabiliyet Özal'ın pragmatik yönünün ve hoşgörüsünün eseri olarak gösterilebilir.

Mehmet Keçeciler diğer liderlerle samimi ve sıcak ilişkiler geliştiren liderlerin karşılıklı olumlu bir anlayış oluşması anlamında kendi toplumlarını da etkileyeceğini belirtir. Keçeciler, Özal'ın politikacı olarak ortaya çıkan olumlu özelliğinin bu yönü olduğunu belirtir. Ertuğrul Tüzemen de Özal'ın

liderliğini tek kelime ile "mükemmel" bulduğunu ve Özal'ın değişik perspektifteki insanları bir araya getirebilmeyi başardığını vurgular (www.cagdasozal.net).

8.5. Rol Model Olması

Aslında Özal sıradan bir vatandaşın özdeşleşebileceği türden Anadolu kökenli bir siyasetçiydi. Özal Malatya gibi orta büyüklükte bir Anadolu kentinden çıkmış ve kendi çabalarıyla başarılı olmuş bir kişiydi. Özal'ın mesleki yükselişi, gözü gelişip açılmakta olan Anadolu insanına ilham kaynağı olmuştur. Doğrusu Özal icraatlarıyla bu insanların önünü de açmıştır. Bugünkü girişimci neslin zihinsel tohumlarının da Özal zamanında atıldığı inkâr edilemez.

Özal, ayrıca köken yakınlığı ve benzerliği nedeniyle bu insanlara kendi dillerinden de hitap edebilmiştir. Tabii bu özellik kitlelerin nabzını yakalamak ve sempatilerini kazanmak açısından son derece önemli bir özellikti. Gerek Demirel gerek Özal'ın siyasi başarılarını bu özelliğe borçlu olduğu söylenebilir. Hatta günümüzde R.Tayyip Erdoğan'ın başarısının arkasında yatan etkenlerden biri de bu olmuştur.

8.6. Barışçıl Yönü

Açıkçası '80 öncesinde ve Özal'ın siyasete atıldığı yıllarda, Türkiye uzlaşma, diyalog, hoşgörü, özveri gibi demokrasinin ve toplumsal uzlaşmanın temel unsurları sayılabilecek kavramların çok fazla gelişmediği bir ülke durumundaydı. Doğan'a (2006) göre bu nedenle, çözümünü uçlarda arayanlar kendileri için her zaman elverişli bir ortam bulabilmekte; belirli gayretle çözülebilecek sorunlar zamanla birikerek krize dönüşebilmekteydi.

Özal'ın kavgadan hoşlanmayan, sorunları suhuletle çözmeye çalışan mizacı siyasi hayatımızda daha yumuşak, sakin ve verimli bir dönemin başlamasını sağlayabilirdi. Doğan, 1988 ortalarına kadar yapılan atılımların Özal'ın bu vasıfları sayesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir.

8.7. Hitabet Yeteneği

Vehbi Dinçerler, Özal'ın bir düşünce ve eylem adamı olduğunu, güçlü bir hitabete sahip olduğunu ve diğer politikacıların aksine konuşmalarında çok büyük gaf yapmadığını öne sürer (www.cagdasozal.net). Hatta Özal'ın bu hitabet yönü, kendisiyle başlayan "İcraatın İçinden" türü programları da seyredilir kılmıştır.

Zaten siyaset arenasında bir lideri diğerlerinden farklı kılan da hitabetiyle kitleleri coşturabilmesidir. Bu özellikten yoksun bir liderin gerçek anlamda karizma oluşturmaması ve etkili olması da beklenemez.

8.8. Kararlılığı ve Risk Alabilmesi

ANAP'ın kurulabilmesi ve 1983 seçimlerine katılabilmesini sağlayan etkenler olarak, Özal'ın kararlılığını ve askeri yönetimin hizmetlerinden dolayı O'na yönelik hoşgörüsünü göstermek gerekir. Özal'ın bürokrat geçmişi ve teknik bilgisiyle seçimlere sadece iki partinin daha katılabilmesi ANAP'ın seçimlerdeki başarısına önemli derecede katkı sağlamıştır.

Bozkurt (2001:195) da Özal'ı "geçmişe dönük, işleri doğru yapmaya çalışan yönetsel bir liderden çok, geleceğe dönük, risk alan, geniş bir vizyonu olan, izleyenlerine umut aşılayan, hata yapmaktan korkmayan, kendisini toplumun hizmetkârı olarak gören son derece tutkulu bir dönüşümcü lider" olarak nitelendirmiştir.

Özal'ın risk alabilmesi konusunda akla gelen örneklerden biri kendisinin Ulusu hükümetinde Başbakan yardımcısıyken istifa edip siyasete girme kararı almasıydı. Zaten kendisi ANAP'ın kuruluş sürecinin anlatıldığı kısımlarda da belirtildiği gibi ticaretle olduğu gibi siyasetin de bir risk meselesi olduğunu ve kazanmak için risk alınmadığı zaman büyümenin de mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Ancak Özal'a göre önemli olan, siyasette veya ticaretle olsun çok iyi hesap edilmiş risklerin üzerine atılmaktı (Taşar,1996).

Özal'ın risk alabilmesi ve kararlılığı konusunda verilebilecek bir diğer örnek, 1987 yılının önemli olaylarından biri olan "Necdetler Operasyonu" olarak bilinen gelişmeydi. 30 Ağustos 1987'de görev süresi dolacak olan Genelkurmay Başkanı Org. Necdet Üruğ ile Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Necdet Öztörün aynı anda emekli olmak zorundaydı. Bu durumda teamüllere göre Orgeneral Necip Torumtay'ın bu göreve getirilmesi gerekmekteydi. Ancak Org. Üruğ, erken emeklilik talep edip bir an önce yerini Org. Öztörün'a bırakmak istemiş ve Haziran'ın ilk haftasında emekli olmak istediğini söylemiştir.

Bu gelişmeler üzerine kulislere komutanların, komuta kademesini 2000 yılına kadar şekillendirdiği konuşulmaktaydı. Hatta iş devir-teslim davetiyesinin basılmasına kadar varmıştır. Bakanlar Kurulu kararı olmadan ve Askerî Şûraya götürülmeden yapılan bu girişim, Özal'ın canını sıkıştırır. Anlaşılan askerler terfiyi iktidarın yetkisi olmaktan çıkarıp otomatik bağlamak istemekteydi.

Başbakanlık Müsteşarı Hasan Celal Güzel, davetiyei ivedilikle ulaştırınca Özal vakit geçirmeden Köşk'e çıkmıştır. Ertesi gün de eski ve sözde müstakbel genelkurmay başkanlarının görevden alınış kararnamesini Kenan Evren'in önüne koymuştur. Teamüllere aykırı bu durumu bertaraf etmek için Evren'i de ikna etmiş ve iki general de görevden alınmıştır (Uğur, 2007).

Asker-sivil ilişkileri anlamında bu olay Türk siyaset tarihindeki yerini almış ve konuyla ilgili her tartışmada örnek olay olarak anlatılmaktadır. Kenan Evren'in askeri kimliğine rağmen Evren'e kararnameyi imzalatmayı başarması Özal'ın ikna yeteneğinin bir başka örneğidir. Zaten Özal'ı zirveye getirmede en büyük etken de adeta bir cambaz gibi zorlu koşullarda yürümeyi başarmış olmasıydı.

12 Eylül müdahalesinin siyaset üzerinde etkisinin henüz tam anlamıyla ortadan kalkmadığı bir dönemde bu hareket başka siyasetçiler açısından oldukça riskli olarak algılanabilirdi. Yine Özal'ın Cumhurbaşkanlığı esnasında patlak veren Körfez Harbi esnasındaki pro-aktif tutumu da kendisinin bu risk alabilme yönünün bir diğer göstergesiydi.

8.9. İnatçılığı

Özal'ın dikkat çeken bir diğer özelliği de inatçılığıydı. Özal'ın bir arkadaşı, sadece Özal'ın değil, üç kardeşinin de inatçı olduğunu söylemiştir. Hatta, o kadar ki bir tavla partisinden bile yenik kalkmayı kabullenmezlerdi. Özal'ı yakından izlemiş bir işadamına göre de Özal'ın inatçılığı korkunçtu. Bu işadamı, Özal'ın inatlaşmaya bayıldığını, hatta zevk aldığını ifade etmiştir (Cemal, 2004:91). Belki de Özal'a siyasi hayatında çeşitli defalar bariz hatalar yaptıran unsur inatlaşmayı sevmesiydi.

Ancak, Özal'ın yakınından bulunanlardan inatçı olduğu görüşüne katılmayanlar da vardı. Örneğin; Adnan Kahveci Özal'ın tenkide çok açık olduğunu, yapıcı olunduğu sürece kesinlikle kızmadığını, çok açık görüşlü olduğunu ve inatçı olmadığını ifade eder. Kahveci'ye göre, Özal "dediğim dedik kişi"lerden değildi. Kahveci, Özal'ın kibirli olmadığını da belirtir (Mahmud, 2001:39).

8.10. Kişiliği Üzerinde Annesinin ve Ailesinin Etkisi

Özal'la ilgili birkaç çalışmada annesinin Özal'ın kişiliği üzerindeki etkisine de yer verilmiştir. Örneğin; Özal'ın inatçılığı, hatta bazen otoriterliğe yatkınlığı ve karısıyla eşit ilişkisinin de gösterdiği gibi kadınların bağımsızlığını kabule hazır oluş gibi kimi kişilik özellikleri büyük ihtimalle annesinin etkisine bağlanmaktadır (Acar, 2008:190).

Ayrıca Mehmet Keçeciler ailesinin -özellikle Semra Hanımın- Özal üzerindeki büyük etkisine vurgu yapar. Keçeciler, Semra Özal söz konusu olduğunda o "akıllı adam"ın gidip yerini bir "ortaokul talebesi"nin aldığını dile getirir. Keçeciler bu durumu Özal'ın ailesine ve eşine çok bağlı olmasına, onlara karşı çok sevgi dolu olmasına bağlamaktadır (Mehmet Keçeciler ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011). Tabii Keçeciler ile Semra Özal'ın aralarının da çok iyi olmadığı -belki de dünya görüşlerinden dolayı- çeşitli kaynaklarda yer almaktadır.

Yine tabii Özal'ın çocuklarına olan yoğun sevgisinden de bahsetmek gerekir. Doğrusu Özal aile fertleri üzerinde yeterli otoriteyi kuramamış ve onlara duyduğu sevgi ve hoşgörü de siyasal yaşamı boyunca aleyhinde kullanılmıştır. Doğrusu bir siyasetçinin en büyük zaaf noktalarından biri de ailesi nedeniyle hakkında çıkabilecek olumsuz haberlerdir. Dolayısıyla eşine ve çocuklarına karşı yoğun sevgisi ve hoşgörüsü nedeniyle kendisine yöneltilen yoğun eleştiriler Özal'ı fazlasıyla üzmüştür.

9. ÖZAL'IN DÜŞÜNCE YAPISI

Özal'ın ANAP'taki liderliği analiz edilirken kişilik özelliklerinin yanı sıra düşünce yapısının ve dünya görüşünün de anlaşılması bu çalışmaya katkı sağlayacaktır. Aksi takdirde yapılacak bir analiz eksik kalıp sağlıklı ve güvenilir olmayacaktır. Bu nedenlerle bu kısımda Özal'ın düşünce yapısı incelenmeye çalışılmıştır.

9.1. Siyasete Bakışı

Özal siyasete atılırken siyaset arenasının nasıl zorlu bir yer olduğunun bilincindeydi ve bu yüzden bu işe en kötüyü hesap edip her şeyi göze alarak hazırlanmıştı. Nitekim kendisine ait şu söz çoğu kaynakta yer almıştır: “Benim iki tane gömleğim var; biri bayramlık, biri idamlık.” Bu sözünden de çıktığı yola baş koyacak kadar kararlı olduğu ve her ihtimale hazır olduğu anlaşılmaktaydı.

Ancak Özal, siyasetin zorluklarını bilse de siyasete girmek, siyasetle hizmet etmek istemiştir. Bunu da istemesinin tek sebebi düşündüğü şeylerin, hazırladığı projelerin ancak kendi elinde yetki olursa yapılabileceğine, başarılabileceğine inanmasıdır. Netice itibarıyla Özal'ın siyasette “yumusak”, ekonomide “is bitirici” imajı seçmen nezdinde tutmuş, sorunlara pragmatik çözümler bulabilen “yenilikçi” bir yönetim anlayışı seçmen üstünde etkili olabilmıştır (Yenilmez,2007:118).

Turgut Özal'ın yakınlarından Anavatan Partisi kurucusu ve Milli Eğitim eski bakanı Vehbi Dinçerler Özal'ın siyasi hizmete bakış açısının çok yönlü olduğunu ve Özal'ın siyaseti samimi bir hizmet sanatı olarak gördüğünü belirtir. Dinçerler'e göre Özal bu konuda da kesinlikle hasbi hareket ederdi ve İslam ahlakındaki sebeplere başvurup sonucu Cenab-ı Haktan bekleme

anlayışının tam bir uygulayıcısıydı (Türkiye, Bugünlere Özal'ın Açtığı Kapıdan Geldi,2010)

Her ne kadar Özal'ın siyasete ilgisi bilinse de Özal'ın siyaset için çok hevesli olmadığına ilişkin bazı görüşler de ileri sürülmüştür. Bu anlayışla Özal'ın şartların olgunlaşması ve zorlaması sonucunda parti kurmak zorunda kaldığı söylenebilir. Bu görüşü dillendiren Mehmet Keçeciler bu konuda Özal'la arasında geçenleri şöyle aktarmaktadır:

"Daha Başbakan yardımcısıyken siyasete girmesi için teşvik ediyordum. O günlerde siyasete girmeme eğilimi ağır basıyordu; 'Ben torun seveceğim.' diyordu. 'Siz politikaya gireceksiniz, ben de sizin siyasi müşaviriniz olacağım.' dedikçe, gülüyor, 'Bak, arkamdan itme beni.' diyordu.

Söyle konuştuğu da olurdu: 'Bak Mehmet, memlekette siyasetçilere bak, izle onları. İsmet Paşa'ya bak; ömrünün sonunda, kendisini 'milli şef' ilan etmiş olan partisinden ayrılmak zorunda bırakıldı. Celal Bayar'a bak, kaç yaşında hapse atıldı. Menderes idam edildi. Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş'in hali malum.

Bu memlekette siyasetçi hep tahrip edildi. Memlekete hizmetse, işte yapıyorum. Sonra köşeme çekilip yaşayacağım.' Ben ise ısrar etmeye devam ederdim." (Cemal,2004:43).

Aslında Özal'ın Keçeciler'e söylediği sözlerin daha çok dönemin belirsiz olağanüstü koşulları nedeniyle temkinli olmak istemesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Özal siyasi tarihimiz hakkında da yeterli donanıma sahipti ve siyaseti hiç de romantik bir meşgale gibi algılamamıştır. Ayrıca hiç şüphesiz Özal üstlendiği görevlerde giderek ağırlığını hissettiren ve bulunduğu makamlara hakkını vererek yükselmiş birisiydi.

Mert (2007:29) merkez sağın tarihinde ANAP dönemecinin önemli olduğunu, zira günümüzde merkez sağ yelpazede siyasetle uğraşan herkesin Turgut Özal'lı ANAP'ı tarihi miras olarak kabul ettiğini belirtir. Mert'e göre, Özal sadece merkezde değil, merkezin ötesinde de geniş kabul gören bir liderdir.

9.2. Reformculuğu

Her şeyden önce cesur ve reformcu bir lider olan Özal'ın en büyük özelliklerinden birisi statükoya karşı olmasıydı. Özal daima değişimden, yenilikçilikten, inovasyondan yanaydı ve ileriye görebilen vizyon sahibi karizmatik bir liderdi.

Özal'ın Türkiye tarihindeki önemi reformcu liderlik tarzından kaynaklanmaktadır. Özal zaman zaman kamuoyunu şoke edebilecek radikal öneriler sunma konusunda yeterince mahirdi. Örneğin; Kürt sorunu konusunda federal bir çözüm konusunu kamuoyunun tartışmasını istemiştir. Hatta bu konuda bazı partilileri tarafından bile şiddetli şekilde eleştirilmiştir.

Radikal önerilerine bir diğer örnek olarak; parlamenter sistemin ABD'deki sisteme benzer tarzda başkanlık sistemiyle yer değiştirmesi önerisi gösterilebilir. Özal'a göre Türk politik sistemi parlamenter ve yarı-başkanlık şeklindeki karma yapısı yüzünden etkin işlememektedir. Bu nedenle Türkiye gibi imparatorluk mirasına sahip çok kültürlü bir ülkenin güçlü bir başkan tarafından yönetilmesi gerektiği savını öne sürmüştür (Abulaban, 2000:9).

9.3. Gerçekçiliği

Ayrıca, Özal'ın gerçekçi yönünü de vurgulamak gerekir. Özal olayları doğru değerlendirebilen bir liderdi, ama bu doğru değerlendirmeyi masa başında oturarak hayal kurup yapan biri değildi. Bunları doğru değerlendirmesinin altında yatan temel neden Özal'ın geçmişe dönük büyük bir tecrübe ve bilgi birikimine sahip olmasıydı. Bu gerçekçi yönü de Özal'ın pragmatik yönünü güçlendirmiş olabilir.

9.4. Demokratlığı, Geniş Ufuklu Olması ve Sivil Yönü

Özal'ın düşünce tarzı zekâsından dolayı biraz farklıdır ve ufku çok genişti. Öyle ki bazen her düşündüğünü yakın çevresine bile kabul ettiremiyor ve bundan da rahatsız oluyordu. Özal'ın ilk başta “aykırı” gözükebilen görüşleri ve planları vardı (Özsoy ve Kalaycı, 2010:117).

Özal ülkemizin demokrasi ve fikir hürriyeti konusunda da yeterince olgunluğa erişmediğine inanıyordu. Bu nedenle Özal, zaman zaman ortaya çok uç fikirler atarak bilinçli bir şekilde toplumun bunları tartışmasını sağlamaktaydı. Özal şiddete başvurulmadığı müddetçe her türlü fikrin toplum arasında konuşulmasının hoşgörü, uzlaşma ve müsamaha kültürünü geliştireceğine inanırdı (Atabay, 2010:117).

Burhan Özfatura da bu paralelde Özal'ın kendilerine cesur davranmayı, pervasız olmayı, kendine karşı olsa bile ters fikirleri savunmayı, geniş ufuklu düşünmeyi öğrettiğini ifade eder. Özfatura, Özal'ın çok zeki olduğunu, hafızasının güçlü olduğunu, adaptasyon kapasitesinin fevkalade olduğunu ve gerçekten hayale gelmeyecek başarılar sağladığını dile getirir.

Özfatura Özal'ın iki önemli özelliğine daha vurgu yapar. Özal Türk insanının üzerinden “Biz adam olmayız.” kompleksini kaldırmış ve devamlı olarak tabuların üzerine gitmiştir. Özfatura'ya göre çok tepki almasının, bu kadar hücumu uğramasının temel nedeni de budur (Mahmud, 2001:23).

S.Arıkan Bedük de Özal'ın demokrasi ile insan hak ve özgürlüklerine çok önem verdiğini dile getirir. Bedük'e göre, Özal'ın iktidara geldiği ilk yıllarda 141. ve 142. maddeler sol görüşteki insanlar için acımasız bir şekilde uygulanmış; yine 163. madde de özellikle dindar kesim için bir tehdit unsuru

olarak kullanılmıştır. Özal bütün bu maddeleri yürürlükten kaldırmayı başarmıştır.

Bedük devamla, Özal'ın din ve vicdan hürriyeti, teşebbüs hürriyeti, düşünce ve fikir ifade hürriyeti diye isimlendirdiği üç hürriyetin demokrasinin temeli olduğuna inandığını ekler (Saffet Arıkan Bedük ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011) Aslında bahsi geçen bu üç hürriyet Özal'ın bütün icraatlarının altında yatan dinamikleri oluşturmuştur.

Özal gerçek manada sivil ve yerli bir siyasetçidir. Doğrusu, sivil olabilmek ve sivil düşünebilmek, demokrasiyi güçlü kılmamanın olmazsa olmazıdır. Özal; halka yakın duruşu, toplumun hemen hemen her kesimiyle diyalog kurabilmesi, kolayca ulaşılabilirliği gibi özellikleriyle yüzü halka dönük yerel bir değerdi. Özal Türkiye'yi sivil kimliğiyle kalkındırmıştı. (Yalçın,2010,45).

Ancak sivillik yönündeki bazı girişimlerinin zamanında anlaşılamadığı da görülmüştür. Öyle ki Özal zaman zaman bazı kişilerce gayri-ciddîlikle bile suçlanabilmiştir. Oltan Sungurlu ise bu eleştirilere açık bir şekilde karşı çıkar ve aksine Özal'ın devlet ciddiyetini çok iyi bilen ve uygulayan birisi olduğunu savunur (Oltan Sungurlu ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011).

Günümüzde demokratikleşme açısından bakıldığında, gerek vesayet yapısının etkinliğinin azaltılması, gerek Kürt sorunu konusunda demokratik açılımın sürekli gündemde olması ve AB standartlarına ulaşmanın devlet politikası olmasının temellerinin Özal döneminde atıldığı görülmektedir. Örneğin, çalışmanın diğer kısımlarında da değinilen "Necdetler Operasyonu" vb. sivil-asker ilişkilerindeki kararlı ve ilkeli duruşla Özal sivil yönetimlerin elini rahatlatmış ve hareket alanını genişletmiştir.

Ayrıca tüm engellemelere rağmen sivil bir Cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşkü'ne çıkma yönündeki kararlılığı da sivil siyasetin bugünlerdeki etkinliğinin artmasına oldukça katkı sağlamıştır. Zaten Özal önceki kısımlarda da kendi açıklamalarında belirtildiği gibi aslında seçilmiş politikacılar için, cumhurbaşkanı olmayı düşünme tabusunu ortadan kaldırmak istemiş ve bunu başarmıştır.

Bu çerçevede Özal Ordu'nun Türk siyaseti üzerindeki hegemonyasına meydan okumuştur. Her ne kadar Ordu, Özal'ın taleplerini ve geleneksel politikalarını görmezlikten gelmesinden çok memnun olmasa da Özal'ın güçlü karizmatik kişiliği ve geniş popülaritesi yüzünden açık bir şekilde Özal'a karşı çıkamamıştır. Ancak Özal'ın 1993'teki ani ölümünden sonra generaller politikacıları ve kamuoyunu askeri geçmişi olan yeni bir Cumhurbaşkanı seçimi için neticede başarısız olursa da ikna etmeye çalışmıştır (Abulaban, 2000:21).

Yine Özal'ın Kürt sorununa daha özgürlükçü yaklaşımı sözkonusuydu ve bu anlayışla terör sorununun giderilebileceğine inanmaktaydı. Bu çerçevede Özal hükümetlerinin düzenlemeleriyle Kürtçe üzerindeki baskılar azalmış ve Kürtçe kamusal alanda daha fazla görünmeye başlamıştır.

Türkiye'nin zaman zaman sendeleyerek de olsa devam eden AB yolculuğunda da Özal'ın girişimleri ve vizyonu çok önemli bir yere sahiptir. Müzakere başlıklarının açılması açısından ortada çok iç açıcı bir tablo olmasa da Türkiye halen AB ile müzakere sürecindedir. Dolayısıyla bugünlere gelinmesinde Özal Hükümeti döneminde yapılan AB üyelik başvurusu çok büyük önem taşımaktadır.

9.5. İnançlı Olması

Özal'ın muhafazakâr, inançlı bir aile ortamında yetiştiği de bilinmektedir. Mehmet Keçeciler her şeyden önce Özal'ın inançlarına bağlı bir insan olduğunu belirtir ve ayrıca bu doğrultuda iyi yetiştirilmiş bir lider olduğunu vurgular. Keçeciler'e göre Özal, inançlarını hiç korkmadan her zeminde savunurdu.

Özal'la yıllarca çalışmış Keçeciler'e göre Özal, inançları sağlam, vatandaşına bağlı ve dünyayı iyi bilen bir liderdi. Bu çerçevede bildiği ve inandığı istikamette icraattan da çekinmeyen birisiydi (Mehmet Keçeciler ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011).

Özal'ın inançlı olması konusunda 18 Haziran 1988'de yapılan Anavatan Partisi 2. Olağan Kongresi sırasında Özal'a yapılan suikast girişimini hatırlatmak faydalı olacaktır. Bu suikast girişiminde elinden yaralanan Özal aynı gün tekrar oy birliğiyle ANAP genel başkanlığına seçilmişti (www.malatya.gov.tr). Özal bu suikast girişimi sonrasında Allah'ın verdiği canı ancak O'nun alabileceğini söyleyerek böyle bir anda inancını ortaya koymuştu.

Bu suikastla ilgili tartışmalar günümüzde hala devam etmekte ve azmettiricileri konusundaki araştırmalar, tartışmalar aile üyelerinin de katılımıyla devam etmektedir. Bu suikast girişimi Özal'ın ne kadar zorlu şartlarda siyaset yaptığını ve Soğuk Savaş yılları kalıntılarının etkisinin o dönemde halen devam ettiğini göstermişti.

9.6. Yeni Sağ Politikalar ve Devlete Bakış Açısı

1980 sonrası dönemde ortaya çıkan yeni sağ politikalar çerçevesinde Özal iktidarına biraz değişik bakan analizler de mevcuttur. Örneğin, Safi (2007:263) özellikle 1980 sonrası dönemde İngiltere’de Thatcher, Amerika’da Reagan yönetimi ile siyasal pratikte yansımalarını bulan Yeni-Sağ politikaların Türkiye taşıyıcısı olarak siyasal düzlemde yerini alan partinin ANAP ve Turgut Özal olduğunu söyler.

Safi, güçlü liderliğin Yeni Sağ’ın önemli özelliklerinden biri olduğuna vurgu yapar ve siyasi olarak merkezi gücü elinde tutan liderlerle reformist kararların alınmasının ve uygulanmasının kolaylaştığını, siyasal olarak lidere hegemonik güç ve korumacılığın teslim edildiğini ifade eder. Bu çerçevede Özal, Reagan ve Thatcher’ın kişilikleri de Yeni Sağ’ın uygulamalarında önem taşımaktaydı.

Yayla(2003:433-435) siyasal sistemimizin temel özelliklerinden biri olarak, siyasal toplumun bir alt unsuru olan devletin, hem siyasal toplum içinde, hem de toplumsal sistem ve onun bir unsuru olan siyasal sistem içinde ayrı ve ayrıcalıklı bir yer işgal etmesini gösterir. Yayla, Özal’ın siyasi sistemimizin demokratikleşmesine gidişin kaçınılmaz gereği olarak bu devlet anlayışı ve yapılanmasında önemli gedikler açan siyasetçilerin önde gelenlerinden olduğunu vurgular.

Bu çerçevede devlete bakışı farklı olan Özal, ekonomide, siyasette ve devlet idaresinde katı anlayışların topluma baskı ve zulüm getirdiğini savunmuş, siyaseti halka hizmet aracı olarak kullanmıştır. Güçlü devletin, kurumları ve memurları çok olan devlet olmadığına inanan Özal’a göre güçlü devlet istihdam kapısı, bir baba ya da mabut değildir.

Özal'ın anlayışına göre, güçlü devlet fertlerin zenginliği üzerine kurulu olan devlettir. Özal devletin halka hizmet etmek için varolduğuna inanmıştır. İnsanların veya milletin devlet için varolmadığını, aksine devletin insanlar ve millet için varolduğunu vurgulamıştır. Özal “efendi devlet” anlayışını reddederek, halkla devlet arasındaki mesafeyi azaltan siyasal liderlerden olmuştur (Yayla,2003:435).

9.7. Ekonomide Liberalleşme ve Serbest Piyasaya Bakışı

Özal sıkı bir serbest piyasa savunucusuydu. Ekonomideki serbestliğin toplumun her alanında da yaşanması gerektiğini savunan Özal, söyledikleri, yaşadıkları ve siyasetiyle tam bir liberal siyasetçi portresi çizmiştir. 24 Ocak kararlarıyla başlayan süreçle, karma ekonomik model üzerine kurulu sistemi kısa sürede değiştirerek, devletçi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine dönüşümü başlatmıştır (Atabay,2010:114,115).

Emekli Vali, eski milletvekili Saffet Arıkan Bedük de Özal'ın küreselleşme ile beraber bilim ve teknolojiadaki değişimin ve gelişimin hızla yükseldiği bir dönemde bunları çok rahatlıkla takip edebildiğine işaret eder. Özal bu değişimi de ülkesinde görmek, bunu uygulamaya geçirmek istiyordu.

Bedük'e göre bu sebeple Özal, değişimi Türkiye'de gerçekleştirme ve bu çerçevede bir kısım mevzuat düzenlemesine gitme ihtiyacı duymuştur. Nitekim 24 Ocak kararları da bu anlayışın bir parçasıydı. Özal'ın serbest piyasa ekonomisi ile ilgili kararlılığı da bunu göstermekteydi. Yine, hür teşebbüsün önünün açılması ve müteşebbislerin desteklenmesi yönündeki kararların alınmasının arkasında yatan ana unsur da bu yaklaşımdı (Saffet Arıkan Bedük ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011).

Özal ekonominin liberalleştirilmesiyle ülkenin politik ve sosyal yapısının da eninde sonunda liberalleşeceğine inananlardan biriydi. Sonraki

yıllarda meydana gelen gelişmeler de bu misyonunu teyit etmiştir. Doğrusu 20. yy sonu itibariyle Türk siyasetinin ve toplumunun daha dinamikleştiği ve her zamankinden daha da özgürleştiği söylenebilir (Abulaban,2000:9).

9.8. Özal Hakkında Yabancı Diplomatların Görüşleri

Özal'ın politika konusundaki yeteneği yabancılar tarafından da takdir edilmiştir. Örneğin, 1988 yılında Amerikalı bir diplomat Hasan Cemal'e Özal'ı şöyle tarif etmiştir:

“Turgut Özal çok iyi bir taktisyen. Çok iyi bir siyasal pazarlamacı. Hayranlık verici bir politikacılığı var. Nabza göre şerbet vermeyi çok iyi biliyor. Herkese hoşlanacağı şeyin nasıl söyleneceğinin gayet iyi farkında. Ayrıca bir konunun henüz sırası değilse, zamanı gelince indirilmek üzere, dosyalayıp rafa kaldırmasını biliyor. Sabırlı.” (Cemal, 2004:20).

Yabancıların Özal konusundaki olumlu düşüncelerine bir diğer örnek de ABD'nin eski Türkiye Büyükelçisi Eric Edelman'ın yaptığı bir konuşmadan gösterilebilir. Edelman (2006) yaptığı konuşmada Özal'ı; “Ülkesiyle gurur duyan ve Türkiye'nin geleceğinden emin olan vizyon sahibi bir kişi; dini inançlarını yönettiği laik düzenden rahatça ayırabilen dindar bir müslüman; bir demokrat; Türkiye'yi dünyaya açmaktan korkmayan bir realist; parlak bir düşünür; sahip olduğu mirasa değer veren ve bunları modern zamana uygulayabilmiş bilge bir lider” olarak nitelendirmiştir.

Doğrusu Türkiye'de Özal'a karşı yaşarken yapılan karalama kampanyaları göz önüne getirildiğinde Edelman'ın bu ifadeleri insanı derin bir şekilde düşündürmektedir. Tabii ki her ileri demokratik ülkede politikacıların eleştirilmesi olağandır, ancak Türkiye'de bu ülkeye hizmet etmeye çalışmış siyasilere pek saygı gösterilmediği ve aile yaşantılarının da fazlasıyla ön plana çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir.

10. ÖZAL'IN ANAP'TAKİ ROLÜ

Özal nasıl ki Cumhuriyetin kuruluşunda millet Atatürk'ün liderliği etrafında toplanmış ve O'nun önderliğinde Cumhuriyet'in ilk zorlu yılları atlatılmışsa, Özal'ın Anavatan Partisi'ndeki rolü için de benzer bir durum söz konusudur. Sahip olduğu bilgi ve tecrübe birikimiyle Özal, Türk siyasi hayatını, Türk bürokrasini ve özel sektörünü yakından bilen, dünyayı tanıyan bir kişi olarak kendini adeta siyasi liderliğe hazırlamış bir insandı.

Özal üst düzey bürokrat ve bakan olarak devlete yapabileceği hizmeti yapmış, daha ötesindeki katkının ise ancak yeni bir siyasal parti ve ekiple gerçekleştirilebileceğini kavramıştı. Devlet, toplum ve siyasi hayatta köklü değişikliklerin ancak yeni bir dönüşüm ve değişim programıyla gerçekleştirilebileceğine inanmaktaydı. İktidara geldiği takdirde yapacağı icraatların çoğu Özal'ın zihninde oluşmuş durumdaydı. Kısacası, Anavatan Partisi'nin kurulması gündeme geldiğinde Özal, her şeyiyle lider olarak hizmete hazırды (Taşar,1996).

Bu bölümde Özal'ın ANAP'taki rolü ve etkisi iki dönem esas alınarak incelenecektir. Birinci dönem Özal'ın ANAP'ın 1983 yılında kuruluşundan 1989 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesine kadar olan dönemi, ikinci dönem ise Cumhurbaşkanı seçilmesinden 1993 yılında vefatına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Her iki dönemde Özal'ın parti üzerinde ağırlığının ve hâkimiyet derecesinin farklılık arz ettiği görülmektedir. Hatta dönemler içerisinde de farklı özellik gösteren tarihsel aralıklar olabilmektedir. Örneğin; Cumhurbaşkanlığından sonra ANAP'ta Akbulut ve Yılmaz dönemleri Özal'ın partideki ağırlığı açısından farklı özellikler sergilemiştir.

Son kısımda ise Özal'ın liderliğine genel bakış başlığı altında Özal'ın liderlik tarzı incelenmiştir. Bu çerçevede Özal'ın çalışma tarzının nasıl olduğu, sergilediği liderlik tarzıyla ne gibi yeniliklerin görüldüğü, muhalif hareketlere karşı tutumu, diğer liderler ve halefleriyle arasındaki benzerlik ve farklılıklar vb. konular ele alınmıştır. Ayrıca bu kısımda Özal'a yönelik eleştirilere de yer verilmiş ve Özal'ın günümüz liderleri üzerinde ne şekilde etkili olduğu da irdelenmiştir.

10.1. ANAP'ın Kuruluşundan Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesine Kadar Olan Dönem

10.1.1. Özal'ın ANAP'ın Kuruluşundaki Rolü

Özal harp yıkımı sonrası kadar olmasa da neredeyse iç savaşın eşiğine gelmiş bir ülkenin üzerine darbe ve askeri yönetimin yumruğunun çöktüğü ve demokratik ilkelerin pek önemsenmediği bir dönemde karizması ve liderliğiyle dört kesimden insanı ANAP çatısı altında toplamayı başarmış ve bunları harekete geçirebilmiştir.

ANAP'ın kuruluşunda, programının şekillenmesinde, farklı köken ve düşünceden insanların kurucu olarak bir araya getirilebilmesinde ve mevcut zorlukların aşılarak 1983 seçimlerine katılabilmede en büyük katkı ve emek hiç şüphesiz Özal'ın olmuştur. Özal'ın uzlaşmacı, hoşgörü sahibi, icraatçı, cesur, yeniliklere açık, muhafazakâr, milliyetçi, demokrat düşünceye sahip bir kimse oluşu ANAP'ın yapısına ve programına da yansımıştır. Özal olmasaydı ANAP gibi bir partinin kurulup siyasi hayattaki yerini alması mümkün olamazdı (Taşar, 1996).

Korkut Özal da Özal'ın tek başına başlattığı siyaset hareketini, oynanan pek çok oyuna ve güçleştirilen şartlara rağmen hiç yılmadan geliştirmeye çalıştığını belirtmektedir (Mercan,2001:94). Özal'ın iktidardayken bürokraside

uzun yıllar beraber çalıştıkları da, Özal'ın ANAP'ı kuran, partiye hayatiyet kazandıran ve şekil veren kişi olduğunu ifade etmektedir (Saffet Arıkan BEDÜK ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011).

Zaten Özal'ın kendisi de bu paralelde düşünmüştür. Anılarında Özal bu konuyu şöyle dile getirmiştir:

"Kabul etmek lazım ki Anavatan'ı kuran, geliştiren, bütün fikirleri veren, icraatın temellerini atan biziz... Bizim Anavatan'la bir nevi bütünleştiğimiz meselesi de doğrudur. Kazandığımız seçimleri alırken, "Oyumuz Özal'a, Anavatan'a" diye devamlı vurgulanmamış mıdır?" (Barlas, 2000:94).

Bu ifadelerinde Özal'ın "biz" derken kendisini kastettiği kolaylıkla anlaşılabilmektedir. Zaten Özal partinin kuruluş aşamasında Aydınlar Ocağı'nın yöneticisi, öğretim üyeleri, bazı fikir ve işadamları ile yaptığı bir toplantıda bu işe lider olarak soyunduğunu, başı çekeceğini ve bu kararının tartışmasını yapmadan bu harekete katılmak isteyenleri partiye davet etmiştir. Özal aslında "uzlaşmacı" ve "yumuşak" tabiatlı biri olarak tanınırdı, ama bu konuşma ile oradakilere adeta "yeni bir Özal"ın doğduğu mesajını vermektedir. Özal artık biraz daha sertleşmiş, kendine güveni artmış ve adeta emreder olmuştur (Turgut, 1986:146,147).

10.1.2. Özal'ın Bu Dönemde Parti Üzerindeki Ağırlığı

Özal ANAP'ın kuruluşunda bu kadar etkili olmasından dolayı Genel Başkan ve Başbakanken parti üzerinde ağırlığını sürekli hissettirmiştir. Özal'ın parti içindeki gücünün kaynağı hiç şüphesiz kendi bilgi, birikim ve zekasıydı. Her açıdan geçmiş ve kariyeri kendisine sınırsız bir hareket alanı ve diğerlerini etkileme gücü vermektedir.

Özal ANAP'ın kurucusu olarak genel başkanlığı süresince partiyi temsil etmiş ve Cumhurbaşkanlığı yılları dahil sonraki dönemde gölgesi her zaman

partinin üzerinde kalmıştır. ANAP'ın Türk siyasetinde yeni bir başlangıç tesis etmek için kurulduğunu söyleyen de Özal'ın kendisiydi. Bu anlamda ANAP'ın herhangi bir önceli yoktu ve bu nedenle eski kısır siyasi çekişmelerle hiçbir bağlantısı bulunmamaktaydı (Ergüder,1991:153). Zaten 1983 seçimlerinde de Özal'ın kozu bu olmuştu.

Kalaycıoğlu'na (2002:46) göre ANAP aslında güçlü bir koalisyondan oluşan yeni bir partiydi. Özal da partide Genel Başkan iken kendi programını ve ekonomik konularda yeteneğini ortaya koyan tek etkin siyasi figürdü. Bu durum bir adam tarafından parti kurulmasının açık bir göstergesiydi ve bu nedenle ANAP başından itibaren "karizmatik lider partisi" olarak nitelendirilebilir. Ayrıca, siyasal bir lider olarak kitleleri peşinden sürükleyebilmesinde ve üst üste iki kez partisine seçimleri kazandırabilmesinde, Özal'ın "karizmatik" bir siyasal lider olmasının etkisi büyüktü.

Tablo-7: Özal'ın siyasi kariyeri

Siyasi Durumu		
Önce gelen: Kenan Evren	Cumhurbaşkanı 9 Kasım 1989 - 17 Nisan 1993	Sonra gelen: Süleyman Demirel
Önce gelen: Bülend Ulusu	Başbakan 13 Aralık 1983 - 31 Ekim 1989	Sonra gelen: Yıldırım Akbulut
Önce gelen: Orhan Ferruh Eyüpoğlu Hikmet Çetin	Başbakan Yardımcısı 20 Eylül 1980 - 14 Temmuz 1982	Sonra gelen: Kaya Erdem
Siyasal Parti Durumu		
Önce gelen: Adalet Partisi adına Süleyman Demirel	ANAP Genel Başkanı 20 Mayıs 1983 - 31 Ekim 1989	Sonra gelen: Yıldırım Akbulut

(Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Turgut_%C3%96zal)

Mehmet Keçeciler de Özal'ın sağlam bilgisinden dolayı Genel Başkanlık liderliği konusunda ANAP'ta herhangi bir problemin yaşanmadığını, etrafındaki insanların da Özal'ın liderliğini kolaylıkla kabul ettiklerini ifade etmektedir. Dolayısıyla Özal'ın liderliği gerek başkanlık, gerekse genel başkanlık döneminde hemen hemen hiç tartışılmamıştır (Mehmet Keçeciler ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011).

Hatta Özsoy ve Kalaycı (2010:14), Özal'ı bir anlamda partisi içinde bir tür "post- modern kral" olarak da nitelendirmektedir. Bir başka anlamda, Özal hem "oyun kurucu", hem oyunda "görev dağıtan kaptan"dı. Ergüder de (1991:165) ANAP'ın 1980 öncesi diğer partiler gibi lider hâkimiyetindeki bir parti olduğunu ifade eder ve ANAP'ın ilerleyen dönemlerde iktidarda kalabilmek ve parti teşkilatını kurmak için patronaj ilişkilerine bağımlı hale geldiğini iddia eder.

Ergüder parti teşkilatının ortak şikâyetlerinden birinin de, liderliğin parti teşkilatının taleplerine olan ilgisizliği olduğuna değinir. Ergüder, ayrıca bazı kabine üyelerinin Özal'a ulaşma konusundaki sıkıntılarına ve Özal ailesinin hem parti hem hükümet kararlarındaki anahtar rolüne de işaret eder.

Mehmet Keçeciler de Özal'ın zayıf yönü olarak, parti işlerine yeterli ilgiyi göstermemesi ve bu işleri pek umursamayıp küçümsemesini gösterir. Hâlbuki Keçeciler'e göre, parti işleri de en az devlet işleri kadar önemlidir, zira Özal'ın fikirlerinin iktidarda kalabilmesi ancak partinin başarısına bağlıydı (Mehmet Keçeciler ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011).

10.2. Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesinden Vefatına Kadar Olan Dönemde Parti Üzerindeki Etkisi

Ne zaman ki siyasi yasaklar kalkıp siyasi rekabet kızışmaya ve ANAP'ın konumu da yerel seçim yenilgisi sonucu sallanmaya başlayınca Özal Meclis'teki aritmetik çoğunluktan faydalanıp Çankaya Köşkü'nün yolunu tutmuştur. Böylece Özal hem bir siyasal liderin ulaşabileceği en üst ve dokunulmazlık sağlayan makama oturmuş, hem de bu şekilde parti içi konumu çok sorgulanıp, sarsılmadan ve büyük prestij kaybına uğramadan ANAP'taki liderliği bırakmıştır. Bu nedenle, Özal'ın ANAP'taki liderlik süresi Türkiye şartlarına göre ciddi bir muhalif hareket oluşması için yeterince uzun sayılmaz.

Özal'ın Cumhurbaşkanlığına geçiş kararı konusunda eleştiriler sürekli olmuştur. Bu çerçevede Özal'ın ANAP'ı Türkiye siyasal hayatına kazandırdığı, ama partinin başından cumhurbaşkanlığına geçişi erken yaptığı ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Özal'ın partiyi biraz daha kurumsallaşacak bir noktaya götürmüş olması halinde, belki de bugün ülkenin halen ANAP'tan istifade ediyor olabileceği ve partinin de siyasal hayatına devam edebileceği iddia edilir (Saffet Arıkan BEDÜK ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011).

Çınar ve Özbudun (2008:208,209) ANAP'ın her bakımdan bir Özal markası olduğunu dile getirir. Çınar ve Özbudun, Özal'ın partideki ağırlığından dolayı cumhurbaşkanı olmak için parti genel başkanlığından ayrıldığında, ANAP'ın liderliğinin sakın bir biçimde el değiştireceği tahmininde bulunan gözlemci sayısının birkaç kişiyi geçmediğini aktarır. Hatta Özal'ın şahsi nüfuzu partideki muhafazakâr, milliyetçi ve liberal hizipler arasındaki nazik dengenin korunmasında son derece etkili olduğundan, partideki birliğin tehlikeye düştüğü bile akla gelmiştir.

ANAP'ta işlerin ters gitmeye başlaması 1989 yılından itibaren kurucu karizmatik lider Özal'ın artık mucizeler üretememesi ve itibarının düşmesinden kaynaklanıyordu. Ayrıca Özal'ın yerine geçen liderlerde de pek karizma iddiası yoktu. ANAP'ta parti kimliği liderin karizmasıyla çok yakın ilişkili olduğundan ve Özal da halen sağ iken karizmasının etkisini kaybettiğinden ANAP da parti kimliğini kaybeder gibi olmuştu (Kalaycıoğlu, 2002:59).

Zaten Özal'dan sonra O'nun çapında parti içinde bir lider çıkmamış olması da partinin sönüp gitmesine neden olmuştur. Dolayısıyla ANAP'ın bir "karizmatik lider partisi" olmadığını iddia etmek mümkün değildir; zira bugün itibarıyla ANAP'ın tarih oluşu ve başına geçen hiçbir liderin de partiyi eski günlerine döndürememiş olması da bunun bariz bir göstergesidir.

Tüm bu eleştirilerle beraber Özal her ne kadar bazı kesimlere bir türlü sempatik gelmemişse de kendisinin milletin kalbindeki yerini aldığı söylenir. Zaten cenazesindeki büyük kalabalık ve ölümünden sonra isminin yaşatılmasına yönelik çalışmalarla anma etkinlikleri de bu sevginin tezahürüdür.

10.2.1. Yıldırım Akbulut Dönemi

Özal'ın Çankaya'ya seçilmesi durumunda doğal olarak Başbakanın ve ANAP Genel Başkanının kim olacağı sorusu akıllara gelmiştir. Özal'ın kafasındaki isim TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut idi ve Özal sözkonusu görevlere Akbulut'u getirtmiştir.

Doğrusu Akbulut o tarihe kadar çok fazla öne çıkmamış bir isimdi. Bu nedenle kişiliğinden dolayı Akbulut hükümetinin aslında Çankaya'dan

yönetileceği açık gözükmiştir. Zaten Ana Muhalefet lideri İnönü de bunu “uzaktan kumandalı” hükümet olarak nitelemiştir (Zurcher, 2000:417).

Bir süreliğine Özal hükümete politikalar dikte edebilmiştir. Bunun nedeni de delegeler üzerindeki ağırlığının bulunması ve kendi isteklerine boyun eğebilecek Yıldırım Akbulut gibi birisini ANAP Genel Başkanı olarak atamış olmasıdır. Zaten 9 Kasım 1989’da O’nu Başbakan olarak atamıştır(Heper ve Çınar, 1996: 494).

Hatta Özal, Akbulut hükümetinin yanlış bir karar almış olduğunu düşündüğünde de -karar özellikle kendisine danışılmadan alınmış ise-kamuoyu önünde açıkça hükümeti eleştirmekten kaçınmazdı. Bu eleştiriler özellikle ekonomiyle ilgili konularda söz konusu olmuştur (Abulaban, 2000:24).

Akbulut tam da Özal’ın istediği gibi, başbakanlığı sırasında Özal’ın partiyi ve hükümeti perde arkasından yönetmesine hiç ses çıkarmadan ikinci adamlık mevkiini kolayca benimsemiştir. Dolayısıyla Çınar ve Özbudun (2008:209), 1989-91 yılları arasındaki hükümet sistemini aslında “fiili bir yarı başkanlık sistemi” olarak nitelendirmektedir. Özal’ın anti demokratlığına misal olarak eski siyasilerin dönüşüne ilişkin referandumdaki tutumunun yanı sıra, kendisinin Çankaya’ya çıkmasından sonra ANAP’ı idare etmeye devam etmesi ve geçici halefini kendisinin tespit etmesi de gösterilmiştir.

Zaten başından itibaren Akbulut Cumhurbaşkanı ile uyum içerisinde çalışacağını ve aralarında herhangi bir ihtilafın söz konusu olmayacağını ifade etmiştir. Hatta Akbulut kabinesindeki isimleri de Özal’ın tavsiyeleri doğrultusunda belirlemiştir. Özal bu dönemde özellikle ekonomik meselelerle ilgili düzenli brifingler almaya devam etmiş, hükümete ve bazen doğrudan bürokratlara özel talimatlar vermiştir. Özal’ın bu yönde müdahale tarzı

yaklaşımları hem medyadan hem de akademik camiadan tepki toplamıştır (Heper ve Çınar, 1996: 494).

Heper (2008:259) Özal'ın cumhurbaşkanı olduğunda, ekonomiyi ciddi biçimde dönüştürme amacını gerçekleştirebilmek için, ülkenin iktisat ve dış politikasını Bakanlar Kurulu'nu devre dışı bırakarak bizzat yönetmeye kalktığına değinmiştir. Heper'e göre, Özal bir süre de başarılı olmuş, ancak zamanla bu işi yürütemez hale gelince de keyfi kaçmıştır.

Kalaycıoğlu (2002:49) lider değişim süreçlerinin her zaman bir kriz potansiyeli barındırdığını ve özellikle karizmatik lider partilerinde her zaman bunun daha kritik olduğunu belirtir. Özal örneğinde esas sorun karizmatik liderin halen ortalıklarda olması ve Anayasa gereği liderliği bırakmış olsa dahi hala büyük siyasi gücünün bulunmuş olmasıdır. Kalaycıoğlu'na göre, Akbulut üstlendiği role karşı hiç kimse ciddi şekilde tehdit oluşturmamasına rağmen parti içindeki koalisyonu kontrol etmekte başarısız kalmıştır.

Aslında Akbulut daha çok geçiş döneminde faydalı bir rol üstlenmiş gibiydi. Kalaycıoğlu (2002:56) ANAP'ın kurucu karizmatik lideri Özal yerine herhangi bir örgütsel dağılmaya gitmeden yeni bir lider koymayı başardığını ifade eder. Bu durum ANAP gibi bir karizmatik lider partisi için önemli bir başarı sayılabilir. Ancak bu değişim sürecinde ANAP, içinden hiç çıkamayacağı derin bir kimlik krizine girmiştir.

Özal'ın Akbulut döneminde partideki etkisinin ve müdahalesinin devamına örnek olarak, Nisan 1991'de sert muhalefete rağmen eşi Semra Özal'ın ANAP İstanbul İl Başkanı olarak atanması için gücünü kullanmaktan çekinmemiş olması gösterilebilir. 15 Haziran 1991 tarihinde ANAP kongresi toplanmış ve Yıldırım Akbulut'un karşısına Mesut Yılmaz aday olarak çıkmıştır.

Kongrede Yıldırım Akbulut, "Ben ve arkadaşlarım, vatan diyen, bayrak diyen, ezan diyenlerin temsilcisiyiz. Bu inançla yola çıktık. Ve bu inançla iktidar olacağız. Kimse bizi yolumuzdan döndüremeyecek. Anadolu insanı hakim olacak" derken, Yılmaz da "Milliyetçi-muhafazakar düşünceyi ANAP'ı bölmek için kullananlar büyük vebal altındasınız. Hür Düşünce Derneği'nde birlikte mücadele ettiğimiz Hasan Celal Güzel'in o günleri unutmamasını yadırgıyorum" şeklinde konuşmuştur.

Aslında bu kongre ANAP için bir dönüm noktası olmuştur. Kongrede Mesut Yılmaz'ın kazanmasıyla kimi yorumlara göre ANAP'ın muhafazakâr halk ile bağı zayıflamıştır. Aslında Yılmaz, statükocu ve ağır kanlı bir politikacı olmasına rağmen liberal ve değişimden yana bir devlet adamı görüntüsü vermeyi başarmaktaydı (Muradoğlu) Dolayısıyla Özal açısından da partiyle ilişkisi ve etkisi anlamında yeni farklı bir dönem başlayacaktı. Akbulut ile Yılmaz arasındaki kişilik ve duruş farklılığı Özal'ın evladı gibi gördüğü partisiyle arasındaki ilişkinin seyrini değiştirmiştir.

10.2.2. Mesut Yılmaz Dönemi

Mesut Yılmaz Özal'ın desteğiyle, Akbulut'tan parti liderliğini ve ardından da 17 Haziran 1991'de Başbakanlığı almıştır. Yılmaz, Özal ailesinin desteğiyle ANAP Genel Başkanı seçildikten sonra Akbulut Hükümeti istifa etmiş ve 23 Haziran 1991'de Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığında 48. Hükümet kurulmuştur. Doğrusu Akbulut'un partiyi büyütme imkânı görülmediğinden Yılmaz'ın genel başkanlığı 1989'daki yerel seçimlerde güç kaybına uğrayan ANAP'ın yenileşmesi ve kendini toparlaması için bir umut olarak görülmüştür (Muradoğlu).

Akbulut'un koltuğu Yılmaz'a kaptırmasıyla ilk kez bir başbakanın, görev süresi içinde ve parti içi muhalefeti sonucu makamını kaybetmesi görülmüştür. Aynı zamanda başbakanlığa gelen Mesut Yılmaz erken seçim

kararı almıştır. Aslında Yılmaz'ın genel başkanlık için Özal'ın ilk tercihi olup olmadığı pek açıklık kazanmamıştır, ancak eşi Semra Özal'ın Yılmaz'ın adaylığını hararetle desteklediği bilinmekteydi. Semra Özal ve başka partililerin Akbulut'a karşı Yılmaz'a destek vermelerinin nedeni esas olarak yansıttığı imge olmuştu.

Engin Güner ise aslında Özal'ın Yılmaz'ı partinin başında görmek istememiş olduğunu ifade etmiş ve bu konuda kendi veballerinin olduğunu belirtmiştir. Güner danışmanları olarak Akbulut'un karşısında Yılmaz'ı tavsiye ettiklerini ve baskıları sonucunda Özal'ın Yılmaz'ı desteklemek zorunda kaldığını açıklamıştır (Muradoğlu).

Yılmaz, geçmişinde temiz bir sayfa olan ve önünde umut vaat eden bir kariyer bulunan, ayrıca Özal'a sadık, iyi eğitilmiş ve hırslı bir aday olarak görünmekteydi. Bu tam da ANAP'ın parti olarak yaymak istediği imgenin kendisiydi: "Geçmiş yılların kirliliğiyle yozlaşmamış", genç, dinamik, yeni bir parti (Çınar ve Özbudun, 2008:209).

Ayrıca Özal'ın Yılmaz'a verdiği desteğin nedenlerinden biri olarak Akbulut'un Özal'ın Körfez Savaşı politikasına karşı çıkması da gösterilmektedir. Özal bu nedenle Akbulut'u başbakan -dolayısıyla ANAP'a Genel Başkan- olarak atadığına pişman olmuştu (Acar, 2008:196).

Ancak Akbulut'un gidip Yılmaz'ın gelmesiyle Özal için yeni sorunlu bir dönem başlamıştır. Kişilik olarak Akbulut'tan daha etkin bir kişiliğe sahip olan Yılmaz, Akbulut'a nazaran Özal karşısında biraz daha bağımsız davranmıştır. Bu durum da şöyle bir tablo ortaya çıkarmıştır: Özal Başbakan iken güçlü yetkilerle donatılmış bir Cumhurbaşkanıyla çalışmaktan dolayı, Cumhurbaşkanlığındaysa bu defa arkasındaki parti desteğini kaybetmiş olmasından dolayı sıkıntı yaşamıştır (Yavuz, 2001:100).

Aslında Yılmaz, Başbakan olduğunda Özal'la yakın ilişki içinde bulunmak istemiştir, fakat aynı zamanda Özal'ın gölgesi altında çalışmayı da kabul etmemiştir. Yılmaz Özal'ın ANAP'ın ruhani lideri olduğuna işaret etmiş, fakat kendisi ve partideki arkadaşlarının da Özal'la ilişkilerini Anayasal sınırlar içerisinde yürüteceğini eklemiştir (Heper ve Çınar, 1996: 494).

Hatta Yılmaz defalarca Özal'dan parti, hükümet ve ülke meselelerinden uzak durmasını ve müdahale etmemesini istemiştir. Yılmaz bu düşüncesini de Cumhurbaşkanı'nın seçilmiş hükümetin işine müdahaleye hiç hakkı olmadığı tezine dayandırmıştır. Hatta 1991 genel seçimlerindeki yenilgiden sonra bile Yılmaz, Özal'ın parti politikalarına karışması konusunda Özal'a yönelik olumsuz eleştirilerde bulunmuştur (Abulaban,2000:25).

1991 seçimlerinden sonra ise ANAP'taki çoğulcu koalisyon görüntüsünün kaybolması karşısında 1992 yılı boyunca Özal Yılmaz'ı eleştirmiş ve yeni bir lider arayışının sinyallerini vermişti. Öyle ki Özal ve Yılmaz, birbirleriyle zoraki konuşmaktaydı. Hatta Özal'ın cumhurbaşkanlığı süresi sona erdikten sonra, ANAP'taki taraftarlarını alarak yeni bir parti kuracağı söylentileri ortalıkta dolaşmıştı.

Özal'ın başlıca şikâyeti Yılmaz'ın çok başına buyruk davranması ve önemli politika kararlarında Özal'ın görüşlerini almamasıydı. Anlaşılan Özal ANAP'ın başına partiyi asıl yönetenin kendisi olarak kalmaya devam edeceği Akbulut gibi bir lider geçsin istiyordu. Ancak Yılmaz Özal'ın ondan beklediği sadık bende rolünü oynamamakta kararlıydı. Her ne kadar Özal'a karşı açıkça cephe almadıysa da, partide kendi otoritesini ve iktidarını kurmak için elinden geleni yapmıştır.

Hatta Yılmaz, 1992'de Özal henüz yaşarken toplanan parti kongresini ezici bir çoğunlukla kazanmış ve partideki liderlik sorunu böylelikle

çözölmüştür. Özal'ın partinin muhafazakâr kanadına mensup Mehmet Keçeciler'e verdiği desteğe rağmen Yılmaz yeniden ANAP genel başkanlığına seçildi. Bu Yılmaz'ın sırtını Özal'a veya eşine dayamadan kendi adına kazandığı ilk zaferdi (Çınar ve Özbudun,2008:210-211). Anlaşılan şartlar öyle değişmişti ki Özal Akbulut'lu günleri mumla arar hale gelmişti.

Kongrenin ardından başta Özal'ın desteklediği Keçeciler ve ANAP'ın önde gelen isimlerinden Özal'a yakın olanlarla eşi Semra Özal ve çocukları Ahmet'le Zeynep partiden istifa ettiler. Ancak bu istifalara rağmen Yılmaz üç ay içinde partiyi toparlamayı başaracak ve Keçeciler ve Akbulut dahil olmak üzere partiden ayrılanların çoğu ANAP'a geri dönmüştür (Çınar ve Özbudun,2008:211). Bu durum Özal'ın parti üzerindeki ağırlığının artık iyice azalmış olduğunu göstermiş ve böylece bu zaferle Yılmaz parti içinde ipleri tamamen eline almayı başarmıştı.

Vehbi Dinçerler'e (2008:27,28) göre; Özal, Yılmaz'ın Genel Başkan olmasını siyasi hayatının üç-dört yanlışından biri olarak değerlendirmiş ve kendilerine rağmen Özal şahsi sorumluluğunda verdiği bir kararla Yılmaz'ın Parti'ye başkan olmasını desteklemişti. Dinçerler'e göre, her seçimdeki en büyük özelliği Özal'dan uzaklaşmak olan Yılmaz, Özal felsefesini öldüren kişi olmuştu.

Özal'ın düşüncesine göre ANAP Yılmaz döneminde kendisinin "reformcu-radikal" yaklaşımından sapmış ve neredeyse Demirel'in DYP'si kadar statükocu bir parti haline gelmişti. Özal defalarca ANAP'ın halk desteğini kendisini diğer partilerden ayıran liberal görüntüsü sayesinde elde etmeyi başardığını dile getirmiştir. Ayrıca Özal, ANAP'ın başarısını da karizmatik lider olarak kendisine bağlamıştır (Abulaban,2000:26).

Korkut Özal ise vefatından yedi-sekiz ay önce Özal'ın ANAP Yönetiminin izlemekte olduğu siyasetin ülkeyi çıkmaza götürdüğü ve kendi misyonundan tamamen kopardığı kanaatine vardığını dile getirmiştir. Bu nedenle, ANAP'ı kuruluştaki çizgisine çekmek için bir olağanüstü kongre teşebbüsü yapılmış, ancak başarılı olunamamıştı. Bunun üzerine sayıları on yediye varan ANAP'lı bir grup milletvekili partiden istifa ederek yeni bir parti oluşumunu başlatmıştır.

Korkut Özal'a göre Turgut Özal bu oluşumu "İkinci Değişim Hareketi" olarak desteklemiş ve programını bizzat ilgilenerek şekillendirmiştir. Korkut Özal, Turgut Özal'ın yapılacak ilk seçimde bu partinin başına geçmeyi planladığını, ancak ani vefatının buna imkân bırakmadığını öne sürmüştür (Mercan,2001:103).

Ancak bu yeni oluşuma Özal'ın sağlığı müsaade etmemiştir. Bu aşamalardan sonra gelen 1993 yılı Türkiye için zor bir yıl olmuştur. Sürekli Türkiye'nin etrafındaki bölgelerde etkin rol oynamasını isteyen Özal, Balkanlara ve hemen peşi sıra Orta Asya'ya yaptığı uzun ve yorucu seyahatlerden sonra döndüğü vatanında 17 Nisan 1993'te vefat etmiştir.

Yılmaz, Özal'ın kaynaştırdığı ve bir arada tuttuğu dört eğilim arasındaki mesafeyi daha açarak derinleştirmiş ve ANAP'ın çimentosu olan milliyetçi-muhafazakâr kanadı adeta pasifize etmiştir. Özal ile ipleri koparan Yılmaz, ANAP'ı 83 ruhundan giderek uzaklaştırmıştır. Yılmaz'ın, partiyi uzaktan kumanda ile yönetmek isteyen Özal'la ilişkilerine mesafe koyması anlaşılabilir. Ancak bununla yetinmemiş, ANAP'ta Özal'a ilişkin bütün izlerini yok etmeye çalışmıştır (Muradoğlu)

Özal öldüğünde ilginç ve düşündürücü bir tablo ortaya çıkmıştır: Vefatında devletin en tepe noktasında bulunmasına rağmen, arkasında

devlet gücü bulunmamaktaydı. Demokratik dönemin en uzun süre devamlı iktidarlarından birini yürüten ANAP'ı kurmuştu, ancak vefatında kurduğu partinin desteğine de sahip değildi. Özal her ne kadar özel sektörde uzun yıllar çalışmışsa da kendisi bürokratik geleneğin içinden gelmekteydi. Hatta kendi eliyle seçtiği pırıl pırıl gençleri de devlet hizmetine sokmuştu, ancak ne yazık ki partisiyle olduğu gibi bürokrasi ile de bağları kesilmişti.

Dolayısıyla Akbulut ve Yılmaz dönemleri kıyaslandığında Özal'ın Akbulut'un liderliği esnasında parti üzerinde ağırlığının daha fazla olduğu tespiti kolaylıkla yapılabilmektedir. Ancak Akbulut'a göre daha özerk olan Yılmaz'ın ise Özal karşısındaki iddialı duruşunun aksine partiyi siyasi rekabette yeterince iddialı durumda tutamadığı da bir gerçektir.

Açıkçası Yılmaz'ın Özal ve destekledikleri karşısında kongrede kazandığı zaferleri seçim zaferleriyle pekiştirememiş olması kendisinin Özal ölçeğinde parti içerisinde ağırlık kazanabilmesine engel olmuş ve bu nedenle konumu sürekli sorgulanmıştır. Şu bir geçek ki; Türkiye'de bir liderin parti üzerinde tartışılmaz lider olabilmesi için girilen ilk seçimlerde mutlak bir zafer elde etmesi gerekmektedir. Aksi halde parti içinde kendisine karşı girişimde bulunan lider adayları eksik olmayacaktır.

10.3. Özal'ın ANAP'ta Liderliğine Genel Bakış

10.3.1. Özal'ın Çalışma Tarzı ve Liderlik Tipindeki Yenilikler

Özal takım çalışmasına çok önem verirdi. Zaten günümüzde bilimsel anlayışta liderlik takım çalışmasını gerektirmektedir. İdeal bir liderde özellikle olması gereken ve Özal'da da mevcut olan ekibindeki insanlara yeni bir şeyler katabilmesiydi. Böylece Özal bu şekilde yanındakilerin de bireysel gelişimine ve yetiştirmelerine katkı sağlardı.

Özal'ın yakın çalışma arkadaşları kendisinin ANAP'ta Genel Başkan ve Başbakanken çok yönlü ekip çalışması yaptığına vurgu yapar. Özal, bir yandan bürokrasiyle ekip çalışması yaparken, öbür yandan siyasi ekibiyle de aynı konular üzerinde ayrı bir ekip çalışması yapardı. Hatta Özal bunlarla da yetinmez, gerekirse halkla da doğrudan temas kurar ve böylece halkın da nabzını yoklamayı ihmal etmezdi (Saffet Arıkan BEDÜK ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011)

Bir başka ifadeyle, Özal insanları işin içine dahil ederdi. Böylece hemen hemen herkes kendini yapılan işte veya elde edilen başarıda pay sahibi hissedip mutlu olurdu. Ayrıca, Özal yakın çalışma arkadaşlarına da sevgi aşılamaktan da geri durmazdı. Bu nedenlerle insanlar Özal'la birlikte çalışmaktan zevk alırdı. Özal çalışanı ve çalışmayı fark eder, yapılan işin meyvesini de takdir ederdi. Özal'ı aslında büyük lider yapan husus sevgiyle ve insanları ikna ederek liderlik yapmış olmasıydı (Oltan Sungurlu ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011).

Özal'ın ülke siyasetinde aslında yeni bir lider tipi çizdiği tartışılmaz bir gerçektir. Özal'ın tarzı daha çok pragmatiklik, esneklik, sonuç odaklılık, fırsatları iyi kollayıp değerlendirmek ve yeri geldiğinde risk almayı göze almak şeklinde tanımlanabilir. Ancak bu yeni tarz siyaset ve liderlik de bazı kesimlerce yadırganmıştır. Özal'ın bu yaklaşımında ve tarzında ABD'de geçen yılların ve orada edinilen bilgi/birikimin etkili olduğu yadsınamaz.

Ayrıca, Özal'da katı bir ideolojik duruş yoktu. Bu sebeptendir ki; dört kesimden insana ANAP'ın kapılarını açmış ve hiç kimseye önyargılı yaklaşmamıştı. Özal'ın bu çok olumlu ve önemli yaklaşımı partisinin "kitle partisi" olabilmesinin yolunu açmış ve 12 Eylül sonrası siyasi konjonktürün de müsait olmasıyla seçimlerde başarıyı getirmiştir.

Dolayısıyla partinin kuruluş aşamasındaki bu yaklaşımla Özal ANAP'ın kaderini temelden etkilemiştir. Türkiye böylece ANAP'ın kurulup siyasi boşluğu doldurmasıyla tekrar demokratik hayata geçişte “tikanma noktası”nı aşabilmiş ve kısır siyasi çekişmeler ile ideolojik kamplaşmaları bir kenara bırakıp küresel gelişmelere ayak uydurma yolunda ilerleyebilmiştir.

10.3.2. ANAP'ta Dört Akımın Etkinliği ve Karar Alma Süreci

Özal eski kısır siyasi çekişmelerden kurtulmak için partinin kuruluşunda dört farklı düşüncenin de partide bulunduğunu göstermek istemiştir. Liberal, muhafazakâr, milliyetçi ve sosyal demokrat görüş mensupları arasında bir denge sağlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla parti merkez organları sanki çeşitli fraksiyonlardan oluşmuş gibi görünmekteydi.

Bir başka ifadeyle, Özal 1982 darbe anayasasının ardından, Anavatan Partisi'ni “dört eğilim” üzerine kurmuştu. Ancak ANAP'taki başat siyasal eğilimler milliyetçilik-muhafazakârlıktı. Eğer her eğilim bir parmağa benzetilecek olursa; Özal zımni olarak “beşinci” parmağı temsil etmekteydi ve böylece “yumruk” olmak istiyordu (Özsoy ve Kalaycı,2010,14).

Kalaycıoğlu'na (2002:47) göre ise yanıltıcı bir şekilde ANAP'ta sanki sadece parti liderinin değil, başkalarının da önemli olduğu görüntüsü vardı. Özal'a karşı çıkabilecek başka güçlü kimse yoktu veya niyeti olanlar da ayrılmak/karşı çıkmak için gerekli serbest kaynaklara sahip değildi. Kalaycıoğlu(2002:50) biraz farklı bir yaklaşımla bu nedenle “dört akım” yaklaşımının aslında uygulamayla pek uyuşmayan bir efsane olduğunu ifade eder. O'na göre bu şartlarda parti “demokratik merkezi liderlik” yaklaşımıyla idare edilmekteydi.

Özal ANAP'ta Genel Başkanlığı döneminde parti içerisinde son karar verici durumundaydı. Özal'ın yakınında bulunanlar da bu durumu teyid etmektedir. Açıkçası son sözü hep Özal söylemekteydi. Ancak bu son karar aşamasına kadar Özal yoğun görüşmeler, araştırmalar ve temaslarda bulunurdu. Lakin kararını aldıktan sonra da uygulama aşamasında hiçbir tereddüt yaşamaz ve muhalefetten gelen her türlü eleştiriye karşın geri adım atmazdı (Oltan Sungurlu ve Mehmet Keçeciler ile yapılan görüşmeler, 17 Nisan 2011).

Dolayısıyla ANAP'ta Özal'ın Genel Başkanlığı döneminde karar alma süreci şöyle özetlenebilir: Siyasi mevzularda hâkim koalisyon içerisinde açık bir tartışma yaşanır ve bu tartışmalar liderin kafasını toplamasına kadar sürerdi. Ancak lider herhangi bir tutumu benimsedikten sonra da bu karar partinin kararı olurdu. Bu pozisyonun açıklanmasından sonra bu tutum resmen parti politikasına dönüşür ve herkes tarafından sadakatle, özenle uyulması gereken parti politikasına dönüşürdü.

Özal bakan atamasında tarzıyla da ağırlığını ve otoritesini hissettirirdi. Özal kabineye bakan atarken, atanacak kişiyle hiçbir ön görüşme yapmazdı. Hatta, 1989'da başbakan atadığı Yıldırım Akbulut, daha sonra ilginç bir şekilde atamadan son ana kadar habersiz olduğunu söyleyecekti. Özal sanki etrafındakilere, onları isterse kendisinin kolayca belli bir mevkiye getirebileceği, isterse o mevkiden uzaklaştırabileceği mesajını vermek istiyor gibiydi (Acar, 2008:194).

Özal'ın partideki gücünün en önemli yansımalarından biri de genel seçimler öncesinde milletvekili adaylarının belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Seçime gidilecekse milletvekili adaylarının belirlenmesinde de "tek seçici" Özal'dı (Cemal, 2004:143,144).

Özsoy ve Kalaycı (2010:15) ise Özal'ın kudreti arttıkça aile bireyleri etrafında oluşan "çıkar çevresi"nin de büyüdüğüne işaret eder. Bu çevrenin makul olmayan talepleri, Özal'ın Başbakan olduktan sonra bir arkadaşının otelinde kalması, eşini İstanbul il Başkanı yapması, by-pass ameliyatı vb. konuların hepsi basın için zengin malzeme oluşturmıştır. Özal'ın bu konularda imaj yönetimi konusunda çok başarılı olduğu söylenemez.

10.3.3. Özal'ın ANAP'ta Liderliğinde Muhalif Hareketlere Karşı Tutumu

24 Ocak Kararları ve 12 Eylül'ü takip eden dönemde hükümetteki başarılı çalışmaları, yurtdışı tecrübesi ve uluslararası alanda tanınırlığı, bürokratik geçmişi nedeniyle bürokrasiye yabancı olmaması, Anadolu'nun muhafazakâr kültüründe yetişmiş olması, liberal kesimle de yakınlık kurabilmesi vb. özellikler Özal'a Genel Başkanlığı esnasında parti içinde neredeyse hiç kimsede olmayan avantajlar sağlamaktaydı.

Bu istisnai özellikler de doğal olarak ANAP içinde kendisine karşı güçlü bir rakip veya etkili bir muhalefet oluşmasına engel olmuştu. Bu nedenle Özal Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar ciddi anlamda parti içinde kendisine karşı bir muhalif hareket veya lider çıkmamıştır. Bu tabloda en büyük etken Özal'ın bir nevi "partinin babası" olarak görülmesiydi. Netice itibarıyla Özal partinin kuruluşunu ve seçimlere katılabilme iznini almayı başaran liderdi ve bu özellik de O'na parti içinde özel bir konum sağlamaktaydı.

Yakın çalışma arkadaşlarından Mehmet Keçeciler de benzer ifadelerle Özal'ı "lider", "kurucu" ve "Abi" ifadeleriyle nitelendirmekte ve bu düşüncayı teyid etmektedir. Keçeciler parti içinde Özal'ın karşısına hiç aday çıkarttırmadıklarını da belirtir. Keçeciler, parti içinde muhalefet veya hizip oluştuğunda Özal'ın kendilerine bu işi havale ettiğini ve parti yönetimi olarak

da kendilerinin sorunu hallettiklerini dile getirir. Keçeciler örnek olarak da Vural Arıkan⁶ olayını gösterir (Mehmet Keçeciler ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011).

Merkez siyasette neredeyse tüm önde gelen liderlerin yasaklı olduğu ve veto kararlarıyla seçime girebilmenin sıkı bir elemeye tabi olduğu bir dönemde Özal partisini kurup seçimlere sokabilerek büyük başarı sergilemişti. Bu başarının üstüne bir de üst üste zaferle sonuçlanan seçimler O'nu adeta "doğal ve tartışılmaz lider" konumuna getirmişti. Zaten Türkiye siyasetinde aksi bir durum olsaydı şaşırtıcı olurdu.

10.3.4. Özal'ın Kişiliği ile Liderlik Tarzı Arasındaki İlişki

Özal'ın çabuk sinirlenmeyen ve hoşgörülü kişiliğinin liderlik tarzı üzerinde büyük ağırlığı olduğunu kabul etmek gerekir. Zaten Özal'ı halka sevdiren ve yakın gösteren -her ne kadar bazı yayın organlarınca antipatik gösterilmeye çalışılmış olsa da- bu özellikleri olmuştur.

Özal'ın üzerinde durulması gereken bir diğer önemli özelliği de iletişim ve ikna yeteneğidir. Özal bilgi, birikimine kişilik özelliklerini de ekleyip söz konusu ikna ve iletişim becerisini gerekli yerlerde kullanmayı bilmiştir. Bu yetenekler özellikle parti kurma sürecinde askeri yönetimi ikna etme konusunda çok işine yaramıştır. Ayrıca uluslararası aktörleri de bu yönüyle etkileyebilen Özal böylece kendisinin ve partisnin önü açmıştır.

Ayrıca bu özellikleri sayesinde ki Özal ileride ANAP'ta çok faydalı hizmetler verecek önemli isimleri ve beyinleri partisinde toplamayı

⁶ Arıkan, parti içinde yönetime karşı tavır alınca Özal tarafından azledilmişti. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez azledilen bakan olan, Maliye ve Gümrük Bakanı Vural Arıkan, istifa etmeyince, Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından 26/10/1984 tarihinde görevden alındı. (bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Vural_Ar%C4%B1kan) (07.06.2011)

başarmıştır. Bir başka ifadeyle Özal, her kesimden insanla kolay diyalog kurmayı ve dinlemesini bilirdi. Bu çerçevede değişik, orijinal fikirlere ve parlak beyinlere de özel ilgi göstermekteydi. Bu yönleri Özal'ın parti içerisinde sevilmesine yol açmış ve bu durum parti içinde kendisine karşı ciddi bir muhalefet oluşmasını engelleyen faktörlerden biri olmuştur.

Özal'ın yakınında bulunup yıllarca beraber çalıştığı arkadaşlarına göre kendisi insanları ikna etmeye çok önem vermekte ve hemen hemen her meseleyi müşavere etmekteydi. Böylece Özal başlangıçta yanlış düşünceye sahip olsa bile bu müşavereler sonrasında doğruyu bulma şansı artmaktaydı.

Bu danışmalarda Özal mevki, makama bakmadan her kesimden insanla görüşür ve fikrini alırdı. Bu görüşmeler sonrasında da karar aşamasında beğendiği her türlü sözü, düşünceyi titizlikle değerlendirirdi (Oltan Sungurlu ve Mehmet Keçeciler ile yapılan görüşmeler, 17 Nisan 2011).

Bu çerçevede Özal'ın iyi bir yetenek avcısı olduğu söylenebilir. Kuşkusuz bunda en büyük etken, 12 Eylül yönetiminin eski isimlere sıcak bakmaması ve bu nedenle de Özal'ın "yıpranmamış" olup birikim ve yetenekleriyle partiye katkı sağlayabilecek yeni isimleri tercih etmek zorunda kalmış olmasıydı.

Dolayısıyla siyasi yasaklar ve askeri yönetimin vetosu da yeni isimlere siyaset yolunu açmıştır. Bu isimlere örnek olarak da Mesut Yılmaz, Adnan Kahveci, Erol Aksoy vb. gösterilebilir. Özal bu kişilerin tespitinde daha çok kendi iş hayatının geçtiği bürokrasi, özel sektör ve ABD dönemleri esnasında tanıştığı isimlere ağırlık vermişti.

10.3.5. Diğer Liderlerle ve Halefleriyle Arasındaki Farklar ve Benzerlikler

Özal'ın bir siyasal parti lideri olarak kendi döneminin diğer önemli isimleri ile arasında ortak veya farklı ne gibi özellikleri olduğuna bakmak da faydalı olacaktır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Demirel ile Özal çok farklı kişiliklere sahip liderlerdi. Ancak her iki lider de liderlik yaptıkları partiler üzerinde fazlasıyla ağırlıkları olan isimlerdi. Bu yüzden her ikisinin de aynı parti çatısı altında uyumlu bir şekilde ve ego mücadelesine girişmeden siyaset yapmaları zor olurdu.

Özal'la Ecevit kıyaslanacak olursa; Ecevit'in kişilik olarak Özal'a göre daha mütevazı bir tarzının olduğu söylenebilir. Özal'ın daha aktif, vitrine önem veren ve sergilediği sıra dışı liderlik tarzına nazaran, Ecevit'in daha dingin ve sakin bir liderlik tarzının olduğu söylenebilir. Yine de her iki liderin de parti üzerindeki güçleri benzer ağırlıktaydı. Liderliklerini yaptıkları her iki parti de (ANAP ve DSP) adeta liderleriyle özdeşleşmişti.

Erbakan'la Özal arasındaki farklara bakılacak olursa; her ikisinin siyaset tarzı ve ideolojilerinin farklı olduğu söylenebilir. Erbakan dini değerleri siyasette daha ön plana alırken, Özal muhafazakâr kökenden gelmesine rağmen daha kapsayıcı ve liberal bir anlayışla siyaset yapmıştır. Ayrıca, Özal'ın siyaset anlayışı açısından Erbakan'a göre uluslararası güçlere daha çalışılabilir geldiğinden şüphe yok.

Ayrıca Özal'ın liderlik tarzının Cumhurbaşkanı seçildikten sonra ANAP'ın başına geçen halefleriyle karşılaştırılması kendisinin ANAP'ta yerinin daha iyi anlaşılmasına imkan verecektir. Örneğin, Yıldırım Akbulut, Özal'a nazaran daha sakin bir kişiliğe ve bir siyasiden ziyade daha bir bürokrat duruşuna sahipti. Akbulut'a göre daha kıpır kıpır bir kişilik çizen Özal Akbulut'a göre daha reformist ve risk almayı göze alabilen biriydi.

Mesut Yılmaz ise Özal'a göre kitlelere daha soğuk durmuş ve iletişim, sempatik görünmek ve cana yakınlık konusunda Özal kadar başarılı olamamıştır. Ayrıca Yılmaz hitabet konusunda da Özal'la kıyas bile edilemez. Tüm bunlara ilaveten, Mesut Yılmaz'ın ANAP'ın kuruluş ruhunu temsil eden dört kesimi parti içinde tutamaması da liderlik konusunda çok iyi olmadığını göstermiştir. Bu nedenlerle Yılmaz, ANAP'ı Özal ruhundan ve özünden koparmıştır.

Yukarıdaki görüşleri destekleyici şekilde Özal'ın eski danışmanlarından ve ANAP eski milletvekili Engin Güner Özal'ın herkesi kucaklayıcı bir lider olmasına rağmen bu özelliğin Mesut Yılmaz'da görülemediğini ifade eder. Güner'e göre Özal, kendisini eleştirenlere bile sıcak davranırken Yılmaz, soğuk duran bir siyaset adamıydı.

Ayrıca Güner'e göre, Özal devamlı ülke sorunlarını çözmeye konsantre olurken Mesut Yılmaz tam tersine Demirel ekolünden bir siyasetçi gibi davranıp kendini daha çok iç siyasete endekslemiştir. Güner'e göre Özal karizmatik ve vizyonu olan bir liderken Mesut Yılmaz kısa vadeli hesaplar peşinde olmuştur (Muradoğlu).

10.3.6. Özal'a Yönelik Eleştiriler

Hasan Cemal (2004:377) ANAP'ın derme-çatma bir parti olduğunu öne sürer ve ANAP'ın gerçekte bir "kişi", bir "lider partisi" olduğunu ifade eder. Cemal'e göre bu yüzden de "partiselsel kimlik"ten çok Özal'ın "siyasal kimliği" büyük önem taşımaktaydı.

Ayrıca Cemal'e göre Özal yeterli bir siyasal deneyimden yoksundu. ANAP'ı kurmadan önce herhangi bir partide çalışmamıştı. [Anlaşılan Cemal Özal'ın MSP'den İzmir adaylık deneyimini pek önemli görmüyor.] Cemal'e

göre Özal'ın bu deneyimsizliği 12 Eylül koşullarında kurduğu “derleme” partisiyle birleşince, ortaya sadece kâğıt üstünde kurulu bir parti çıkmıştı.

Üstelik ANAP'ta parti politikasını halka, halkın beklentilerini partiye aktaran bir örgüt kanalı kurulamamıştır. Partinin köksüzlüğü bir yerde Özal'ın siyasal deneyimsizliğinden kaynaklanıyor, ama aynı zamanda bu durum Özal'ın işine de gelmekteydi. Politika üretmeyen partinin yetkili organlarının yerini, Özal ve Konut (hanedan da denilebilir) almıştı. Böylece Parti yönetimi gitgide göstermelik bir organa dönüşmüştür.

Belki de ANAP'ta çöküşü hızlandıran etkenler Özal'ın partiyi ve hükümeti yönetmedeki bu tarzından kaynaklanmıştır. Örneğin, Özal'ın parti yönetiminde bir tüzük kaygısı yoktu. Yapılan iş tüzüğe aykırıysa, karar değil, tüzük değiştirilirdi. ANAP'ta tüzüğe göre gerçek karar organı olması gereken MKYK, Özal'ın yönetim anlayışı sonucu simgesel bir onay makamına dönüşmüştü (Cemal, 2004:143,144).

Yavuz Donat da (1987:330) Cemal'le aynı paralelde düşünür. Donat'a göre ANAP'ta iç demokrasi işlememekte, memur tayin edilir gibi aday tayin edilmekte, genel başkanın ülke ve parti yönetim anlayışı müsteşar anlayışı gibiydi. Böyle bir ortamda sağlıklı bir parti filizlenmesi de mümkün değildi.

Donat'a göre, siyasal parti yöneticileri ile noter arasında bir fark vardır: Noter önüne gelen her şeyi onaylarken iç demokrasinin geliştiği siyasal partilerde ise, getirilenlere “hayır” diyebilecekler de olmalıydı. Donat'a göre ANAP bu noktaya gelememiş ve aslında gelmesi Özal tarafından da istenmemiştir.

Kahraman (1995:208) ise Özal'ın çeşitli konularda yaklaşımlarını geliştirirken belli bir çerçeve içinde kalamadığına vurgu yapar. Kahraman

(1995:212), Özal'ın sürekli apolitik bir ortamı canlı tutmak istediğini, ideolojiyi yadsıdığını ve yok saydığını belirtir. Bu yüzden Özal'ın sürekli "dört eğilimi birleştirmek" çabasında olduğunu kaydeden Kahraman'a göre Özal, ideolojik eğilimlerle aşılamayacağını düşündüğü oluşumun günün birinde çatlayacağını düşünememişti. Oysa Özal'ın aklına getirmedeği gerçekleşmiş ve partisi kopmalara, bölünmelere uğramıştır.

Yukarıda bazı örnekler verilen eleştirilerden de anlaşılacağı üzere, Özal'a yakın çevrelerde daha olumlu görüşler gözlenirken bazı yazarların sürekli eleştirel bir tutum takındığı görülmektedir. Dolayısıyla Özal ve yönetim tarzı konusunda yorumlayan kişinin durduğu pozisyon ve yazdığı yer de önem kazanmaktadır.

Bu çerçevede zaman zaman Özal'a yönelik aşırı eleştirel yaklaşımların sergilendiği görülmüştür. Bu nedenle bu tür acımasız ve bazen mesnetsiz eleştirilerin arkasında yatan hedeflerden birinin de Özal'ı yıpratmak olduğunu söylemek Türkiye'deki siyaset anlayışı düşünüldüğünde abartılı olmayacaktır.

Netice itibarıyla Özal'ın da bir insan olduğu göz önüne alınarak uygulamalarının değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki; Özal yaşadığı ülke şartlarında ileri bir vizyona sahipti. Dolayısıyla icraatlarının anlaşılamaması veya yanlış yorumlanması da doğaldı; zira Özal'ın biraz kalıpları yıkan bir tarzı vardı ve bu tarz da birçok kişiye dönemsel olarak ters gelmiş olabilirdi. Özal'ın aslında günümüzde özellikle gençler tarafından daha iyi anlaşıldığı söylenebilir.

10.3.7. Özal'ın Günümüz Liderleri Üzerinde Etkisi

Özal örneği incelenirken O'nun siyaset ve liderlik tarzının mevcut ve sonradan kurulan sağ partiler üzerinde ne gibi etkileri olduğunun da üzerinde

durulması gerekir. Özal Türk sağında adeta efsane bir sembol haline gelmiş ve bütün lider değerlendirmelerinde Menderes'le beraber sağ partilerde adeta kıyaslama kriteri haline gelmiştir. Örneğin, Türkiye'de en uzun süre iktidarda kalan partilerden biri olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın Menderes ve Özal'la aynı resimde gösterilmekte ve bir nevi bu mirastan bilinçli şekilde faydalanılmaya çalışılmaktadır.

Ayrıca, Özal'dan öğrenilen birçok uygulamanın günümüz liderleri tarafından devam ettirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, yurtdışı seyahatlerine halen işadamlarının götürülmesi bu durumun basit bir yansımasıdır.

Akla gelen bir diğer örnek de, Cumhurbaşkanı seçilen Özal'ın partisinin erimesine engel olamaması olayından yola çıkarak benzer bir endişeyle 2007'de Ak Parti liderinin Cumhurbaşkanı adaylığına parti elitinin ve tabanının engel olmasıdır. Büyük ihtimalle o dönem Recep T. Erdoğan Cumhurbaşkanı adayı olsaydı partisinin kaderi ANAP'tan farklı olmayacaktı.

Ayrıca asker-siyaset ilişkileri biraz gerildiği zaman da akla hemen Özal'ın icraatları -özellikle Özturun olayı- gelmektedir. Bu çerçevede, asker-siyaset ilişkilerinde Özal'ın tavrı ve tarzı sonraki yıllarda liderlere oldukça öğretici ve yol gösterici olmuştur.

Özal'ın lider olarak medyayla kurduğu ilişkiler de hala günümüzde hatırlanmaktadır. Örneğin, Özal'ın bazı gazetecilerle çok yakın dostluklar kurmasını ve yolculuklarında yanında bir gazeteci ekibi götürmesini bugün de zaman zaman siyasiler model olarak almaktadır.

DÖRDÜNCÜ KESİM GENEL DEĞERLENDİRME

11. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

Bu bölümde araştırma ile ilgili olarak tespit edilen bulgularla öneriler sıralanmış ve sonuç kısmında araştırma ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

11.1. Bulgular

Araştırmanın bulguları on başlık altında toplanabilir. Bunlar:

B.1. Olağanüstü dönemden sonraki normale geçme dönemini kontrol etme sonucu kurulan ve faaliyet gösteren MDP ve HP gibi siyasal partiler uzun ömürlü olamamıştır.

B.2. Yine yukarıda belirtilen kurgulamaya daha az uyan ANAP diğer partilerden daha uzun ömürlü olmuş ve belli bir dönemin etkili partilerinden biri olmuştur.

B.3. Türkiye'deki çoğu partide liderler partileri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Aynı şekilde Turgut Özal da ANAP üzerinde gerek partinin kuruluşunda, gerekse ilerleyen süreçlerde oldukça etkili olmuştur.

B.4. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ve özellikle ölümünden sonra partisi ANAP sarsılmış, küçülmüş ve belirli bir süre sonra da partinin siyasi hayatı sona ermiştir.

B.5. Parti kurucusu olsa bile liderlerin Anayasal konumları ve yeni liderlerin tutumuna bağlı olarak Cumhurbaşkanlığı makamına çıktıktan sonra parti

üzerindeki ağırlıkları ve etkinlikleri zamanla azalmakta, hatta iyice partiyle bağları kopabilmektedir.

B.6. Liderlerin parti içindeki yönetim tarzı üzerinde kişiliklerinin önemli etkisi bulunmaktadır. Özal da bu çerçevede zaman zaman kişiliğinden kaynaklı yanlış kararlar alabilmiş, siyaset yasağının referandum konusu yapılması örneğinde görüldüğü üzere ANAP'ın kuruluş ilkeleriyle çelişkiye düşülebilmektedir.

B.7. Özal her ne kadar 12 Eylül sonrası siyasi yasaklarla oluşan siyasi boşluğu kendisi ve partisi lehine iyi değerlendirmiş ve yakaladığı rüzgarla iktidara partisini taşımış olsa da zamanla ANAP'ı bir siyasi parti olarak saygın ve önemli bir konuma getirmeyi başarmıştır.

B.8. Özal 12 Eylül sonrası siyasete girme kararı verinceye kadar kafasında oluşturduğu projeleri ANAP'la tamamen olmasa da yaşama geçirme fırsatı bulmuş ve ANAP'la başlayan bu değişim ve dönüşümün günümüzde de yansımaları halen devam etmektedir.

B.9. Özal Genel başkanlığı ve Başbakanlığı esnasında çok yönlü takım çalışması yapmasına rağmen yapılan tüm görüşmeler ve danışmalar sonucunda kendi kafasında bir görüş oluşup şekillendiğinde verdiği karar partinin kararı olurdu.

B.10. ANAP'ta aslında dört akımın etkinliğinden söz edilse de aslında Özal'ın parti içindeki özel konumu O'na neredeyse Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar sınırsız yetkiler bahşetmiştir.

11.2. Öneriler

Araştırmanın önerileri iki başlık altında toplanabilir. Bunlar:

Ö.1. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda ANAP sonrası dönemde iktidara gelmiş partilerde de liderlerin parti kuruluşundaki yeri ve ağırlığı inceleme konusu yapılabilir.

Ö.2. Ayrıca Özal'ın kişiliği ve liderlik tarzı üzerine daha geniş çaplı bir araştırma yapılabilir.

11.3. Sonuç

Turgut Özal, Türkiye'nin yenileşme tarihinin dönüm noktalarından birinin sembol ismidir. Hatta O'nun Atatürk'ten sonra Cumhuriyet döneminin en büyük reformcusu olduğu bile söylenebilir. Yine Atatürk'e benzer biçimde yıllar sonra Özal, çok ihtiyaç duyulan bir dönemde Türk siyasetine yeniden liderliği, uzak görüşlülüğü, sıradanlığı aşma çabasını getiren bir şahsiyet olarak dikkat çekmektedir. Özal, 80'li yıllardaki global eğilimi, yönelişleri doğru okumuş ve bu teşhisin avantajından Türkiye'yi yararlandırmayı başarmış bir liderdir (Erdoğan, 2001:30).

Özal 1983-89 yılları arasındaki Başbakanlığı ve 1993'teki ölümüne kadar yürüttüğü Cumhurbaşkanlığı makamında fikirleri, projeleri ve vizyonuyla Türk politik yaşamında derin izler bırakmış ve Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda dönüşümünü başlatan önemli bir siyasal lider olmuştur.

Özal döneminin üzerinde önemle durulması gereken ayırt edici bir özelliği vardır. Bu dönemin en belirleyici ve özel yönü değişimin kansız, kavgasız ve sessizce yapılmış olmasıydı (Mahmud,2001:XVI). Belki de

Özal'a bırakılsaydı, hala ülke gündemini derinden sarsan ve kanayan bir yara olan terör problemine de çözüm bulunabilecekti.

Acar'a (2008:205) göre ise Türkiye'de demokrasinin gelişmesi her ne kadar Özal'ın öncelikler listesinin en üstünde gelmese de, kendisi Türkiye demokrasisi üzerinde olumlu yönde etkilerde bulunmuştur. Özal'ın netice itibariyle aynı zamanda otoriter bir kişiliğe de sahip olduğunu ifade eden Acar toplam olarak ele alındığında, Özal'ın ülke demokrasisine yaptığı katkının, onda meydana getirdiği hasarlardan daha fazla olduğunu ifade eder.

Anavatan Partisi'nin Özal'ın vefatından sonra gücünde ve oy oranındaki keskin düşüş aslında partinin Özal'la ne kadar özdeşleştiğini de açıkça ortaya koymaktadır. Hatta bugün ANAP'ın yerinde yeller esmekte ve Demokrat Parti'yle birleşip ortadan kalkması söz konusu olmuştur. Dolayısıyla, ANAP'ın tarihçesi de Türk siyasal hayatı açısından ilginç ve kendine has bir örnek sunmaktadır.

Aslında siyaset Özal'a korktuğu kadar sıkıntı ve stres yaşatmıştır. Bulunduğu konumdan dolayı aile hayatı ve bireylerinin özel yaşamları sürekli mercek altında olmuş ve aile fertleri daha çok magazin boyutuyla gündemde kalmıştır. Bu durum da Özal'ın "devlet adamı" olarak yaptığı hizmetlerin magazinsel haberler yüzünden adeta yok sayılıp küçümsenmesine yol açmıştır.

Ayrıca Özal, medyada bir dönem haklı/haksız yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu nedenlerle her ne kadar siyaset ve gözbebeği Anavatan Partisi kendisini Cumhurbaşkanlığına kadar taşımış olsa da siyasi hayatı genelde – özellikle son dönemleri- stresli ve mücadele ile geçmiştir. Kendisinin siyaset hayatı nasıl sıkıntılarla geçmişse ANAP için de esaslı sıkıntılar O'nun liderliği bırakmasından sonra başlamıştır.

Son olarak, Özal ANAP'a resmen damgasını vurmuş ve parti üzerindeki ağırlığının fazla olmasından dolayı partisi "karizmatik lider partisi" olarak nitelendirilmiştir. Özal her ne kadar müşavereye çok önem vermiş ve uygulamış olsa da parti içinde son kararı kendisinin vermiş olduğu bir gerçektir. Bu açıdan ANAP bir "Özal partisi"ydi ve partinin ülke siyasetine getirdiği olumlu hava ve geldiği konum da Özal'dan kaynaklanmaktaydı.

KAYNAKÇA

ABULABAN, Abdurrahman (2000), *The Presidentialisation of Turkish Parliamentary Democracy*, "The Presidentialisation of Parliamentary Democracies" çalıştayı, ECPR Müşterek Oturumlar, Kopenhag, Danimarka, 14- 19 Nisan 2000, <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/copenhagen/ws7/abulaban.pdf> (Erişim Tarihi:14.07.2011).

ACAR, Feride (2008), "Turgut Özal", M. Heper, S. Sayarı(ed.), (çev. Z. Bilgin), **Türkiye’de Liderler ve Demokrasi**, İstanbul: Kitap Yayınevi, s.185-205.

AKDOĞAN, Yalçın (2010), "Liderler değişmeden Türkiye değişmez", *Star Gazetesi*, 19.04.2010, <http://www.stargazete.com/acikgorus/liderler-degismeden-turkiye-degismez-haber-255924.htm> (Erişim Tarihi:22.05.2010).

AKÖZ, Emre (2007), "Başbakan Turgut Özal Çankaya'ya nasıl kaçtı?", http://arsiv.sabah.com.tr/ozel/cankaya3586/dosya_3594.html (Erişim Tarihi: 21.07.2010).

AKŞİN, Sina (2007), **Kısa Türkiye Tarihi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. baskı.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, "Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri", http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg16/aliefendioğlu.pdf (Erişim Tarihi:02.06.2010).

Anavatan Partisi Tarihçesi (2008), http://www.siyasalan.com/index.php?topic=272.0;prev_next=next#new, "" (Erişim Tarihi:21.09.2010).

Anavatan tarih oldu (2009), http://www.habercem.com/Anavatan-tarih-oldu-_6955.html (Erişim Tarihi:06.10.2010).

ARGÜDEN, Yılmaz (2002), "Liderlik Değişimi", <http://www.arge.com/Yayinlarimiz/Makaleler/IsDunyasi/LiderlikDegisimi.aspx> (Erişim Tarihi:01.06.2010).

ATABAY, Murat (2010), "Özel Ülkenin rehberi Özal Siyaseti", Z. Kesriklioğlu, R. Çiftlikçi (ed.), **Türk Siyaset Tarihinde Turgut Özal**, (2011) Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.

BARLAS, Mehmet (2000), **Turgut Özal’ın Anıları**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 3. baskı.

BEKTAŞ, Arsev (1993), **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP(1961-1980)**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

BERKTAY, Halil (2008), "12 Eylül: Yakın tarihin en ağır yıkımı" , <http://www.taraf.com.tr/haber/12-eylul-yakin-tarihin-en-agir-yikimi.htm> (Erişim Tarihi: 21.07.2010).

BİRAND, M. Ali, S. Yalçın (2004), **The Özal-Bir Davanın Öyküsü**, İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş., 7. baskı.

BOZKURT, Veysel (2001), "Geleceğin Toplumu, Dönüşümcü Liderlik ve Turgut Özal", İ. Sezal,İ. Dağı (ed.) (2003). **Özal Siyaset, İktisat, Zihniyet**, İstanbul: Boyut Kitapları, 2. baskı, s.169-196.

BURAN, Hasan (2005a), "Parlamentoların İşlevleri, Parlamenter Sistemlerde Hükümetin Parlamento tarafından denetimiyle ilgili sorunlar ve Çözüm Yolları" ; A. Küçük, S. Bakan, A. Karadağ (ed.), **21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat**, İstanbul: Aktüel Yayınları, 1.cilt.

BURAN, Hasan (2005b), **Seçim Sistemleri ve Türkiye için Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

ÇAHA,Ömer, "Türkiye’de Siyasal Partiler ve Avrupa Birliği", <http://www.fatih.edu.tr/~omercaha/Makaleler/Turkce%20Makaleler/Secmen%20davranisi%20ve%20partilerle%20ilgili%20makaleler/SiyasiPartilerveAvrupaBirligi.doc> (Erişim Tarihi:01.06.2010).

CEMAL, Hasan (2004), **Özal Hikayesi**, İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş., 10. baskı.

ÇARKÇI, Akif (2010), "Lider Eksenli Siyaset, Lider Sultası ve Siyasal Pratiğimize Yansımaları" <http://www.akifcarkci.com/home.asp> (Erişim Tarihi: 22.05.2010).

ÇAVDAR, Tevfik (2000), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, Ankara: İmge Kitabevi, 2. baskı.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin (2010), "Anavatan Partisi ile Doğru Yol Partisi’nin Karşılaştırmalı Analizi", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,2010,9(1),<http://www1.gantep.edu.tr/~sosbil/journal/index.php/sbd/article/view/91/112> (Erişim Tarihi:21.09.2010)

ÇINAR, Alev, E. Özbudun (2008), "Mesut Yılmaz", M. Heper, S. Sayarı (ed.) (çev.Z. Bilgin), **Türkiye’de Liderler ve Demokrasi**,İstanbul: Kitap Yayınevi, s.206-226.

ÇETİN, A.Erdem (2007), Siyaset bilimi, A. Tekin(ed.), **Kamu Yönetimi**, Ankara: Arın Yayınları, s.1-122.

ÇINAR, Menderes(2008). "Lider merkezli siyaset", İstanbul: *Radikal Gazetesi*, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=7629 (Erişim Tarihi: 29.03.2010).

DAĞI, İhsan (2010), "**Remembering the architect of change: Turgut Özal**", <http://www.todayszaman.com/tz-web/columnists-207805-remembering-the-architect-of-change-turgut-ozal.html> (Erişim Tarihi: 20.09.2010).

DEMİR, Fevzi (2009a), "Siyasi Partiler Kanunu ve bir kez daha Seçilmiş Krallar...", *Gözlem Gazetesi*, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4874069> (Erişim Tarihi: 22.05.2010).

DEMİR, Fevzi (2009b), Liderler Oligarşisi Ne Zaman Sonlanacak, *Gözlem Gazetesi*, <http://www.tumgazeteler.com/?a=5021361> (Erişim Tarihi: 02.06.2010).

DEMİR, Fevzi (2009c), "Parti liderleri ve Türk demokrasisinin kalite sorunu..." *Gözlem Gazetesi*, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4992868> (Erişim Tarihi: 02.06.2010).

DİNÇERLER, Vehbi (2008), "Vehbi Dinçerler'den Sunuş Yazısı", U. Güzel (2008), **Özalcılık**, İstanbul: Emre Yayınları.

DOĞAN, Hüsnü (2006), "**Özal'ı büyüten üç sır sivil, demokrat ve dindar...**" <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=276327&title=yorum-husnu-dogan-brozali-buyuten-uc-sir-sivil-demokrat-ve-dindar&haberSayfa=0> (Erişim Tarihi: 21.09.2010).

DOĞAN, Kutlay (1994), Turgut Özal Belgeseli, Türk Haber Ajansı Yayınları <http://www.tha.com.tr/turgutozal/giris.htm> (Erişim Tarihi: 30.09.2010).

DONAT, Yavuz(1987), **Özal'lı Yıllar 1983-1987**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

DUVERGER, Maurice(1974), **Siyasi Partiler**, (çev. E.Özbudun), Ankara: Bilgi Yayınevi.

EDELMAN, Eric (2006), Eric Edelman'ın Washington Enstitüsü'nde Gerçekleştirilen Sekizinci Turgut Özal Konferansı'ndaki Açıklamaları, http://turkish.turkey.usembassy.gov/konusma_061906.html (Erişim Tarihi: 16.11.2010).

ERDEM, Tarhan (2001), **Tıkanan Siyaset**, İstanbul: Sel yayıncılık.

ERDOĞAN, Mustafa (2001), "Türk Politikasında Bir Reformist: Turgut Özal", İ. Sezal, İ. Dağı(ed.) (2003), **Özal Siyaset, İktisat, Zihniyet**, İstanbul: Boyut Kitapları, 2. baskı, s.15-31.

ERGÜDER, Üstün (1991), "The Motherland Party, 1983-1989", M. Heper, J.M. Landau(ed.), **Political Parties and Democracy in Turkey**, London: IB Tauris&Co.Ltd.,s.152-169.

ERGÜDER, Üstün(1988), **Post-1980 Parties and Politics in Turkey, Perspectives on Democracy in Turkey**, E. Özbudun, Ü. Ergüder, E. Kalaycıoğlu, İ. Turan(ed.), Ankara: Türk Siyaset Bilimi Derneği Yayınları.

ERGÜN, Esra, "Liderlik Sanatı",
<http://www.biyomed.com/trdownload/haberler.asp?id=126> (03.06.2010).

GÜZEL, Uğur (2008), **Özalcılık**, İstanbul: Emre Yayınları.

Halkçı Parti,
http://www.turkcebilgi.com/halk%C3%A7%C4%B1_parti/ansiklopedi
(Erişim Tarihi: 18.07.2011)

HEPER, Metin, M. Çınar (1996), **Parliamentary Government with a Strong President: The Post-1989 Turkish Experience**, Political Science Quarterly, Vol. 111, No. 3 (Autumn, 1996), pp. 483-503.

HEPER, Metin, S.Sayarı (2008), Önsöz, M. Heper, S. Sayarı (ed.), (çev.Z. Bilgin), **Türkiye’de Liderler ve Demokrasi**, İstanbul:Kitap Yayınevi, s.7-8.

HEPER, Metin (2008), Sonuç, M. Heper, S. Sayarı (ed.), (çev. Z.Bilgin), **Türkiye’de Liderler ve Demokrasi**, İstanbul: Kitap Yayınevi, s.247-272.

KAHRAMAN, H.Bülent(1995), **Sağ Türkiye ve Partileri**, Ankara: İmge Kitabevi.

KALAYCIOĞLU, Ersin (2002), "The Motherland Party: The Challenge of Institutionalization in a Charismatic Leader Party", Turkish Studies, Vol.3, No.1, April 2002, 40-61
<http://research.sabanciuniv.edu/294/1/3011800000901.pdf> (Erişim Tarihi: 21.09.2010)

KAVAK, Hacer(2010), "Türkiye Siyasetinde Bir dönüm Noktası: Özal", Z. Kesriklioğlu, R. Çiftlikçi (ed.), **Türk Siyaset Tarihinde Turgut Özal** (2011), Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, s.33-40.

KIŞLALI, A.Taner(2000), **Siyaset Bilimi**, Ankara: İmge Kitabevi, 8. baskı.

KOCABAŞ, Süleyman (2007), **Türkiye’de Demokrasi Buhranı, İcazetli Muvazaalı ve Emanetçi Partiler 1920-1987**, Kayseri: Vatan Yayınları, 2. baskı.

KUŞ, H. (2010). **Türkiye’de siyasi partilerin gelişimi ve 1980 sonrası sağ partilerde parti içi demokrasi sorunu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD.

LAÇİNER, Sedat (2009), “Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism”, The Journal of Turkish Weekly, <http://www.turkishweekly.net/article/333/turgut-ozal-period-in-turkish-foreign-policy-ozalism.html> (Erişim Tarihi: 20.09.2010).

MAHMUD, Hayrullah (2001), **Özal’ın Değişim Paradigması-Tonton Zamanı**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti. Mehmet KEÇECİLER ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011, Ankara.

MERCAN, Faruk (2001), **Turgut Özal**, İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş.

MERT, Nuray (2007), **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, İstanbul: Selis Kitaplar, 2. baskı.

Milliyetçi Demokrasi Partisi,
http://www.turkcebilgi.com/milliyetci_demokrasi_partisi/ansiklopedi#ansiklopedi (Erişim Tarihi: 18.07.2011).

MURADOĞLU, Abdullah, **Neden Kaybettiler**, Yeni Şafak Gazetesi, <http://yenisafak.com.tr/diziler/tasfiye/index.html> (Erişim Tarihi: 12.07.2011).

Oltan SUNGURLU ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011, Ankara.

ÖNEL, Süleyman (2009), “Türkiye’de Siyasal Partiler Hukukunun ve Siyasi Partilerin Güncel Sorunları”, <http://www.teias.gov.tr/eBulten/hukuk/T%C3%9CRK%C4%B0YEDE%20S%C4%B0YASAL%20PART%C4%B0LER%20HUKUKUNUN%20VE%20S%C4%B0YAS%C4%B0%20PART%C4%B0LER%C4%B0N%20G%C3%9CNCEL%20SORUNLARI.htm> (Erişim Tarihi: 01.06.2010).

ÖRMECİ, Ozan (2010), “Turgut Özal”, <http://ydemokrat.blogspot.com/2010/08/turgut-ozal.html> (Erişim Tarihi: 09.11.2010).

ÖZBUDUN, Ergun (2003), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.

ÖZBUDUN, Ergun (2010), "Siyasi partiler ve oligarşinin demir yumruğu", *Star Gazetesi*, 17.05.2010, <http://www.stargazete.com/acikgorus/siyasi-partiler-ve-oligarsinin-demir-yumruğu-haber-262577.htm> (Erişim Tarihi:19.05.2010).

ÖZBUDUN, Ergun (1988), "Development of Democratic Government In Turkey: Crises, Interruptions and reequilibrations", E. Özbudun, Ü. Ergüder, E. Kalaycıoğlu, İ. Turan(ed.), *Perspectives on Democracy in Turkey*, Ankara: Türk Siyaset Bilimi Derneği Yayınları.

ÖZÇELİK, Ayfer (2007), 1960'dan günümüze Türk Siyasal Hayatı, S. İnan, E. Haytoğlu (ed.), *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2. baskı.

ÖZDALGA, Haluk (2005), *Kötü Yönetilen Türkiye-Örnek Vaka DSP*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

ÖZSOY, İsmail, İ. Kalaycı (2010), "Üç Özal: Sıradışı Bir Liderin Ekonomi-Politik Darbesi", Z. Kesriklioğlu, R. Çiftlikçi (ed.), *Türk Siyaset Tarihinde Turgut Özal*, (2011) Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, s.13-31.

PARLA, Taha (2009). *Türkiye'nin Siyasal Rejimi (1980-1989)*, İstanbul: Deniz Yayınları, 6. baskı.

RUSTOW, D.Alexander (1991), "Political Parties in Turkey: An Overview", M. Heper, J. M. Landau(ed.) *Political Parties and Democracy in Turkey* (1991), London: I.B. Tauris & Co. Ltd.,s.10-23.

Saffet Arıkan BEDÜK ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2011, Ankara.

SAFİ, İsmail (2007), *Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*, Ankara: Lotus Yayınevi, 2.baskı.

SAYARI, Sabri (2008), Giriş, M. Heper, S. Sayarı(ed.), (çev. Z. Bilgin) (2008), *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, s.9-15.

SEZAL, İhsan, İ. Dağı (2003), Sunuş, İ.Sezal, İ.Dağı (ed.), *Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2. baskı, s.7-13.

SÖYLEMEZOĞLU, E., "Siyasette Liderlik Anlayışı", <http://www.comuliderogrenciler.com/siyasette-liderlik-anlayisi/siyasette-liderlik-anlayisi.html> (Erişim Tarihi: 03.06.2010).

ŞENER, Abdüllatif (1995), "Siyasal Partilerde Liderlik, Yatay İlişkiler ve Yasaklar Sorunu", *Siyasal Partiler ve Demokrasi Sempozyumu*, İstanbul:TESAV yayınları, <http://www.ekitapyayin.com/id/070/siyasi1-5sunus.htm> (Erişim Tarihi:19.05.2010).

TAŞAR, Mustafa (1996), 1983'den 2000'li Yıllara Anavatan, <http://www.mustafatasar.gen.tr/> (Erişim Tarihi:27.10.2010).

TUNCAY, Suavi (1996), **Parti içi Demokrasi ve Türkiye**, Ankara: Gündoğan Yayınları.

TURGUT, Hulusi (1986), **12 Eylül Partileri**, İstanbul: ABC Ajansı Yayınları.

Türkiye, Bugünlere Özal'ın Açtığı Kapıdan Geldi (2010), <http://www.analitikbakis.com/NewsDetail.aspx?id=5637> (Erişim Tarihi: 18.07.2011).

UĞUR, Fatih (2007), Gönüllerin Cumhurbaşkanı, *Aksiyon Dergisi*, sayı:645, 16.04.2007, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-18399-26-gonullerin-cumhurbaskani.html> (Erişim Tarihi:16.11.2011).

YALÇIN, Ali (2010), "20. Yüzyılın Türk Perikles'i: Özal", Z. Kesriklioğlu, R. Çiftlikçi(ed.), **Türk Siyaset Tarihinde Turgut Özal**, (2011) Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, s.41-52.

YANIK, Murat (2002), **Parti İçi Demokrasi**, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

YAYLA, Atilla (2003), "Liberal Siyaset/Liberal İktisat, Özal Çizgisi", İ.Sezal, İ.Dağı (ed.), **Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet**, İstanbul: Boyut Kitapları, 2. baskı,s. 425-442.

YAVUZ, Mehmet N. (2001). **Özal'ın Değişim Modeli-İkinci Cumhuriyet**, Ankara: Öncü Kalem Yayınları.

YENİLMEZ, Muammer (2007), **Türkiye'de Mühendisler ve Siyaset**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı (Erişim Tarihi: 11.07.2011)

YÜCEL, M. Serhan (2006), **Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005)**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

ZURCHER, E. Jan (2002), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 12. baskı.

ANAP Programı, <http://www.belgenet.com/parti/program/anap-1.html>, (Erişim Tarihi: 20.09.2010).

<http://www.cagdasozal.net>, (Erişim Tarihi: 17.09.2010).

<http://www.malatya.gov.tr/malatya/TURGUT.HTM> (Erişim Tarihi: 20.09.2010).

Türk Dil Kurumu, “Güncel Türkçe Sözlük”, <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=devrim&ayn=tam> (Erişim Tarihi: 27.04.2010).